

STEWART STEVEN

VÝBUŠNINA

Stewart Steven

VÝBUŠNINA

Operace CIA Splinter Factor

SAKKO

Knížky mají někdy podivuhodné osudy. Zazáří a zhasnou, aby se po létech vrátily ke čtenáři v nové a trvalé již účinnosti. Jiné si zas kleslí cestu na světlo pomalu a těžce, ačkoliv jsou pro obecné povědomí mimořádně důležité. U nás mezi nepatří Výbušnina Stewarta Stevena. Když vyšla v angličtině v roce 1974 v několika západních zemích a brzy na to i v německém překladu v renomovaném nakladatelství Deutsche Verlags-Anstalt ve Stuttgartu, byla přijata s uznáním. Mluví se o fascinujícím a úděsném obraze jedné ze stránek dějin, o odhalení nejtajnějších faktů, o jejich přesvědčivém zachycení v souvislosti s psychologií doby, majících v této podobě povahu důkazu.

Oč tu jde? Výbušnina vypráví o přímém podílu americké CIA na procesech v padesátých letech v Maďarsku, Polsku, Bulharsku a v Československu. Odhaluje, proč právě Československo bylo nejkřutěji postiženo v zájmu globální strategie americké politiky.

Zdálo by se naprosto samozřejmé, že kniha bude hned po tom, co vyšla přeložena do češtiny. Nestalo se tak. Bylo to v době, kdy součástí napjaté situace mezi Východem a Západem byly důsledky vojenské intervence států Varšavské smlouvy (kromě Rumunska) v Československu a pokud jde výhradně o naši zemi vztah KSČ k procesům padesátých let. Navíc kniha nezamlčuje podíl Sovětského svazu na těchto tragických událostech.

Nyní po 17. listopadu 1989 je v plném proudu kampaň dokazující, že poválečný vývoj u nás byl dobou temna. Za jeden z nejvážnějších důkazů slouží procesy v padesátých letech. Byl by tedy čas nanejvýš vhodný seznámit čtenáře se stanoviskem autora, který napsal svou knihu s rozhořčením nad tím, co se dělo. Opět se tak nestalo. Důvod je prostý. Fakta v knize zachycená vrhají jiné světlo na americkou politiku, než jak se dnes líčí.

Akce Splinter Factor, která je dodnes svými původci nejpřísněji utajována, prokazuje účast CIA a konkrétně Allana Dullese na vyvolání procesů proti významným funkcionářům komunistických stran zemí střední a východní Evropy. Charakterizuje dramatickou událostí přímo shakespearovskou krutostí děje a macchiavelismem poválečné politiky. Autor je tlumočí kontropozicí dvou hlavních osob dramatu, Allana Dullese a J. V. Stalina. Osou děje jsou paralelní osudy Noela Fielda, Allana Dullese a Josefa Szviatla, vysokého důstojníka ministerstva bezpečnosti Polské lidové republiky, který se dal do služeb CIA. Jádrem autorova strhujícího líčení je obraz důsledků této akce především v Československu včetně důvodů, proč právě ono bylo hlavním terčem úderu Action Splinter Factor.

Výbušninu dostává český čtenář do ruky po dvaceti letech, kdy ji Stewart Steven psal. Za tu dobu se svět k nepoznání změnil, autor by měl i nové pramenné materiály, jeho pohled by byl nepochybně přesnější a poučenější. Nic to ale nemění na poslání knihy, nesnižuje její význam. I dnes má co říci.

NS

„Pokud do toho vidím, nespokojují se ti chlupci z CIA s tím, aby informovali o válce a podobných událostech, ale jdou dále a dělají své vlastní války, a nikdo nemůže vědět, co právě mají za lubem. Vydávají miliardy dolarů, aby kdekoli podněcovali neklid, jen aby měli něco, o čem by mohli podávat zprávy...

Tato služba se vyvinula ve vlastní vládu, která operuje zcela v tajnosti. Tito lidé nepotřebují nikomu skládat účty. To je v demokratické společnosti velmi nebezpečná věc...”

Harry S. Truman, jak jej cituje Merle Miller ve své knize „Otevřeně řečeno“ (Offen gesagt), Stuttgart 1975

Pro vylíčení operace americké tajné služby Splinter Factor jsem dva roky sbíral materiál z různých zdrojů. Pokusil jsem se sestavit z nesčetných zlomků pokud možno přesný obraz této grandiózní bitvy tajných služeb.

Při své práci jsem musel pracovat se všemi mně známými způsoby novinářské techniky. Pohyboval jsem se v prostoru, který byl pln polopравd a lží. Faktů bylo minimum. Donucen těmito skutečnostmi, jsem musel spoléhat na ústní sdělení: dokumenty a archivy prostě nejsou k dispozici. Zastáváme-li stanovisko, že dějiny mají být psány na základě dokumentárního materiálu, aby byly věrohodné, pak se musíme smířit s tím, že se tak stane jen se svolením dotyčné vlády, nebo prostě napsány nebudou. Musíme vzít v úvahu, že nikdo by se ani nemohl pokusit napsat knihu o činnosti kterékoli z moderních tajných služeb, když archivní materiál, který by měl vůbec nějaký význam, je nepřístupný.

Za své novinářské kariéry, kdy jsem pracoval jako politický zpravodaj ve Westminsteru (tj. v britském parlamentu), jako diplomatický korespondent a později jako zahraniční redaktor jednoho z velkých britských deníků, téměř nikdy nebylo možné získat dokument, který by se dal použít pro politicky explozivní témata. Novináři, kteří se vydávají za odhalení, operují ve světě, v němž mohou v nejlepším případě doufat, že se jim něco svěří šeptem, s rukou na ústech, anebo nespokojený příslušník státních služeb jim prozradí temné tajemství. V době, kdy se politika zdánlivě dělá stále více před očima veřejnosti, zatímco ve skutečnosti stále méně proniká navenek, je pro novináře jediná možnost, jak dostat svému úkolu, vyšplhat se na jeviště, odsunout stranou dekorace a zaostřit pohled za kulisy, kde se dělá vlastní práce v protikladu k šalebnému obrazu určenému veřejnosti. Tak také jako novinář pracuji. „Výbušnina“ je kniha tohoto druhu.

Přesto nelze psát o politických operacích tajných služeb, a nemyslet přitom vždy znovu s roztrpčením na to, že materiál, kterým se nikdo nezabývá, nebude podle platných ustanovení historikům nikdy zpřístupněn. Úloha politických zpravodajských služeb v poválečném světě nemůže být dostatečně zhodnocena. Příležitostně hrubé nezdary, jako bylo vylovení v Zátoce sviní, někdy vycházejí na denní světlo. Přesto chovám podezření, že pozadí je ještě stále z větší míry neobjasněno. Ale celkově nevím nic o tom, co tajné služby skutečně naším jménem dělají.

Ponechám-li stranou komunistický svět, nemohu mít za to, že politickému a morálnímu zdraví západního světa nejlépe poslouží, budou-li jeho tajné služby dnes nebo v budoucnu zproštěny veškeré povinnosti ospravedlňovat se před veřejností. Akta Státního departmentu a Foreign Office stejně jako úřadu amerického prezidenta a britského ministerského předsedy budou jednoho dne zpřístupněny historikům. Archivy Centrální Intelligence Agency a Secret Intelligence Service - abychom jmenovali jen dvě tajné služby - zůstanou navždy uzavřeny. To je neúnosný stav. Neprodleně musí začít široká kampaň s cílem s ním skoncovat. Je čirou sofistikou tvrdit, že by státní bezpečnost byla ohrožena, kdyby např. po sedmdesáti pěti letech byly jejich archivy zpřístupněny. Kdybychom se dnes dozvěděli nějakou strašlivou skutečnost o roku 1899 kdo nebo co by tím utrpělo kromě pověsti některých našich již dávno zemřelých vedoucích politiků? Nebo, abychom se podívali do budoucna, lze se opravdu domnívat, že by historik, který by psal o vietnamské válce, mohl být o svém tématu dostatečně informován, aniž by četl jediný dokument na toto téma z archívů CIA? Pochopí někdy nějaký Angličan problém Severního Irska, aniž mu bude umožněn přístup k aktům Zvláštního oddělení (Special Branch) a SIS? Pochopí kdy někdo naši epochu, aniž by si vzal pod lupu tyto organizace, které tolik přispěly k její podobě?

Tato kniha umožňuje jen jediný letmý pohled do tohoto světa tajných služeb.

Stewart Steven

PODĚKOVÁNÍ

Mnozí z těch, kdo mi pomáhali, musí zůstat utajeni, avšak některým mohu z tohoto místa poděkovat, např. spolupracovníkům Radio Free Europe v Mnichově a v New Yorku, kteří mi zpřístupnili své archivy. Samozřejmě byla doba, kdy RFE bylo dalekosáhle nástrojem CIA. Ale zdá se, že dnes již tomu tak není.

Můj dík patří také členům různých kongresových výborů, zejména členům House Committee on Internal Security, kteří mi obětovali svůj cenný čas a umožnili seznámit se s jejich archivními materiály. Knihovníci knihovny Kongresu, Newyorské veřejné knihovny a Londýnské knihovny byli vždy milí a ochotni pomoci. Díky podpoře dr. Howarda Gottlieba, zástupce ředitele oddělení pro zvláštní sbírky Knihovny Bostonské university, jsem našel záznamy Flory Lewisové, která mi velkoryse umožnila nahlédnout do svých rozsáhlých výzkumných podkladů.

Velmi mně pomohla má žena Inka, která mluví a čte plyně rusky a polsky. Přestože není novinářkou, vyklubala se z ní nadaná reportérka. Jela sama do Mnichova a našla tam v několika dnech materiál, po němž jsem marně pátral celé měsíce.

Ross Mark, sběhlý washingtonský zpravodaj londýnského Daily Expressu, mně velmi prospěl ve Washingtonu. Paní Heather Dyerová svědomitě a pečlivě přepsala rukopis na stroji. Můj syn Jack měl nekonečně mnoho trpělivosti v měsících plných vzruchu, kdy jsem psal knihu doma. Paní Barrie Van Dycková z Lippincottu se projevila jako vysoce schopná a chápající lektorka. Jsem jí vděčen za velkou práci, kterou vložila do mé knihy.

Především platí můj dík vynikajícímu americkému novináři a historikovi Ladislavu Faragovi, který důvěrně znal CIA od prvních dnů její existence a byl členem její předchůdkyně, Centrálního Intelligence Group. Byl neocenitelným zdrojem detailních informací a bez jeho rady a přátelství, které je mi drahé, bych nikdy nemohl tuto knihu napsat.

Jim všem - mnoha lidem v Americe, Anglii a v mnoha evropských zemích jsem za mnohé vděčen.

PROLOG

Psal se rok 1947. Svět byl svévolně a krutě rozdělen ve dvě části. Na jedné straně usilovalo komunistické Rusko se svými novými východoevropskými spojenci o vývoz militantního marxismu do celého světa, aby uchovalo nedotknutelnost své vlastní revoluce. Na druhé straně stály Spojené státy americké a jejich západoevropští přátelé, zajatci strachu před komunismem, silní, ale přesto nikdy opravdu dost silní. Na Východě byly lidové demokracie, na Západě naše demokratická forma života. Slova byla zbavena každého významu a doznívající čtyřicátá léta byla šílená.

V minulých stoletích nesnesitelné napětí vyústilo vždy nakonec ve válku. Ale nyní to nebylo možné. Evropa ztěží přestála právě skončenou válku, atomový konflikt by nepřežila. Oba mocenské bloky, donucené vzdát se této staré a ctihodné metody řešení konfliktů, plivaly jed a žluč jako dva bojovní kohouti, kteří však nebyli vypuštěni ze svých klecí. Oba se dopouštěly zlých omylů při posuzování situace, oba otravovaly ovzduší hysterickou polemikou a propagandou a oba byly plně odpovědné za tvrdosti studené války, jak se brzy začalo říkat stavu zadržovaného nepřátelství, jehož důsledky trpíme ještě dnes.

Na Západě se mělo za to, že ve hře je svoboda a vše, co s ní souvisí, kdežto východní stanovisko bylo tehdy většině lidí nejasné. Sovětský svaz a jeho satelitní státy se v oněch letech cítily mnohem silněji ohroženy válkou než Západ. Západ měl atomovou bombu. A většina východoevropských politiků byla přesvědčena, že by ji také použil. Věřili, že Američané shodili atomové bomby na Hirošimu a Nagasaki ne aby donutili Japonce kleknout na kolena, ale především proto, aby působili na Rusy. Ti věděli, že Japonci v okamžiku svržení bomby už byli téměř ochotni bezpodmínečně kapitulovat. Pro Rusy byl proto každý akt proti zájmům Západu obranným činem, nikoli agresivním opatřením.

To neznamená, že by snad Stalin byl dobromyslný starý pán. Byl vtažen do velmocenské politiky. V čáře napříč Evropou, na níž koncem války stanula Rudá armáda, viděl nejzazší hranici svého nového území. Američanům podkládal podobný názor. Stejně jako Polsko muselo být začleněno do této říše prostě pro svou zeměpisnou blízkost k Sovětskému svazu, ač podle své politické tradice stálo zřejmě na druhém konci spektra, byla naopak Francie přiklepnuta k západnímu táboru, nehledě na to, že komunisté vyšli z války jako nejsilnější a nejdisciplinovanější politická strana.

Postupimská dohoda umožnila podle Stalinova názoru Rusům, Britům a Američanům rozdělit si svět mezi sebe. To může být hrubě zjednodušené stanovisko. Avšak přesto není pochyb, že Stalin byl v této víře posílen jak dohodou samou, tak také jednáními s Churchillem a Rooseveltem v době války.*)

Stalinova politika byla co do ideologie a provedení skutečně čistě carská. Baltské země měly být připojeny k Sovětskému svazu, východní území Polska byla opět přičleněna k ruskému státu, zatímco zbytek země se stal vazalským státem. Stalin vykonával nátlak na Persii, Mandžusko, pohraniční provincie Turecka a na Dardanely. Sen o nezamrzajících přístavech ve Středozemním moři znovu ožil, když se ucházel o poručenskou správu Libye. Byl znovu vtělením Petra Velikého.

Na tomto pozadí je samozřejmé, že chápal Trumanovu doktrínu z března 1947 jako brutální ohrožení Sovětského svazu a jeho legitimního úsilí. Rozchod Ameriky s jejím tradičním izolacionismem byl pro každého marxistického historika postačujícím důkazem, že zahraniční politika USA je koneckonců agresivní. Pro caristu, jakým byl Stalin, z toho vyplývaly naprosto šokující důsledky. V západní Evropě vzniklo jakoby z ničeho zcela nové vojenské a politické seskupení, které zvrátilo až dosud platný názor o rovnováze sil v Evropě. To bylo pro Stalina právě tak nepřijatelné a potenciálně nebezpečné jako pro Ameriku o několik let později pokus Sovětského svazu a Kuby zřítit předmostí na západní polokouli.

Pojetí poválečných dějin, oproštěné od prvků propagandy, by muselo uznat, že Stalin, když v červnu 1947 donutil Československo, aby odmítlo Marshallův plán, reagoval spíše na události, než aby je sám uváděl do chodu. Západ pouhých 48 hodin předtím vytyčil dosti jednoznačně demarkační linii, když byli jednou ranou vyloučeni všichni komunisté z francouzské a italské vlády. To byl postup, pro který měl Stalin veškeré porozumění. Ale teď, jak se domníval, si již nikdo nemohl stěžovat, když za svou branou činil podobná opatření. Dnes lze přinejmenším předložit k diskusi - aniž ovšem budeme počítat s tím, že to všichni budou brát vážně - zda růst komunistického vlivu ve východní Evropě nebyl spíše důsledkem než příčinou zhroucení vztahů mezi oběma velmocemi. Vina není jen na Josefu Stalinovi, nýbrž také na zdráhání se Západu akceptovat legitimní bezpečnostní opatření Ruska ve východní Evropě.

*) V Poslupimi a na Jaltě, stejně jako v bilaterálních dohodách mezi zúčastněnými státy si Roosevelt, Churchill a Stalin - jako kdysi osadníci na americkém Západě - rozdělili mezi sebou svět. Nejneuvěřitelnějším příkladem toho je snad dohoda mezi Churchillem a Stalinem o rozdělení Balkánu, což Churchill kdysi označil za „věc naší účasti na Balkáně". Sověti měli dostat 80 procent vlivu v Bulharsku, 90 procent v Rumunsku a 80 procent v Maďarsku. V Jugoslávii se měli podílet o odpovědnost s Brity; Britové měli být z 90 procent odpovědny za Řecko. Churchill později napsal: „...je zcela přirozené, že sovětské Rusko má životní zájmy v černomořských zemích, z nichž jedna, Rumunsko, je svévolně napadla s dvaceti šesti divizemi, zatímco s druhou, Bulharskem, má velmi stará pouta."

Z pochopitelných důvodů se tehdy nechtělo vzít na vědomí, že Rusko a jeho východní satelité se již jakoby nemuseli obávat nového vzplanutí bojů více než kdokoli jiný. Válka pro ně byla strašlivá. Jen Poláci měli ve varšavském povstání více obětí na životech než Američané za celou druhou světovou válku. A Rusové ztratili v této válce víc lidí než všechny západní země dohromady. Dvacet miliónů Rusů přišlo o život. Celá města byla zničena. Ve srovnání s tím se z toho západní země dostaly poměrně dobře a na Východoevropany působilo odpudivě, jak byl Západ rychle ochoten považovat západní pásma Německa za val proti „rudým hordám".

Problémy Sovětského svazu se ještě přirostly nezkušeností a často prostě neschopností mužů,

kteří přišli ve východní Evropě po válce k moci. Revolucím je vlastní, že vyzvednou příliš mnoho revolucionářů a příliš málo politických vůdců. Onu komplexní psychologickou směsicí, která člověka přiměje, aby dal v sázku zdraví, blahobyt, vyhlídky do budoucnosti a dokonce vlastní život, aby pracoval a bojoval v podzemí pro ilegálně činnou organizaci, nalezneme jen zřídka u člověka, který má potřebné kvality pro řízení výkonného moderního státu. A většina, i když ne všichni vedoucí východoevropských politikové, patřila právě do této kategorie: po celý život bojovali v podzemí za věc, která - kdyby nebyla přišla válka - by byla ve většině případů odsouzena k nezdaru. Mnozí byli po léta ve vězeních nebo v koncentračních táborech. Mnozí museli ve třicátých letech prchnout do Ruska. Jiní vstoupili ve Španělsku do mezinárodních brigád. Mnozí statečně bojovali od vypuknutí války na straně spojenců v rámci hnutí odporu, které existovalo téměř ve všech evropských zemích. Byli snad často svéhlaví, ale všichni byli muži pozoruhodného formátu.

Když se vrátili z války, aby sklidili odměnu, kterou si čestně a hojně zasloužili, začalo se projevovat napětí a zatížení jejich vlastními zážitky. Ti, kdo byli ve válce, považovali ty, kteří zůstali v Moskvě, za pouhé salonní komunisty, za lidi, kteří se rozhodli pro snadnější cestu. A ti Moskvě věrní považovali internacionalisty za cizince, za lidi, kteří stálým kontaktem s buržoazní ideologií neodvratně „změkli“.

Zostřením studené války se tato oboustranná nedůvěra vystupňovala v rozhořčené a často strašlivé nepřátelství. Věrným Moskvě se těsné semknutí se Sovětským svazem jevílo jako jediná záchrana jejich států a jejich přesvědčení před hrozícím útokem ze Západu. Internacionalisté nebyli sice nikdy zásadně jiného mínění, avšak přesto nechtěli bez dalšího přijmout nutnost otročké závislosti na Stalinově Sovětském svazu.

Byly také ještě jiné těžkosti. Ve spěchu, s nímž byly ve všech zemích bezprostředně po osvobození vytvořeny vlády, nebyl čas na to přezkoumat životopis každého jednotlivého funkcionáře. Vedle komunistů, kteří od prvního dne spolu bojovali, byli i takoví, kteří vstoupili do strany v okamžiku, kdy se rýsovalo vítězství. Kariéristé, dobrodruzi a také muži, které by bylo možno označit prostě za darebáky, celkem snadno hráli svou hru.

V první době mohly strany proti nim sotva něco podniknout. Právě tak musely chtít nechtě převzít úředníky, kteří již sloužili bývalým pravicově zaměřeným vládám nebo za okupace dokonce Němcům. Mnozí z nich se před novým režimem sklonili právě tak ochotně, jako sloužili starému. Tyto mladé státy byly donuceny sáhnout po zkušenostech a odborných znalostech těchto pochybných lidí.

Personální problémy byly i jiného druhu. Jak mezi internacionalisty, tak mezi Moskvě věrnými, byli praví revoluční hrdinové, kterým bylo nutno dát vysoké funkce, ač neměli potřebné předpoklady. Kromě toho byli v obou táborech lidé, kteří hráli dvojí hru. Mnozí muži, kteří dostali vysoké vládní úřady jako vážení komunisté, byli před válkou prosazováni do ilegálních komunistických stran jako agenti provokatéři. Jiní byli vězením a možná mučením donuceni pracovat jako agenti tajné policie. Byli takoví Moskvě věrní, kteří již dávno zaprodali své duše Moskvě a byli placenými agenty ruské tajné policie. Právě tak byli mezi internacionalisty muži, které si -jak je z toho beztak všichni podezírali - koupili Britové nebo Američané.

Politický postoj, který Trumanova Amerika stále otevřeněji zaujíkala, jen zesiloval Stalinovu paranoickou nedůvěru vůči Západu. V prvních poválečných letech měli na zahraniční politiku Státního departmentu velký vliv početní přistěhovalci, kteří měli bezpočet receptů, co dělat ve svých zemích. Mnozí z nich byli před válkou vůdčími politiky, vědci nebo novináři a uprchlí před postupující Rudou armádou. Odhlédneme-li od přímé špionáže, byli tito lidé pro americké politiky jediným zdrojem údajů o poměrech v satelitních státech.

Důsledkem byl rostoucí nerealistický diplomatický postoj USA na základě rostoucích nerealistických informací. Přestože se uprchlíci v mnoha otázkách rozcházel, panovala jednomyslnost v jednom bodu, že totiž jejich krajané v Polsku, Maďarsku, Československu, Jugoslávii, Bulharsku, Rumunsku, Albánii a v baltských zemích čekají jen na signál, aby svrhli své

komunistické pány. Jsou potlačováni zlovolným systémem tajné policie a potřebují být pouze správným způsobem povzbuzeni, aby povstali.

Pravda je, že národy východní Evropy uvítaly Rudou armádu jako osvoboditelku. Politicky viděno, válka - jakkoli tvrdošijně hlásaly pravicově orientované emigrantské kruhy v Americe opak - očistila ovzduší v těchto zemích: byly připraveny přijmout socialismus a spolupracovat v pevném přátelském svazku se Sovětským svazem. Většině jejich národohospodářů bylo jasné, že Amerika by sice pomohla při obnově jejich zničeného průmyslu, avšak obchodní partnery by stejně museli hledat na Východě. Vzhledem k zeměpisné poloze byl osud jejich zemí nerozlučně spjat se Sovětským svazem. Kdyby to znamenalo, že se některé z jejich politických institucí budou muset přizpůsobit novému partnerovi, pak by se s tím rovněž smířili.

Stalin se samozřejmě domníval, že může požadovat ještě podstatně více, ale zde mu bylo možné s úspěchem čelit. Naneštěstí se Západ rozhodl ho napadnout na nesprávném místě. Místo aby se jeho politici obrátili proti jeho intrikám, vycházejícím z ruského imperialismu, tedy např. proti tomu, že táhl země jako Polsko a Maďarsko do sovětského impéria, přestože se proti tomu bránily rukama nohama, Amerika a její spojenci mluvili stále jen o „komunistickém imperialismu“.

Tím zcela podkopávali pozice nacionalistů, kteří byli at' právem či neprávem toho názoru, že aplikace marxistického učení je v jejich zemích jedinou cestou k pokroku, avšak zároveň si předsevzali, že budou vystupovat za právo Československa, Polska a Maďarska jít k socialismu každý svou vlastní cestou. Chtěli být nezávislí na Rusku a na Americe, i když jim bylo jasné, že se pravděpodobně neobejdou bez těsného spojení s Ruskem.

Velká část inteligence s nimi souhlasila a byla ochotna podstoupit politický boj o udržení nezávislosti na Sovětském svazu a vzít na sebe jeho důsledky. Z počátku se zdálo, že se tyto postoje prosadí.

Americká reakce však učinila jejich pozici neudržitelnou. Tím, že kladli komunismus na roven s ruským imperialismem, zaujímali Američané podobné stanovisko jako Stalin: satelitní státy se musely rozhodnout mezi Ruskem a Amerikou, mezi komunismem a kapitalismem. Bylo nemožné být maďarským komunistou a jako takový být akceptován jak Ruskem tak Amerikou. Obě strany prohlašovaly, že je možné být jedine komunistou nebo antikomunistou. Komunista byl ten, kdo uznával „vedoucí úlohu Sovětského svazu“, antikomunista ten, kdo byl pro Ameriku a proti Rusku.

Tvrzení Andreje Vyšinského, že se Amerika pokouší „zotročit Evropu politikou almužen“, bylo sice neslýchaným obviněním národa, který chtěl opět vybudovat Evropu ležící v troskách, ale tato výtká obsahovala mnoho pravdy. Východoevropské země sotva mohly pomýšlet na dobré služby Spojených států, aniž by podstoupily riziko, že vážně ohrozí své vztahy k Sovětskému svazu. Osvětlují to dva nedávno zveřejněné telegramy. Amerického ministra zahraničních věcí Jamese F. Byrnesa velvyslanci v Československu Steinhardtovi a jeho odpověď Byrnesovi v době pařížské mírové konference v říjnu 1946.

Američané si stěžovali na protiamerickou propagandu v československém tisku, vybočující ze zvyklostí normálních vztahů a také na vlekoucí se odpověď Československa, které tehdy ještě nebylo komunistickým satelitem, na požadavky USA o odškodnění za nedávné zestátnění amerického majetku. Ve snaze donutit československou vládu k náhradě, zastavily USA přechodně veškerou pomoc Československu. Steinhardt se sešel s Gottwaldem, který přiznal, že tisk je zbytečně hrubý a slíbil, že americké požadavky budou brzy uspokojeny. Steinhardt nato poprosil Byrnesa, aby pomoc byla na znamení dobré vůle USA opět obnovena.

Odpověď, kterou mu Byrnes telegrafoval z Paříže, je pozoruhodná: „S uspokojením jsem vzal na vědomí, že československá vláda zřejmě začíná nahlížet, že její nepřátelská politika vůči Spojeným státům, projevující se v ignorování našich oprávněných požadavků a v trvajících útocích tisku, by mohla mít důsledky, které nejsou v zájmu Československa. USA musí přesto brát v úvahu, že Československo až do konce této konference Spojeným státům tvrdošijně oponovalo a v každé důležité otázce jednomyslně hlasovalo se slovanským blokem. Zajisté nemůžeme očekávat, že

nějaká delegace bude s námi ve všech bodech souhlasit. Ale když jsou při každém hlasování o každé smlouvě proti nám, potvrzuje to nepřátelský postoj, který se až dosud projevuje v tisku. Měl bych rád ještě více pevných důkazů o nezávislosti a o přátelském postoji Československa vůči Americe, než v jakékoli formě obnovím hospodářskou pomoc."

Tento telegram je první dokument, v němž byla formulována zásada, že určitá míra politické podpory je předpokladem pro pomocné akce Spojených států. Tato zásada nebyla dosud součástí oficiální americké politiky a Marshallův plán se od ní nanejvýš důstojně distancoval. Budoucí běh věcí tím ale byl už předznamenán.

Steinhardtova odpověď byla neméně pozoruhodná. Citací slov Jana Masaryka, syna zakladatele Československé republiky a demokratického, nekomunistického socialisty, obsahovala výmluvné svědectví o agónii východní Evropy a výzvy k Západu, jak nejlépe posloužit věci svobody.

Po rozhovoru s Masarykem informoval Steinhard Byrnese: „Za daných okolností považoval Masaryk za vhodné jít se Sovětským svazem při každém hlasování, při němž se bily na straně Sovětského svazu také Polsko a Jugoslávie, neboť byl přesvědčen, že Spojeným státům tím nevznikne žádná škoda. Československo by však z toho možná mohlo mít zisk. Poukázal na to, že Sověti by se jako dík za postoj Československa při hlasování pečlivě vyhnuli tomu, aby se vměšovali do vnitřních záležitostí země a v důsledku toho by umírnění mohli pokročit v návratu země k demokracii. Soudil, že brzká obnova demokratických poměrů, jaké panovaly v Československu před válkou, umožněná sovětským nevměšováním, by z dlouhodobého hlediska prospěla Spojeným státům více, než bezvýznamné hlasování na mezinárodních konferencích..."

Masarykovi můžeme dnes tento taktický postoj sotva vyčítat.)*

Státy, pro něž se tehdy v Americe vžilo označení „porobené národy", se zřetelně ocitly od roku 1946 pod rostoucím tlakem ze dvou stran. Sověti požadovali politickou podporu jako protiváhu za nevměšování do vnitřních záležitostí a Američané vážali svou pomoc alespoň minimem politické podpory. Není třeba být logikem, aby se poznalo, že oba nároky byly vzájemně neslučitelné.

*) Masaryk po puči souhlasil, že zůstane v úřadu ministra zahraničních věcí, avšak 10. března 1948 tragicky zemřel po pádu z okna svého služebního bytu. Zda sám z okna vyskočil, zda to byla nešťastná náhoda, nebo zda byl shozen, o tom se názory různí. Přes četná oficiální i neoficiální vyšetřování nebyl tento případ až dosud uspokojivě objasněn.

Americkým směrodatným politikům unikla skutečnost, že vůbec není třeba proklínat komunismus jako takový, že není vůbec žádný důvod, aby oba hospodářské systémy, kapitalismus a komunismus, nemohly existovat vedle sebe. Komunistická světová revoluce byla tak jako tak překonána revolucí technickou, v jejímž důsledku se viditelně zlepšil úděl neprivilegovaných ve všech vyspělých zemích. Marxismus byl zpátečnický a staromódní. Země, v níž státním náboženstvím byl ateismus, neposkytovala inspirující podněty o nic méně než Američany tak horlivě podporovaný Izrael, který spočíval na pevných teokratických základech.

Spojené státy tedy takto rozhodly o svých dlouhodobých plánech. Jako stará Kominternu financovala v předválečné době na Západě zradu a sabotáže, aby podkopala tamější instituce, chtěli Američané nyní hrát stejnou úlohu s obrácenými znamínky. Zřejmě jim uniklo, že Rusko dokázalo pozoruhodně málo, ba téměř směšně málo. Mnozí se domnívali, jak to formuloval v r. 1953 senátní výbor pro vyšetřování komunistické agrese, že „... mírové soužití je komunistický mýtus, který by bylo možno uskutečnit jen plným podřízením našeho svobodného zřízení otroctví komunismu ovládaného z Moskvy". Vláda neměla dost důvěry ve vlastní systém Ameriky a v jeho schopnost prosadit se vůči evidentně málo úspěšnému a nešťastnému komunistickému experimentu.

Nepřesné představy a s nimi spojené myšlení, které je, jak se zdá, pro toto období charakteristické, se projevovalo také v hysterii s utajováním kolem atomové bomby. Americký atomový monopol, o němž se předpokládalo, že je hlavním cílem nasazených sovětských špiónů, vedl k velezrádným procesům, přísahám věrnosti a kongresovým výslechům. To rozpoutalo v zemi antikomunistické

vášně. Právě tak jako se za války občanům Velké Británie namlouvalo, že „stěny mají uši“, tak v Americe politikové a pravicově zaměřený tisk zcela vědomě vytvářely dojem, že za každým rohem číhá komunistický špión. Jen málokterí poznali nebezpečí takového postupu. Henry Stimson, republikánský ministr války prezidenta Trumana, naléhal na to, aby se Amerika veřejně podělila o své jaderné poznatky se Sovětským svazem a tak se zabránilo „tajným závodům ve zbrojení, závodům dosti zoufalého druhu“. Ale tento návrh, jakkoli byl prozíravý, nikdy nebyl brán vážně. Místo toho vybudovaly Spojené státy vnitřní bezpečnostní aparát, který byl tvrdší a nemilosrdnější než všechno, co bylo k dispozici za války. Zároveň byla uvnitř USA odstartována propagandistická kampaň proti komunistům a sympatizujícím, která se pokoušela americký lid přesvědčit, že bude žít v bezpečnosti jen tak dlouho, dokud nebude mít Rusko atomovou bombu.

Dnes je samozřejmě při zpětném pohledu patrné, jak to všechno bylo zbytečné. Ani ne tak proto, že chod událostí oslabil politické argumenty jako proto, že tajné služby se daly jiným směrem a zklamaly tam, kde měly největší odborné znalosti - na poli bezpečnosti. Norbert Wiener napsal v knize Člověk a lidský stroj: „Při pozorování přírodního problému stejně jako při jaderné reakci a jaderných výbuších se sobě dalekosáhle podobají jednotlivé informace, které můžeme sdělit, totiž ty, které existují. Jakmile vědec ví, že na problém, který sleduje, existuje odpověď, mění se celá jeho pozice. Má tím už za sebou více než polovinu cesty k vlastní odpovědi.“ (Norbert Wiener, Mensch und Menschmaschine, Frankfurt nad Mohanem, Bonn, 1966, str. 126). Americká vláda sama vydala tajemství atomové bomby, když 6. srpna 1945 shodil americký letoun atomovou bombu na Hirošimu. Od tohoto okamžiku bylo zřejmé, že také Rusko bude mít tuto zbraň a to v relativně krátké době.

Strach ze špiónů řádl také na druhé straně železné opony. Byl ještě zostřen tím, že ve východní Evropě, ve Francii a v Německu se příslušníci starých špiónážních organizací z válečné doby ohlíželi po nových chlebedárcích. Americká velvyslanectví ve všech východoevropských zemích byla obležena tuzemci, kteří nabízeli své služby proto, aby si tím vykoupili možnost výjezdu do Spojených států. Avšak nedosti na tom. Bývalí příslušníci Office of Strategie Services (OSS) organizovali ze západního Německa akce ve východoevropských zemích. Tito lidé byli sice dobře vojensky vyškoleni, avšak postrádali jakoukoli politickou zralost a rozhled. Jejich činnost se projevovala jako absolutně neužitečná nebo dokonce škodlivá. Pokaždé, když tajná policie některé východoevropské země chytila pravého špióna nebo odhalila na svém území důkazy o seskoku padákem, zostřila prostě bezpečnostní opatření a ještě více utlačovala lid.

Je jedním z ironických rysů oné doby, že Rusové předpokládali za každým křovím amerického agenta, zatímco ve skutečnosti jich bylo jen velmi málo. Nadto byli celkově nedostatečně vzdělaní a neovládali správně špiónážní techniku. Prezident Truman koncem války OSS rozpustil. Zastával názor, že v mírových dobách není třeba plýtvat penězi na tajnou službu. To byla udivující teorie, která bezprostředně navazovala na onu velkou dobu americké naivity po první světové válce, kdy Henry Stimson rozpustil dešifrovací oddělení státního departmentu s poznámkou, že „gentleman nečtou dopisy jiných lidí“. Amerika vstoupila tedy do studené války zcela nepřipravena. Několik přidělců, kteří pracovali pro vojenskou rozvědku, několik spolupracovníků vlastní zpravodajské služby státního departmentu a hrstka lidí OSS vo vojenských misích v Evropě - to byla celá nabídka. Přitom kvalita zevrubných informací byla celkově nanejvýš potřebná.

Truman brzy rozpoznal, že jednal trochu předčasně. Nebyl však zřejmě ještě dostatečně přesvědčen o nutnosti rozsáhlé organizace typu OSS v mírových dobách, a to až do roku 1947, kdy byla zákonem o národní bezpečnosti (National Security Act) založena tajná služba CIA (Centrální Intelligence Agency) v čele s kontraadmirálem Roscoem Hillenkoeterem.

Sama CIA zpočátku dostala jen úkol „koordinovat“ ostatní méně účinné zpravodajské služby Spojených států. Teprve v létě 1948 zmocnila Národní bezpečnostní rada (NSC) CIA, aby „pod vedením NSC prováděla tajné operace“. Bylo by samozřejmě nesprávné tvrdit, že předtím se tajné operace neprováděly. Např. sovětské oddělení CIA, které vedli korvetní kapitán Samuel Frankel, který se narodil v Polsku, a námořní kapitán Herold Murri, oba na základě zkušeností, které získali

za války jako američtí námořní atašé v Murmansku, bylo prakticky autonomní jednotkou, operující s elánem, nadšením a bohatstvím nápadů.

Ze stejného důvodu CIA převzala pozoruhodnou ruskou antisovětskou síť od generála Reinharda Gehlena, který koncem války Američanům nabídl, že jim bude sloužit právě tak věrně, jako až dosud sloužil Hitlerovi, přestože byl v mnoha kruzích, které měly za to, že se nemá používat ne zcela čistých informací od ne zcela čistého muže, zpočátku odmítán, zmizely tyto výhrady velmi rychle, když američtí politikové začali pociťovat realitu studené války.

Zatímco obě strany budovaly své tajné služby, z jejichž řad se měli rekrutovat frontoví bojovníci studené války, zhoršily se vztahy mezi Východem a Západem tou měrou, že nakonec bylo nutno na ně pohlížet tak, že prakticky neexistují. Možnost jaderné války byla hrozivě a trvale na obzoru. Oba tábory horečně zbrojily a aby přesvědčily své občany, že je to nutné, stupňovaly propagandu na úroveň zoufalé intolerance. Diplomacie se zvrhla v obyčejné spílání. Vzájemné pochopení a rozum byly škrtnuty z politického slovníku. Antikomunistická honba na čarodějnice vedla v Americe k vlně hysterie; tajní policisté se rojili nad Ruskem a východní Evropou jako kobylinky. Ničili vše, co jim padlo do rukou.

Doba byla zralá pro extrémní činy všeho druhu. Tato kniha je historií jednoho z nich. Je historií jedné akce tajné služby a skrovným způsobem také dějinami naší doby.

Schůzka na lavičce v parku

Řezavý vítr vířil prach válkou rozbitých ulic a vdechoval nový život mrtvým troskám. Vzduch se chvěl špínou, která patřila již po několik let k Varšavě tak samozřejmě jako Visla. Tu a tam rachotila ulicemi pouliční dráha, sršící jiskry osvětlovaly trosky po bombardování, které výmluvně svědčily o bezohledné ničivé zdatnosti německého wehrmachtu. Zimní nebe viselo jako temný strop nad městem, které i tak už propadalo temnotě. Tu a tam spěchal nocí mrznoucí civilista. Četa sovětských vojáků procházela ulicemi ve špinavých holinkách, chatrných uniformách a ve stísněné náladě. Kvůli nenávisti, se kterou se tu denně a všude setkávali. Ničemu už nerozuměli: vždyť přece osvobodili Poláky od nacistů, od společného nepřítele, který tak svévolně zničil toto kdysi krásné město.

Jejich politruk se jim to pokusil vysvětlit. Reakcionáři neztratili ještě svůj staletý vliv na polský lid. Nepřítel a jeho instituce, jako církev, jsou všude a pokud nebudou vyhlazeni, budou bez rozpaků pokračovat ve svém špinavém boji proti Ruské armádě a jejímu slavnému vůdci Josefu Stalinovi. Vojáci tomu přesto nechtěli rozumět. Tak si vítězství nepředstavovali.

Kapitán Michael Sullivan stál ve dveřích bývalého obchodního domu, z něhož už zbyla jen oprýskaná fasáda a za ní zívající prázdnota. Díval se, jak jdou kolem. Nepotřeboval se schovávat, protože jeho papíry byly v pořádku, a důvody, proč se zdržoval v této městské čtvrti, kterou cizinci mohli uvidět téměř výhradně jen při organizovaných okružních jízdách městem, by byly obstály při každé prověrce. Přesto považoval za vhodné se neukazovat.

Jeho nervy byly v poslední době napjaty k prasknutí. Nebyl si jist, zda by jeho hlas zůstal pevný, kdyby měl mít právě nyní nějaké opletačky. Pravděpodobnost, že by mu Sověti nastražili past, se zdála nepoměrně vysoká. To přiznal dokonce i Londýn, který na něho naléhal, aby šel na tuto schůzku. Avšak možnost, že ten Polák chce skutečně přeběhnout, otevírala tak fantastické vyhlídky, že Londýn, navzdory veškerému riziku rozhodl, že tento kontakt musí být navázán.

Byla podniknuta veškerá myslitelná opatření, aby se zmírnily důsledky možné provokace. Sullivan, vedoucí odbočky Secret Intelligence Service (SIS) v Polsku, byl naprosto izolován od sítě svých agentů a také na její reorganizaci se nijak nepodílel. Přiletěl nový rezident,^{*)} aby v případě, že by byl Sullivan odhalen, okamžitě nastoupil na jeho místo. Nejcennější agenti byli vyvezeni mimo

Polsko pro případ, že by Sullivan byl zatčen a při mučení prozradil jejich jména. Z téhož důvodu byla totožnost nového rezidenta držena před Sulivanem v tajnosti.

*) V žargonu tajné služby je „rezident“ služebně nejvyšší agent sítě v cizí zemi.

Hustá zpravodajská síť, kterou vybudoval od r. 1945, byla zcela demontována a byla vytvořena nová. Lidé, kteří byli se Sulivanem ve spojení v sousedních zemích, Britové stejně jako jejich domácí spolupracovníci, byli varováni a zčásti přemístěni. Secret Intelligence Service Jeho veličenstva přenechávala jen nerada něco náhodě. Kdyby se totiž Sullivan dostal do pasti, mohl by díky důkladným přípravám dodat druhé straně jen informace historické hodnoty. Samozřejmě byl celý tento podnik všechno jiné než bezpečný, jestliže se ve spěchu dopravují na místo noví lidé, zvyšuje se zcela povážlivě riziko, že jsou přítom mezi nimi agenti pracující pro obě strany. Ve skutečnosti bylo v Londýně mnoho lidí proti tomu, aby Sullivan navázal tento kontakt, protože se obávali, že Rusové chtějí lstivým plánem donutit SIS, aby odbourala své výkonné organizace v Polsku a oni pak mohli pozorovat nové příchozí britské agenty a nasadit na ně vlastní lidi. Tato možnost nebyla však vzata vážně v úvahu, neboť, jak rád říkával šéf SIS ve Velké Británii Sir Stuart Menzies, jestliže se nepříteli přisuzují tak vynikající duševní schopnosti, že myslí prakticky na všechno, nedá se dělat vůbec nic.

Sullivanova také mohla sotva utěšit myšlenka, že by Britové „ochromili“ aktivního agenta MGB^{*)}, zatkli ho a vyměnili ho za něho, kdyby se něco nezdařilo. Pracoval dost dlouho ve východní Evropě, aby věděl, co může udělat vylslech s člověkem v několika málo dnech.

Jedním z nejdůležitějších spojovacích článků ve špionážní síti je onen „legální“ představitel, který v zemi, v níž je akreditován, vykonává do určité míry funkci špionážního velvyslance. Není sice zasvěcen do špionážní činnosti své země v zemi hostitelské, ale může během několika málo hodin navázat kontakt se svým rezidentem. Jeho úlohou je uskutečňovat výměny, čelit varování hostitelské země o činnosti rezidenta a uhlazovat rozčeřené vlny, které za svým kýlem zanechává každý špionážní aparát. Druhá strana ví, kým je. Na jeho vlastní straně zná jeho skutečnou funkci jen jeho velvyslanec a někdy ani ten ne. Díky přítomnosti tohoto „legála“ si Jeho Excelence nepotřebuje smočit v kalnějších vodách diplomacie nikdy ani špičky prstů.

Sullivan se octl v této situaci, když onen Polák naznačil svým prostředníkem britskému legálovi, že má zájem na jisté dohodě s Brity. Legál předal zprávu s podklady o tomto muži Sullivanovi. Polák dostal neprodleně krycí jméno Alice. Alice dal Britům zcela jasně najevo, že jsou-li zainteresováni, nesejde se s nikým než s rezidentem, že se setkání musí konat během tří týdnů a na předem smluveném místě. Londýn neváhal dlouho s rozhodnutím, aby Sulivan přistoupil na Polákovy návrhy. V případě, že by se něco vyvíjelo špatně, čekalo ho v nejlepším případě několik nepříjemných dnů, v nejhorším kulka do týla.

^{*)} MGB, Ministerstvo státní bezpečnosti, řídilo sovětskou špionáž v cizině. V r. 1954 bylo nahrazeno mezitím proslulým KGB, Výborem státní bezpečnosti.

Sullivan byl z mnoha hledisek - s určitostí to nebylo jeho pravé jméno - typický pro lidi tohoto ražení. Jeho vzdělání bylo tradiční: menší soukromé gymnasium, Cambridgská univerzita, armáda a konečně za války Special Operations Executive (SOE). Za přeložení z SOE do SIS měl co děkovat své jediné přednosti: mluvil plynne polsky. Jeho otec, majitel továrny na papír, jehož odběratelé byli téměř výhradně v Polsku, se sám polsky naučil a trval na tom, aby se polsky mluvilo i doma. Tak se stalo, že Sullivan získal akademický titul ve slovanských jazycích a dostal práci u SOE. Avšak SIS s ním měla větší plány. Od počátku čtyřicátých let počítala s možností, že porážka Německa povede k ještě větší válce s Ruskem o Polsko a Sullivan byl proto držen mimo Polsko, aby nebyl nijak kompromitován.

Bezprostředně po osvobození Polska přišel Sullivan do této země jako vedoucí britské pomocné organizace a vybudoval pod pláštěm lásky k bližnímu jeden z nejkomplikovanějších a

nejrafinovanějších zpravodajských aparátů, které tehdy na světě existovaly. Jeho síť agentů se stala stěžejním bodem mocného antikomunistického, antiruského hnutí odporu. Prominentní antikomunisté byli dopravováni do bezpečí, někdy dokonce z věznic, sabotáže a teror byly téměř všední událostí. Sullivan například rozpoutal neslýchaný útok na obchody, když rozšířil pověsti o nedostatku zboží, rozesával neklid mezi venkovským obyvatelstvem, když naháněl sedlákům strach, že jejich usedlosti budou zkolktivizovány. Náznaky o tom, že chrámy boží budou sekularizovány, přiměl duchovní k tomu, aby z kazatelny tupili vládní politiku. Zbytky antikomunistické domácí Armije Krajowe^{*)} byly podněcovány, aby neskládaly zbraně, ale vyčkaly vhodného okamžiku pro kontrarevoluci.

Na příkaz centrály Sullivan a jeho agenti podněcovali v roce 1945 bouřlivé antisemitské výtržnosti v Kielcích a v Krakově.

Zpočátku se zdálo, že povstání v celé zemi, které by vedlo k pádu vlády, je na dosah ruky. Ale nyní se psal rok 1948 a Sullivan věděl, že bitva je ztracena. V Polsku nakonec přece jen nabyla vrchu tajná policie, Urząd Bezpieczeństwa (každému občanovi známá jako UB nebo Bezpieka), a ta by se jen tak nedala zbavit moci, kterou získala s pomocí sovětských poradců. Tam, kde se Sullivanovi lidé, téměř bez výjimky polští občané, dříve téměř bez zábran pohybovali po celé zemi, mohli škodit, vyvolávat nepokoje, byli nyní téměř denně zatýkáni. V Československu pomohl puč komunistům k neomezené moci a v zemích, jako Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a Albánie, zavedli Rusové Stalinovy metody a celou stalinistickou mašinérii teroru. To, co bylo kdysi úrodnou půdou pro činnost, kterou provozoval Sullivan, se nyní stalo úhorem. Obyvatelstvu s úspěchem namluvili, že jeho těžkosti jsou jen a jen důsledkem západních válečných příprav. Proto bylo také zastrašenější a vůči takovým akcím nepřátelštější.

^{*)} Armija Krajowa, polská vojenská odbojová organizace za druhé světové války, podřízená londýnské emigraci. Byla založena v roce 1939 a později se k ní připojily další odbojové skupiny.

Přestože Sullivan nikdy ani na okamžik nepochyboval o oprávněnosti své věci, pomalu ptal, zda to všechno má ještě nějaký smysl. Byl unaven. Každá nová akce se hůře a hůře plánovala. Mnoho jeho nejlepších lidí bylo zatčeno. Neměl už dostačující organizaci, neměl dost kontaktů s lidmi z prostředí rozvědného zájmu. A nyní, jako by měl dovršit svou neutěšenou situaci, musel vystoupit ze své ulity a setkat se s mužem, který patřil k jeho největším protivníkům.

Sullivan šel pomalu ke smluvenému místu schůzky. Opět byl vypnut elektrický proud, ani jedna pouliční lampa nesvítila. Klopýtal o úlomky cihel a trosky, až se dostal k lavičce u staré pevnosti, kde bylo setkání domluveno, podíval se na hodiny: chybělo ještě pět minut. Přišel příliš brzy. Nedisciplinovanost, která by dnes byla nemyslitelná, neboť čas je první obrannou linií agentů. Buď se přijde přesně, nebo vůbec ne. Tak je to jednoduché.

Sullivan se posadil na lavičku a úzkostlivě se rozhlédl. Jen s krajním vypětím vůle se dokázal ovládnout, aby nevyskočil a nevrátil se do pohodlí a bezpečí svého pokoje v hotelu Polonia. Pak uviděl Alice, který právě tak opatrně jako on zahrnul kolem rohu zdi a blížil se k němu mezi troskami. Lekl se, když viděl, jak je tento Polák mladý. Okamžik se obával, že to možná přece jen není jeho člověk. Pak si ale vzpomněl, že Alice přece není starší než dvaatřicet let.

Muž dal Sullivanovi znamení, aby zůstal sedět. Měl na sobě značně ošumělý modrý oblek a rozepjatý plášť do deště, jakoby si ze zimy nic nedělal. Krátce se usmál a posadil se vedle britského agenta.

„Tady jsem“, řekl Sullivan trochu hloupě. „Máte nějaké návrhy?“

Alice přikývl. Jmenoval se Josef Swiatlo. Byl to jeden z dvanácti nejvlivnějších a nejobávanějších mužů Polska.

Ano. Podplukovník Josef Swiatlo chce přeběhnout.

Polská noční můra

Přes své mládí spojoval v sobě podplukovník Josef Swiatlo vše, co ho charakterizovalo jako bezmocnou oběť polských dějin. Jako mnoho jeho krajanů se zmítal mezi svědomím a národní hrdostí. Patřil k onomu mocnému politickému proudu, který vrhal Páky proti Polákům a nakonec vtáhl zemi do víru studené války. Nikdy nebylo lehké být Polákem. Ale v roce 1948 se Amerika a Rusko společně postaraly o to, aby to bylo téměř nemožné.

Josef Swiatlo pocházel z chudé rodiny, žil ve společnosti, o níž soudil, že je sociálně nespravedlivá. Chytrý, ctižádnostivý, rozhořčený „nepředstavitelnými podmínkami, v nichž jsme já a moje rodina žili“, jak se později vyjádřil, odešel v šestnácti letech ze školy, v osmnácti vstoupil do zakázané komunistické strany a brzy se projevil jako jeden z nejschopnějších mladých členů v místní skupině.

V době Swiatlova dětství bojovala jeho vlast za nezávislost. Na západě hrozilo nové, militantní nacistické Německo, že Polsku znovu urve území, které mu muselo postoupit podle versailleského míru po první světové válce. Na východě nespátroval Stalin v Polsku jen úhlavního nepřítele Ruska, ale také ústřední článek nenáviděného pásma cordon sanitaire, které západní mocnosti vytvořily podél západních hranic Sovětského svazu, aby se jejich národy neinfikovaly virem komunismu. Slabá polská plukovnícká vláda se marně namáhala o vyrovnání mezi těmito soupeřícími silami. Aniž byla kdy skutečně rusofilská, zabránila obezřetně tomu, aby ve vnitřní i v zahraniční politice vzbuzovala dojem přátelství k Německu. Pro ilegální komunistickou stranu bylo proto těžké pozvednout veřejné mínění proti vládě. Kromě toho stáli polští komunisté, jako mladý Swiatlo, ještě před dalším dilematem: polský nacionalismus vyžadoval, aby východní hranice země, stanovené po rusko-polské válce v r. 1920, zůstaly nedotčeny. Kreml byl jiného názoru.

Většina z nich překonala toto dilema, když přijali za své přesvědčení velké polské komunistky Rosy Luxemburgové, zavražděné v roce 1919 v Německu. Hlásala skutečně internacionální socialistickou společnost, v níž by samostatné Polsko nebo Rusko již neexistovaly. Pro Stalina to bylo kacírství nejhoršího druhu. Trockismus v čisté podobě. V roce 1938, rozhořčen nemístným chováním polských komunistů a v zajetí svých představ o rozdělení Polska mezi Německo a Rusko, vyloučil Stalin celou Komunistickou stranu Polska z Komunistické internacionály (Kominterny). Většina polských komunistů, kteří byli tehdy v Moskvě, byla buď popravena nebo deportována.

Doma v Polsku soudruzi buď odešli do zahraničí nebo byli uvězněni, jako Swiatlo, který byl zatčen dvakrát. Hnutí, k němuž se Swiatlo jako mladý muž připojil, bylo s konečnou platností rozbito, když Rusko po vypuknutí války a vpádu Němců do Polska 1. září 1939 cynicky využilo situace a s odvoláním se na německo-sovětský pakt o neútočení obsadilo východní část Polska.

V červnu 1941, když bylo Swiatlovi 26 let, se situace od základu změnila, Hitler podle plánu Barbarossa napadl Sovětský svaz a Polsko se stalo spojencem Rusů ve společném boji proti nacistům. Rusko navázalo diplomatické styky s polskou vládou v exilu a bylo dohodnuto, že německo-sovětská „smlouva o hranicích a přátelství z roku 1939, podle níž si obě mocnosti mezi sebou Polsko rozdělily, pozbyla platnosti.

Poláci, kteří byli po obsazení východní poloviny své země Ruskem reportováni do Sovětského svazu, byli po tisících propouštěni a směli pod velením generála Wladysława Anderse budovat armádu a přes Persii opustit Rusko a podílet se na bojích pod britským velením. Swiatlo, který v roce 1938 narukoval a upadl do německého zajetí, uprchl a spolu s jinými Poláky vytvořili armádu, která pod velením generála Sigmunda Berlinga bojovala na ruské frontě. Zdálo se, jako by Polsko a Rusko vedly stejnou válku proti stejnému nepříteli. Ale to nemohlo dlouho vydržet. Stalin dal brzy najevo, že po porážce Německa zajistí své hranice stanovením sovětsko-polské hranice na Curzonově linii z roku 1920.

Když Rudá armáda 4. ledna 1944 překročila polské předválečné hranice a osvobodila od Němců

první čtvereční kilometry polské půdy, stanuli neodvratně Poláci proti Polákům. Ale politikové to viděli jinak: i když už bylo polské území osvobozeno, duše Polska stále ještě neměla žádného zastánce. Pár dní později založil Swiatlo a jeho komunističtí přátelé spolu s několika levicově zaměřenými sympatizujícími - u vědomí, že zemi neosvobodili ani Britové, ani Američané, ale Rudá armáda - národní radu pro správu znovu osvobozených území. Toto opatření přimělo londýnskou exilovou vládu, která měla veškerou podporu Armiji Krajowe, aby oznámila vytvoření rady národní jednoty. Ta měla držet pozice tak dlouho, dokud se londýnská vláda nevrátí a nebude se moci ujmout svého zákonného místa ve vedení polského státu.

Stalinova koncepce byla jednouchá. Strpěl by každou antifašistickou vládu v Polsku, která by uznala Curzonovu linii. Churchill londýnským Polákům důtklivě radil, aby Curzonovu linii akceptovali a tak se mohli vrátit domů a spolupracovat na vytvoření vlády na širší základně. Ti však neústupně setrvali na svém požadavku, že hranice Polska nesmějí být dotčeny. Tím se polská vláda posadila mezi dvě židle a ztratila brzy veškerý vliv.

Rudá armáda mezitím rychle postupovala Polskem. V červenci 1944, kdy Swiatlo zaujímal v Berlingově armádě klíčové postavení politického důstojníka, překročila Curzonovu linii a v Lublinu neprodleně založila Polský výbor národního osvobození - později známý jako Lublinský výbor. Brzy se ukázalo, že Sověti měli v úmyslu uznat tento orgán jako jádro budoucí polské vlády místo londýnské vlády v exilu. Stalin požádal správu, která by jeho vojákům bojujícím na frontě proti nemilosrdnému nepříteli mohla zaručit, že se nebudou ještě muset bránit nepřátelské domácí partyzánské armádě operující jim v zádech.

Tyto ostré politické rozdíly se plně projevíly, když 1. srpna 1944 v pět hodin odpoledne povstalo obyvatelstvo Varšavy jako jeden muž proti nacistickému okupantovi. Generál Bor-Komorowski, velitel Armije Krajowe ve Varšavě, měl dostatek zásob a munice, aby vydržel moderní boj v ulicích sedm dní. V prvních fantastických 48 hodinách dobyla jeho armáda, čítající 40 000 mužů, na Němcích dvě třetiny města. Vítězství se zdálo na dosah ruky, neboť na druhém břehu Visly stála Rudá armáda, připravená k poslednímu útoku na hlavní město a vyzbrojená veškerým válečným materiálem, aby rozbila německý protiútok. Dvě měsíce zuřila bitva. Vojáci Rudé armády seděli na doslech lidského hlasu od města vedle svých mlčících děl a vyčkávali. Konečně nabyli Němci opět vrchu. Pomalu a neúprosně ničili ve Varšavě život, obraceli jeden domovní blok za druhým v sutiny a popel. Byla to odvěta za jeden, nepochybně nejslavnější okamžik polského hnutí odporu v celé druhé světové válce. Všechno to bylo nadarmo.

Maršál Stalin se prostě díval jinam. Varšava musela vykrvácet. Dvakrát sto tisíc Poláků přišlo o život a s nimi zahynuly poslední naděje exilové vlády v Londýně. Když se Rudá armáda konečně pohnula, bylo město fyzickou, morální a politickou pouští. Vzniklo vakuum, Lublinský výbor a NKVD^{*)} čekali jen na to, aby je vyplnily. Poláci byli v rukou jejich Josefů Swiatlů.

Vlastenectví se může projevovat v rozmanitých formách. Swiatlo zvolil kurs, pro nějž Poláci žijící v zahraničí sotva našli porozumění. Jako politický důstojník Berlingovy armády poznal, že jakýkoliv racionální politický argument není v ovzduší vytvořeném válkou na místě. On a další komunisté si kromě toho byli vědomi, že nedostatek objektivit jejich londýnské vlády zavedl Stalinovi příčinu nedůvěřovat Polsku. Mohli proto jen doufat, že dokáží ve Varšavě nastolit vládu, která by smýšlela o Stalinovi sdostatek přátelsky, aby rozptýlila jeho vážné výhrady, ale aby zároveň byla natolik nezávislá, že by vyhovovala vlasteneckému nadšení. Bylo tragické, že ztroskotali právě tak, jako předtím ztroskotala se svou koncepcí londýnská exilová vláda.

Swiatlo a jeho přátelé neznali v roce 1944 a 1945 ani slitování ani ohledy. Když Kosciuszkowa divize Berlingovy armády táhla Polskem, zatýkala všechny, které považovala za nepřátele Rudé armády. Šla ve šlépějích stalinistických teroristických metod, které byly později a ještě důrazněji použity v ostatních satelitních státech.

*) NKVD - lidový komisariát pro vnitřní záležitosti. Spolu s NKGB, lidovým komisariátem státní bezpečnosti, vykonával v Sovětském svazu funkci tajné policie. V roce 1946 se z komisariátů stala ministerstva, NKVD bylo nahrazeno MVD a NKGB - MGB.

Polští komunisté byli v obtížné situaci. Mezi stoupenci londýnské vlády v Polsku panoval tehdy názor, že každý, kdo spolupracuje se Sověty, je vlastizrádce. Zatímco exiloví Poláci v Londýně ve skutečnosti zaujímalí vůči Rusům stále tvrdší postoj, navenek byli nuceni vzbuzovat stále více dojem, že vystupují pro Polsko spojené politicky, diplomaticky a vojensky se Sovětským svazem. Chtěli tak Stalina přesvědčit, že Polsko si může a má vládnout samo.

Když Armija Krajowa namířila své zbraně proti „osvoboditeli“, nezbylo polské komunistické tajné polici nic jiného, než postupovat stále tvrději, aby NKVD přesvědčila o tom, že jde o problém, s nímž se Poláci vypořádají sami. Tak chtěli zamezit ruské intervenci.

Většina Poláků byla natolik antikomunisticky a antirusky naladěna strašlivou válkou natolik zbrutalizována, že bez přítomnosti Rudé armády by byla země za jediný den ztracena a během jednoho týdne by byla vytvořena vláda Stalinovi naprosto nepřátelsky zaměřená. Ten proto požadoval stále nové kontribuce. A již brzy se lidé jako Swiatlo bezohledně bili na Stalinově straně.

Když se ruská nadvláda nad Polskem stala realitou, byly učiněny další ústupky, aby byli Rusové přesvědčeni, že Polsko si uvnitř sovětského bloku může vládnout samo. V té době se však již rozvíjela mašinérie studené války. Boj se nyní odehrával mezi oběma supervelmocemi. Polsko už nic neznamenalo. Rusko požadovalo od Polska jen vojenské divize a podřízení, aby si zajistilo loajalitu země.

Sověti mohli poroučet a kdo tomu nechtěl věřit, byl brzy poučen tajnou policií. V jejím vedení byl i Josef Swiatlo. Bezpečnostní služba UB byla jako tajná policie v každém totalitním režimu brzy jedinou organizací, která něco znamenala. Všechno se muselo podřídit jejím přáním a požadavkům. Jen prezident Boleslaw Bierut byl zasvěcen do všech jejích tajemství. Ale i ten věděl, že UB může být kdykoli nasazena i proti němu.

V roce 1948, kdy Swiatlo navázal kontakt se SIS, měla UB již devatenáct oddělení a tisíce spolupracovníků. Funkcionáři UB tvořili novou šlechtu. Dokonce i podřízený pracovník měl plat čtyři až pětkrát vyšší, než byla průměrná mzda kvalifikovaného průmyslového dělníka. Dostávali nejlepší byty a mohli nakupovat luxusní zboží ve zvláštních obchodech pro širokou veřejnost uzavřených. Zatímco v celé zemi byl katastrofální nedostatek potravin, bylo v kantýnách UB ve Varšavě jídlo, na jaké se od předválečných dob v Polsku nikdo ani nepamatoval. Příslušníci UB vedli privilegovaný život a stáli do určité míry nad zákonem. Jen málo z nich bylo ochotno riskovat své výnosné místo tím, že by snad projevíli pochybnosti, které by mohly pohoršit jejich sovětské pány. UB byla totiž přímo podřízena funkcionářům MVD^{*)}, jmenovaným Kremlem a odveleným do Polska. Ti se dělili se svými polskými kolegy o vedoucí pozice.

*) Ministerstvo vnitra, které v té době odpovídalo za kontrašpionáž v SSSR a satelitních státech.

První oddělení UB se zabývalo obranou proti zahraničním zpravodajským službám. Druhé oddělení, které spravovalo archivy, cenzurovalo poštu ze zahraničí a tiskové orgány, přímo podléhalo sovětskému plukovníkovi. Třetí, čtvrté a páté oddělení, každé pod dvojím velením polského a sovětského plukovníka, se zabývala podvratnými organizacemi ve vnitrozemí, špionáží a sabotáží v lehkém průmyslu, jakož i diverzí v nekomunistických stranách. Šesté, osmé a deváté oddělení odpovídala za správu pracovních táborů a věznic v Polsku, za těžkou nákladní dopravu a sabotáže v těžkém průmyslu. Sedmé oddělení bylo odpovědné za zahraniční špionáž a jedenácté za dohled nad katolickou církví, která byla nadále považována za potenciálního nepřítele.

Nejdůležitější oddělení, desáté, podléhalo přímo šéfovi ruské tajné policie Lavrentiji Berijovi. Vedl je záhadný a bezohledný plukovník Anatol Fejgin, avšak rozkazy přicházely zpravidla od nejmocnějšího muže ve vedení stranického aparátu, od Jakuba Bermana.

10. oddělení odpovídalo za ideologickou a politickou čistotu Komunistické strany Polska a polské vlády. Jeho úkolem bylo dohlížet na policisty tohoto policejního státu. Vedlo materiály o členech

strany v Polsku a v sousedních zemích komunistického bloku a sbíralo podezření proti všem politickým vůdcům. Bylo zmocněno vyslýchat podřízené o jejich ministrech a nařizovat ministrům propouštět podřízené. Každý sebemenší chybný krok, každá pověst, každý příklad neloajálního chování vůči prezidentu Bierutovi a nebo Moskvě byl archivován se zřetelem na možné použití v budoucnosti. A čím rozsáhlejší byly spisy o členech strany, tím více rostla moc členů 10. oddělení.

Tato akta, která nebývala vždy, ba dokonce ani převážně okamžitě vyhodnocována, byla nástrojem, kterým si Stalin zajišťoval budoucí dobré chování soudruhů. Byla lepší záruka pro absolutní loajalitu než vědomí dotyčného, že když se jen v nejmenším proviní, bude najednou „objeven“ ten případ s malým děvčátkem před dvaceti lety a spisy budou předány státnímu návladnímu? Byly lepší záruky pro absolutní loajalitu než vědomí, že ministr veřejné bezpečnosti, byl snad kdysi agentem provokatérem?

Stalinovou zbraní uvnitř Polska bylo 10. oddělení Bezpieky. Bylo obávanou a strašlivou organizací a zástupcem jeho vedoucího byl Josef Swiatlo. V roce 1948, v němž začala tato historie, měl Swiatlo v rukou komunistickou stranu a vládu Polska. Nic před ním nezůstalo utajeno. Mohl jediným lusknutím prstu udělat nebo svrhnout ministra. Takovou moc měl Josef Swiatlo.

Britové vyklízejí pole

Zaměstnanec dálkopisné služby Foreign Office v Londýně zapojil dálkopis na 21, Quenn Annes Gate, ústřednu SIS, a díval se, jak se stále prodlužující růžový papír pokrývá řádku po řádce zašifrovanou hantýrkou. Když aparát oněměl, odtrhl papír a dal jej poslem dopravit nadřazeným.

Sullivanova zpráva okamžitě vyvolala horečné diskuse. Bezpříkladné byrokratické zápletky zaviniily, že to, co se vlastně mělo stát britským triumfem, skončilo jako katastrofální nezdár. SIS postoupila svou úlohu nejmocnější zpravodajské služby západního světa americké CIA. Od té doby, co po válce vystřídal špión detektiva, nejpobulárnější postavu dobrodružných románů, měla většina z nás nevyzrálou a trochu směšnou představu o tom, oč vlastně v moderní špiónáži jde. Pozornost se pochopitelně soustřeďovala na muže činu, ale ve skutečnosti není tento výkonný orgán v systému tajné služby ničím více než svobodník v elitní armádě důstojníků. Záleží na řízení a to opět zcela závisí na lidech, kteří vyhodnocují docházející zprávy. Zpráva o tom, že komunistický funkcionář je na sestupu, je bezvýznamná, pokud vyhodnocovatel nedokáže, že tento muž ztělesňuje určitou politickou linii, která bude jeho vyřazením ohrožena. Zpráva o nových vojenských postaveních na polárním kruhu zůstane nicneříkající tak dlouho, dokud vyhodnocovatel nebude moci předložit souvislý obraz nového sovětského raketového systému. Samozřejmě musí nejdříve dojít zprávy, aby je bylo možno vyhodnotit, ale při špatném vyhodnocení je 90 procent veškerých informací tajných služeb bez ceny.

Také Sullivanova zpráva byla nejdříve předložena vyhodnocovatelům. Problém byl v tom, přijít na to, proč chtěl Swiatlo přeběhnout, jaké výhody by z toho Velká Británie nebo západní svazek měly a zda existovalo nebezpečí, že Swiatlo byl jen šachovou figurkou ve velkoryse založeném klamném manévru.

Důvody, proč se muž rozhodne přejít na druhou stranu, jsou povětšinou nejpádnejšími záchytnými body, nakolik bude skutečně užitečný. Jen málo pracovníků tajných služeb přebíhá na vrcholu své kariéry. Většina přeběhlíků přináší informace, které mají již jen historickou cenu, patří minulosti. Většina přeběhlíků zjistí, že je na odstavné koleji teprve tehdy, když to jejich kolegové už dávno vědí. SIS vždy s největší péčí na rozdíl od CIA dbala, aby se nevázala na tzv. „ležáky“.

Od začátku bylo jasné, že Swiatlo zdaleka ještě žádný ležák není. Ze Sullivanovy zprávy vyplývalo, že Swiatlo požíval plné důvěry Rusů a úcty Poláků. Byl na své významné postavení ještě neuvěřitelně mlád a přisuzovaly se mu ty nejlepší vyhlídky do budoucnosti. Také materiál, který vlastnil, byl nejen vynikající, ale také absolutně aktuální. Měl přístup k nejtajnějším archivům, měl důvěru politického vedení a vlastně všechny důvody, aby zůstal v Polsku. Jedině tato skutečnost

přiměla některé z vyhodnocovatelů, aby ve svých zprávách varovně poukázali na to, že u Swiatla šlo všechno příliš hladce a že celá věc je téměř příliš krásná, než aby byla pravdivá.

Swiatlo byl tedy možná nastrčen Rusy. Snad mělo MGB v úmyslu propašovat na Západ špióna v přestrojení za přeběhlíka nebo, což bylo ještě pravděpodobnější, nasadit ho k tomu, aby zásobil západní tajné služby falešnými zprávami. Jestliže tomu tak bylo, pak musela být celá akce plánována již léta. Byl-li Swiatlo skutečně tím, za koho se vydával, pak by při intenzivních rozhovorech nutně odhalil také fakta, na nichž Rusové nemohli mít zájem, aby vešly na Západě ve známost. Takový podnik by mohl mít skutečně úspěch jen tehdy, kdyby byl Swiatlo prakticky od konce války zaměstnán ve fingovaném oddělení s fingovanými úkoly a byl denodenně krmen fingovanými informacemi. Tuto úlohu by musel hrát po léta. A to bylo při důkladném pohledu na věc naprosto nepravděpodobné.

Swiatlo byl tedy pravý přeběhlík. Ale proč? Důvody, které Sullivan uvedl, byly klasické: stal se komunistou z přesvědčení, ale později mu začalo svítat, co komunismus skutečně znamená, jak brutalizuje lidi. Tento poznatek ho zprvu vyděsil a nakonec zhnusil. Po deziluzi následovalo zoufalství a nyní má prý jediné přání dostat se na Západ a bojovat za věc svobody. Ví, že se jeho země ocitla v otrocké závislosti na Sovětském svazu a její vůdci jsou jen ruské loutky. Toto vysvětlení bylo považováno za věrohodné, neboť Swiatlo byl velmi úspěšný mladý muž, který měl zřejmě více co ztratit než získat, jestliže se pro nejistou budoucnost na Západě vzdal postavení s takovou mocí a odpovědností.

Avšak Sullivanova teorie, spočívající na informacích, které pečlivě shromáždil ve Varšavě, měla více odstínů. Domníval se, že Swiatlo se rozhodl přeběhnout ze dne na den, potom, co byl poražen v rozhodujícím sporu s jednou z nejprominentnějších osobností režimu, Jakubem Bermanem. Berman, který byl před válkou zpravodajem United Press ve Varšavě, ale zároveň po celou tu dobu členem ústředního výboru Komunistické strany Polska, měl získávat členy strany mezi intelektuály. Po válce byl odpovědný za otázky bezpečnosti a záležitosti strany a v této funkci byl nad ním již jen prezident republiky. Zůstává stále ještě záhadou, proč Berman nebyl před válkou postížen, ač podle výpovědí komunistů, kteří byli zatčeni, o něm policie věděla. Pro Swiatla, který ho od začátku nesnášel, bylo však jen jedno vysvětlení: Berman byl před válkou v žoldu politické policie, která ho snad dokonce propašovala do strany jako agenta provokatéra.

Neexistovaly žádné důkazy, že by Berman jakkoli spolupracoval s předválečnou policií. Ale Swiatlo, který byl o jeho vině přesvědčen, přesto sestavil spis. Bez ohledu na to, že spočíval na čirých pověstech. Šel s ním rovnou k prezidentovi. Požádal ho, aby proti Bermanovi bylo zavedeno stranické řízení. Swiatlo byl ctižádostivý muž. Jakmile by byl Berman odstraněn, byla by jeho vlastní cesta nahoru mnohem schůdnější. Ale to nebyla jeho jediná pohnutka. Swiatlo bral svou práci vážně. Dobře věděl, že vzhledem k pestrým dějinám Polska v posledních letech nebyl každý tím, čím se zdál. Vždy, když se zatřáslo kaleidoskopem, měnili se darebáci v hrdiny, fašisté v komunisty a policejní špiclové v ministry. Úkolem jeho oddělení bylo vyznat se v tomto marastu.

Prezident Bierut, místo aby na základě Swiatlových závažných obvinění zahájil vyšetřování, nařídil zatknout jednoho ze Swiatlových hlavních informátorů a Swiatlovi poradil, aby si celou záležitost nechal pro sebe. Na druhé straně ale nepožadoval, aby Swiatlo vyšetřování o Bermanově současné a dřívější činnosti zastavil. Dal najevo, že tyto informace smějí být sbírány jediné pro „archivní účely“ a že proti jeho nejdůležitějšímu nadřízenému nesmějí být podniknuta žádná opatření. Zklamán přijetím u prezidenta se Swiatlo - podle Sullivanovy verze - rozhodl přeběhnout. Byla to reakce rozezleného muže, který viděl, jak byly jeho ctižádostivé plány zmařeny, který musel s rozhořčením zažít, jak byl systém, za nějž bojoval celý svůj život, beznadějně zkorumpován.

Kapitán Sullivan ve své zprávě dále vyvozoval, že Swiatlo, který se rozhodl přeběhnout k nepříteli v okamžiku rozhořčení, by si to mohl právě tak neočekávaně rozmyslet. Je třeba jednat rychle, neboť v případě, že Swiatlo bude svého činu skutečně litovat, nebude stát jeho, Sullivanův život ani za jediný zlotý. Výslovně poukázal, že nemá v ruce nic písemně. Tak by mohl být později každý pokus donutit Swiatla vydíráním k činnosti bez dalšího označen jako provokace ze strany SIS. Pak

by ale Sullivan musel být stažen. A právě to bylo pro vyhodnocovatele dostatečným důvodem, aby Sullivanovu verzi ignorovali. Agent, který dopustí, aby vznikl dojem, že patrně ztratil nervy, ztratí i právo na pozitivní interpretaci své vlastní zprávy. Bylo tedy nutné hledat jiné vysvětlení. To se také stalo. Swiatlo udělal několik bezelstných poznámek o vysoké životní úrovni na Západě. Proto SIS při nedostatku lepšího motivu vycházela z toho, že Polákův zájem je „materiální“. A protože „materiálních“ přeběhlíků z Východu na Západ bylo nejvíce, přikláněla se SIS k tomu, považovat tyto lidi za druhořadé. To se ve Swiatlově případě ukázalo jako nejzávažnější chyba. Nejdůležitější přeběhlík, který od konce války navázal kontakt s Brity, byl již téměř neodvratně ztracen.

Bylo stanoveno, že druhořadý přeběhlík dostane povolení přijít do Velké Británie, avšak poskytne se mu jen minimální podpora na cestu a k začlenění po příchodu do Británie. Koncem čtyřicátých let však byly ve všech východoevropských zemích stovky podřízených úředníků a funkcionářů, kteří měli těžkosti pro své dřívější spojení s Velkou Británií. Většina z nich nebyli komunisté. Jakmile byly tyto případy zpracovány na britském velvyslanectví v té které zemi, šly žádosti o azyl k podpisu k britskému ministru vnitra. Tomu se přeběhlíků této kategorie prostě zdálo příliš mnoho. Sotva mohli pro Velkou Británii něco udělat a Velká Británie, která měla k nim morální závazek jen v minimálním počtu případů, pro ně mohla udělat jen málo. Proto poslal spis ministru zahraničních věcí Ernestu Bevinovi, oficiálnímu šéfovi SIS. V případě, že by existovaly závažné zahraničně politické důvody, aby bylo takovým žádostem vyhověno, pak by ministerstvo vnitra dalo souhlas. Jinak ne. Napříště se již vyřizování žádostí o azyl nepovede automaticky a rutinně.

K ohromení SIS se Bevin vyjádřil k novému návrhu o britských metodách tajné služby ve východní Evropě naprosto pohrdavě. Je třeba se za ně stydět, neboť dělají více škod než užitku, prohlásil. Satelitní státy jsou tak jako tak ztraceny a práce tajné služby v takových hlavních městech, jako jsou Varšava, Budapešť a Bukurešť je mařením času. SIS by se měla raději soustředit na okrajové země, v nichž má Velká Británie ještě do jisté míry vliv a kde se lze obávat, že komunisté převzmu moc.*)

Bevin přispěl k tomu, že všechno bylo jinak. Tím, že stáhl SIS z východní Evropy, značně oslabil její organizaci: tato služba neměla potřebné věcné vědomosti, aby mohla ze dne na den úspěšně operovat v nových zemích a začala vystrkovat svá tykadla k území, které bylo vzhledem k jejímu omezenému rozpočtu prostě příliš velké. Do tohoto východoevropského vakua se nyní vetřeli profesionální antikomunisté amerických a německých tajných služeb. Vraždy a mrzačení byly stále častější tou měrou, jak byly tradiční metody SIS vystřídány metodami nováčků. Možná, že Bevin viděl v SIS organizaci, která měla pracovat v sametových rukavičkách, zatímco ve skutečnosti by byly přiměřenější tvrdší metody. Není ale vyloučeno, že viděl možnost, jak zatáhnout Američany, aby se hlouběji a těsněji zapletli do záležitostí Evropy, když jim znemožnil spoléhat se nadále na jedinou tajnou službu, jejímž informacím a odborným znalostem mohli důvěřovat. Tím je donutil, aby si vybudovali vlastní aparát.

Mezitím SIS se zděšením zjistila, že Josef Swiatlo byl vhozen do jednoho hrnce s mnoha malými rybami. Stejně jako jiným mu byl odmítnut politický azyl a se zřetelem k Bevinově tehdejší náladě nebylo na revizi tohoto rozhodnutí ani pomyšlení. Přitom byl Swiatlo jedinečný šťastný případ - sen každého člena tajných služeb. A neuvěřitelným diletantstvím stačil už jen vlásek a byl navždy ztracen. Jen ten, kdo někdy pracoval v nějakém ministerstvu, pochopí, jak mohlo k takové závadě dojít.

*) Bevinova kritika byla z větší části neoprávněná. Velká Británie byla stále ještě jedinou zemí západního světa, která měla skutečně schopnou tajnou službu. Gehlenova organizace v západním Německu dosud nezačala pracovat. Francouzi měli příliš mnoho vnitřních problémů, než aby se mohli zabývat špionáží. A v Americe byla dosud v proudu horečná diskuse o tom, zda je tajná služba v mírových dobách vůbec nutná. Tato diskuse však zastírá skutečné dění. Ozbrojené síly, státní departament a různé soukromé nadace financovaly a inscenovaly rozsáhlé špionážní akce, a to nikoli jen ve východní Evropě, ale také v Sovětském svazu. Tato tajná a nikoli zvláště dobře vyškolená armáda přirozeně nutně prohrávala, když se měřila s velkoryse financovanými, nejlépe vybavenými a vyškolenými organizacemi MVD a MGB, které vyšly z války silnější a schopnější, než byly kdy předtím.

SIS přitom nemyslela jen na kapitána Sullivana. V případě, že by Sullivan musel Swiatlovi říci, že pro něj nemůže nic udělat, se muselo počítat s možností, že Swiatlo, aby chránil sám sebe, dá nejen odstranit Sullivana, ale bude postupovat proti všem zbývajícím členům sítě. Jestliže SIS na Sullivanovi jen trochu záleželo, nemohla riskovat jeho předčasné odvolání z Polska. Bylo více než pravděpodobné, že Swiatlo ho během sedmi dnů, které stanovil SIS jako lhůtu pro odpověď, dá sledovat. Jediné podezřelé Sullivanovo hnutí a bylo by nanejvýš pravděpodobně po něm. Nebylo příliš času, aby se našlo řešení: neoficiálně se naváže styk s Američany s prosbou, aby pokračovali tam, kde Sullivan přestal.

Sullivan dostane instrukci, aby Swiatka informoval, že případ převzali Američané. V SIS, v které podceňovali americkou tajnou službu, doufali, že Američané si povedou v Polsku jako slon v porcelánu a Swiatlo uvidí, že Američané jsou aktivní, že Britové splnili svou povinnost a o něj je dobře postaráno. Sullivan *) se ještě jednou sešel s Alicem, který rozhodnutí akceptoval a znovu zmizel.

Mezitím se SIS obrátila na britské velvyslanectví ve Washingtonu s prosbou, aby v případě Swiatlo „neoficiálně“ navázal kontakt s Američany. Pro šéfa SIS ve Washingtonu mohlo slovo „neoficiálně“ znamenat jen jedno. Vzal telefon, vytočil newyorské číslo a odjel nejbližším vlakem, aby dodržel úmluvu, kterou právě uzavřel se starším společníkem proslulé advokátní kanceláře Sullivan and Cromwell na Wall Streetu.

*) Sullivan se vrátil do Londýna a pracoval pak na Blízkém východě. V roce 1967 podlehl v Beirutu srdečnímu záchvatu.

Muž z Wall Streetu

Allan Dulles, syn známého presbyteriánského duchovního, vnuk ministra, absolventu Princetonu, bývalý úředník zahraniční služby a v druhé světové válce šéf mise OSS ve Švýcarsku, měl všechny předpoklady, aby získal kdekoli na Wall Streetu přístup do nejvyšších kruhů. Styků měl víc než dost. Byl vysokého vzrůstu, družný a obratný v řeči. Intelektuál, který se rád oblékal do trochu ošumělého tvídu, jako někdo, kdo nemá zapotřebí dělat dojem zevnějškem. Měl kontakty s nejvyššími vládními místy. Byl spolujednatel renomované wallstreetké advokátní kanceláře Sullivan a Cromwell. Ta mu však sloužila jen jako krycí a operační základna pro vlastní aktivitu. Přes četné jiné zájmy a činnosti zůstal vždy tím, čím se stal ihned po absolvování univerzity v Princetonu. Spolupracovníkem amerických tajných služeb. To bylo jeho hlavní povolání.

Druhá světová válka ho vynesla do středu mezinárodní scény, kde mu zachutnala politická dobrodružství na nejvyšší úrovni. (Později se stal fackovacím panákem levicových sil na celém světě, avšak jako všechna kliše neodpovídal ani tento obraz zcela pravdě.) William Donovan ("divoký Bili"), šéf OSS, rozpoznal Dullesův geniální špionážní talent a přivedl ho na cestu velkých činů, když mu svěřil pravděpodobně nejdůležitější místo v oboru, kancelář OSS v Bernu, ve městě, kde se za války sbíhaly téměř všechny nitky tajných služeb. Dulles tam brzy udělal dobrý dojem, nikoli ovšem jako zuřivý nepřítel komunistů, který se z něho stal později. Válka byla pro něho bojem proti fašismu a on dělal zcela vědomě obchody s komunisty, protože mu byl dost dobrý každý, kdo se na tomto boji podílel. Jako většina Američanů jeho vzdělání a společenského postavení měl sklon obdivovat Rusko a považovat komunismus za nevinnou výstřednost, kterou si dovozovali také někteří jeho přátelé. V britské světové říši spatřoval větší ohrožení světového míru než v Sovětském svazu. Nejdůležitější úlohou po válce tehdy pro něho bylo demontovat toto impérium a udělat z Anglie opět malý ostrov před pobřežím Evropy. Dnes už si lze jen těžko představit, jak hluboký odpor chovali američtí intelektuálové k britské světové říši. A přestože byl tento pocit poněkud zmírněn dojemem heroického odporu Britů proti nacistům, byl stále ještě zcela živý.

Rusko naproti tomu mělo určitou romantickou přitažlivost. Obrovské lidské ztráty Rusů, skutečnost, že se jim podařilo zastavit německé tažení před branami Moskvy a pak ještě vítězství u Stalingradu, které nepochybně přineslo obrat ve válečném dění, vyvolal obdiv Američanů. Stalin se mnohým jevil spíše jako strýček. Zatímco americké hospodářství a pravicoví členové Kongresu se

stále ještě obávali bolševického nebezpečí, politické klima se měnilo natolik, že bylo nepopulární vyjadřovat podobné názory veřejně. Jeden určitý zážitek však Allana Dullese přiměl, aby své mínění od základu změnil: hluboké lidské zklamání^{*)}, které mohlo předčasně ukončit jeho kariéru protože překročil své pravomoce.

8. března 1945 se sešel v Bernu generálmajor Karl Wolff, přesvědčený nacista a vedoucí esesman v Itálii s Allanem Dullosem. Wolff byl přesvědčen, že jedině německá kapitulace může zabránit, aby se komunisté zmocnili Pvrovy. Proto nabídl bezpodmínečnou kapitulaci německých jednotek v Itálii, čítajících jeden milión mužů, a tím pravděpodobně kapitulaci celého Wehrmachtu.

Vyjednávání dostalo okamžité krycí jméno „Sunrise“ a již den nato byli na cestě do Bernu příslušníci generálního štábu z hlavního spojeneckého stanu v Itálii, aby se vyjednávání zúčastnili.

13. března se setkali americký generál Lyman Lemnitzer a britský generál Terence Airey v Lyonu, aby jednali s Wolffem. 19. března se Wolff vrátil do Itálie, aby sondoval půdu u wehrmachtu a poté v Berlíně. Ale pak dostal Allan Dulles, který se již domníval, že se mu podařil největší tah nejen v jeho vlastní kariéře, ale také ve veškeré práci tajné služby za druhé světové války instrukci, aby přerušil všechny kontakty.

Na co Dulles zapomněl anebo co možná vědomě ignoroval, byl choulostivý vztah mezi Moskvou a Washingtonem. Když se Stalin o vyjednávání dozvěděl, trval na sovětské účasti. Protože však cílem Wolffovy iniciativy bylo právě zabránit dalšímu pronikání komunistů, odmítl britský generál Sir Harold Alexander, vrchní velitel v Itálii, na radu Allana Dullese Stalinův požadavek.

Stalin byl svými vlastními agenty, kteří průběh rozhovorů pozorně sledovali o celém postupu přesně informován. Domníval se, že Němci využili rozhovorů k tomu, aby přeložili tři divize z Itálie na východní frontu a že, jak uvedl v dopise Rooseveltovi, generál Kesselring, německý vrchní velitel na západní frontě, prohlásil, že je ochoten „otevřít frontu a umožnit angloamerickým oddílům pochod na Východ, za což by mu Angloameričané zajistili příznivější mírové podmínky pro Německo“.

*) Historikové namítnou, že si věci příliš usnadňujeme, vycházíme-li z toho, že muž jako Dulles by se ve své veřejné činnosti dal ovlivnit soukromým zklamáním. Přesto se však domnívám, že se něco takového stává častěji, než se všeobecně má za to: osobní urážky, uražená pýcha a frustace působí na politické činy velkých státníků mnohem silněji, než si chceme připustit. Odmítáme-li přiznat našim politickým vůdcům tyto lidské slabosti a přitom přání je otcem myšlenky, zamlžuje to náš pohled na to, jak velkou úlohu tyto osobní tragédie skutečně v jejich životě hrají. Mnozí, kteří Allana Dullese znali, by jistě souhlasili s názorem, že ho události v Bernu v roce 1945 hluboce ovlivnily.

Roosevelt mu rozhořčeně odpověděl: „Otevřeně řečeno, nemohu se ubránit hněvu a rozhořčení vůči vašim informátorům - ať je to kdokoli - neboť se zde jedná o zlovolný nesprávný výklad mého způsobu jednání nebo jednání mých podřízených, kteří požívají mé plné důvěry.“ Stalin odpověděl: „Nikdy jsem nepochyboval o Vaší integritě a důvěryhodnosti, aniž jsem kdy pochyboval o integritě a důvěryhodnosti pana Churchilla.“ Jednání však byla přerušena a německé jednotky v Itálii se vzdaly teprve šest dnů před kapitulací celého Wehrmachtu v Evropě. Předtím se ještě musel Dulles ujmout ponižující úlohy zachránit generála Wolffa před italskými partyzány, kteří obklíčili jeho hlavní stan.

Tento „případ Bern“, jak ho nazval Roosevelt, zůstal historikům hádankou. Sovětsko-americké vztahy byly tak dobré, že Stalin si mohl být jist, že by Roosevelt zcela určitě neuzavřel se Stalinovými zády dohodu, která by umožnila angloamerickým oddílům pochod na východ a zadržela Rudou armádu. Na druhé straně však působí Stalinovo rozčilení v dopise Rooseveltovi zcela opravdově a nelze dost dobře vycházet z toho, jak to dělá většina historiků, že Stalin chtěl svým typickým neobratným způsobem vytlouci politickou výhodu, anebo že se zase jednou oddal svým šíleným představám. Byl skutečně hluboce znepokojen.

Vinen byl Allan Dulles. Podle britských pramenů řekl Wolffovi na začátku vyjednávání přesně to, co generál chtěl slyšet. Kdyby se Wolff dal přemluvit, aby výměnou za americké záruky, týkající se

příštího postoje vůči Rudé armádě, vyhlásil kapitulaci německých oddílů v Itálii, pak by se podle Dullesova názoru vyplatilo dát takový slib, i když by se nepomýšlelo na to, ho dodržet.*)

V tomto stadiu války byly jeho sliby Wolffovi, které byly sděleny do Berlína, skutečně šíleně odvážné. Dulles si musel být vědom, že vzhledem k demoralizaci v Německu je víc než pravděpodobné, že sověští agenti zachytí informaci o těchto jednáních. To se také stalo. Když se Stalin dozvěděl o Dullesově nabídce, vzal ji vážně. Tím spíše, že Dulles během celé války poněkud přehnaně interpretoval svůj vliv na Roosevelta. Konečným výsledkem nebyl konec války v Itálii, ale spíše - krátce před Rooseveltovou smrtí - rusko-americká konfrontace. Od tohoto okamžiku sílil ve Stalinově politbyru názor, že západní mocnosti se po porážce Německa obrátí proti svému starému nepříteli, komunistickému Rusku. Velké válečné spolenectví se začalo rozpadávat.

*) Během celé války trusil Dulles při svých vyjednáváních s nacisty poznámky, jejichž účelem bylo přesvědčit Němce, že by nebylo na škodu, kdyby se rozhodli pro způsob jednání, který jim navrhuje. Tak vedl Dulles například v únoru 1943 rozhovory s knížetem Maxmiliánem z Hohenlohe, agentem Himmlerových SS, který chtěl Dullese přemluvit k uzavření bilaterální mírové smlouvy s Třetí říší, v jejímž čele by stál jako „vůdce“ Himmler. Podle Hohenloheovy zprávy mu Dulles řekl, že toho má dost „poslouchal pořád jen zpátečnické politiky, emigranty a zaujaté židy“. Hohenlohe dále informoval, že podle Dullesova názoru „musí být v Evropě uzavřen mír, na jehož zachování by měli všichni zúčastnění opravdový zájem. Nemělo by znovu nastat dělení na vítěze a poražené, to jest na spokojené a nespokojence. Již nikdy by bída a nespravedlnosti neměly hnát národy jako Německo do zoufalých experimentů a slepého heroismu. Německý stát musí dále existovat jako faktor pořádku a pokroku. Jeho rozdělení nebo oddělení od Rakouska nepřichází v úvahu... Československé otázce, jak se zdálo, přikládal Dulles malý význam. Zároveň považoval za nutné rozšíření Polska na východ a garancí Rumunska a silného Maďarska zřídit cordon sanitaire proti bolševismu a panslavismu.“ Levicoví kritikové Allana Dullese uváděli tuto zprávu jako důkaz, že Dulles byl skrz naskrz fašista. To je samozřejmě nesmysl. Avšak zatímco jeho pohnutky byly vždy čestné, byly někdy jeho metody, především v bernské aféře, pošetilé. Aby dosáhl brzké německé kapitulace, překročil Dulles v těchto jednáních rozhodně veškeré plné moci, které měl.

Pro Dullese to byl hořký a paměťhodný okamžik. Shledal, že nedůvěra Rusů prodloužila válku a ještě k tomu stála zbytečně lidské životy, když už bitva byla dávno vyhrána. Vyvodil z toho poučení, že Rusko nebude litovat sil, aby dosáhlo svých předválečných cílů. Vytkl Rooseveltovi, že obětoval americké životy, aby uspokojil strašlivou ctižádost Sovětského svazu. V britských a amerických kruzích byl rozšířen názor, že Dulles celou záležitost zfušoval. Zajímavé je, že později tvrdil, že skutečně dosáhl kapitulace německých vojsk. Pokud jednání, která zahájil, nakonec vedla k úspěchu, pak tomu tak je. V úloze uspíšit kapitulaci, která by měla smysl, však ztroskotal.

To vše nepochybně zkalilo vztahy mezi Dullosem a „divokým Billem“ Donovanem, který po německé kapitulaci odmítl jmenovat Allana Dullese šéfem OSS v Evropě, do funkce, na níž měl vzhledem ke služebnímu stáří a zkušenostem nárok. Místo toho se Dulles stal jen ředitelem OSS v americkém okupačním pásmu Německa a tím byl o několik stupňů sesazen.

Dulles byl tehdy už hluboce antikomunistický a antiruský. Nemilosrdný postup Rudé armády v sovětském okupačním pásmu a lidí z NKVD, kteří přišli s ní, jakož i její absolutní odmítání spolupracovat na jakékoli úrovni se západními okupačními mocnostmi, tento proces urychlily.

Protože ve zpravodajské službě, která byla nyní likvidována, neviděl Dulles již svou budoucnost, odešel v roce 1946 od OSS a vrátil se zpět k Sullivanovi a Cromwellovi. Kromě jiných důvodů potřeboval peníze a ty si mohl vydělat spíše jako advokát než ve státní službě. Brzy však zjistil, že po vzrušující činnosti ve válce je právníkův všední den pořádně jednotvárný a nudný. A když mu jeho přátelé ve státním departmentu dali na srozuměnou, že oficiální americká tajná služba neexistuje, chopil se příležitosti jako soukromý zpravodaj. Brzy se vypracoval v jednoho z předních rozvědčků tajných služeb západního světa.

Od roku 1946 do roku 1948 vedl Dulles soukromé špionážní akce ve východní Evropě, které financovali zámožní přátelé a firmy. Stejně jako jeho bratr John Foster Dulles byl činný v mnoha náboženských a dobročinných institucích, z nichž mnohé měly mezinárodní spojení a velmi dobře se daly využívat pro krycí účely. Při mnoha akcích šlo o to dostat z východní Evropy Prominentní

antikomunisty. Mnohé tyto akce pomáhající k útěku byly zbytečně složité. Přesto však dokázal tento americký „Červený bedrník“ dostat do bezpečí stovky mužů a žen, kteří by jinak zmizeli ve věznicích nebo skončili na šibenici. I když tato činnost odpovídala Dullesovu romantickému charakteru, nedala se, pokud šlo o její význam, srovnat s prací, kterou vykonával za války, kdy spolu s hnutím odporu v německém k Wehrachtu nebo s Himmlerovými důvěrníky inscenoval spiknutí k zavraždění Hitlera nebo organizoval kapitulaci německých vojsk v Itálii. Dulles v sobě viděl muže, který by mohl přenášet hory a zakládat říše. Tajná služba byla pro něho pokračováním války jinými prostředky a tvůrčím nástrojem americké politiky. Svobodný svět měl vůči satelitním státům závazek: vyrvat je ze Stalinových drápů. Válka však nepřicházela v úvahu. Hledaly se jiné cesty. A Dulles se je vydal hledat.

Americké tajné služby musely být reaktivizovány, použity k tomu, aby satelitní státy byly infiltrovány a rozrušovány zevnitř. Dulles instinktivně cítil, že je pro tuto práci mužem na správném místě. Za podpory prominentních republikánů hodlal pro sebe dobýt CIA. A protože mezi demokraty by neměl žádné šance, vsadil na guvernéra Thomase E. Deweye.

Počátkem roku 1948 byl přesvědčen, že dosáhl svých přání. Guvernér Dewey si stanovil, že vyšachuje v listopadových volbách Harryho S. Trumana, malého muže z Missouri. Nová republikánská vláda, která se chtěla doma i v zahraničí ujmout boje proti komunismu, by Washington vyčistila od stoupenců Nového údělu (New Deal). John Foster Dulles by dostal státní department a CIA pak jeho mladší bratr, Allan Welsh Dulles. Sám prezident Truman, navzdory průzkumům veřejného mínění, nevylučoval možnost porážky. Přijal zásadu zahraniční politiky podporované oběma stranami a prohlásil, že je srozuměn s tím, aby se Allan Dulles patřičně připravoval na těžkou práci, kterou pro něho připravoval Dewey. Zatímco poprosil Dullese, aby převzal předsednictvo výboru^{*)}, který měl podat zprávu o National Security Agency (NSA) a o různých zpravodajských službách, nabídl mu možnost se celý rok seznamovat s výstavbou a metodami organizace, jejíž velení měl převzít po Deweyově nástupu do úřadu. Dulles nepotřeboval tajit politické přesvědčení. Přestože teoreticky pracoval pro prezidenta Trumana a předsedal důležitému výboru, který měl prosvěcovat nejmocnější orgány americké zahraniční politiky, byl současně jedním z nejtěsnějších poradců guvernéra Dewey. Psal pro něho dokonce projevy.

Vzhledem k významu výboru, který Dulles vedl, to byla pěkně pikantní situace, jež zcela odpovídala Dullesovu poněkud sarkastickému smyslu pro humor. Všeobecně se však považovalo za hotovou věc, že Harry Truman nebude znovu zvolen a proto nikdo nic nenamítal. Dewey udělal ostatně také dobře, že sestavil svoje mužstvo včas; žilo se v nebezpečné době a pro politické finesy nebyl nyní ten pravý okamžik.

Dulles bral úkol, který mu uložil prezident, velmi vážně. Více méně v tom viděl příležitost stanovit si budoucí pozice a nasadil si laťku patřičně vysoko. Za několik měsíců se stane šéfem CIA a chtěl z ní udělat tajnou službu, která by dokázala splnit úlohu, kterou jí v neklidném světě přiřkl.

Dullesova zpráva stále ještě podléhá utajení. Byly ale známy její obrysy. Vyvozovalo se v ní, že Sovětský svaz vede celosvětovou tajnou válku a že Amerika nemá žádnou výkonnou organizaci, která by dokázala shromažďovat a analyzovat byť jen veřejně přístupný materiál, nemluvě už o špionážní práci v oblasti potenciálně nepřátelské velmoci.

^{*)} Kromé Dullese patřili k tomuto výboru dva starší členové americké tajné služby, William H. Jackson, který byl u tajné služby za války a Mathias F. Corea, zvláštní asistent ministra námořnictva.

Jak se ve zprávě dále pravilo, není pro USA již tak důležitá běžná funkce tajných služeb, jako je shromažďování vojenských údajů a průmyslová a vědecká špionáž v druhé zemi. Nemá například smysl inscenovat nákladné a nebezpečné podniky, aby se zjistilo, jak silné jsou pancéřové desky nejnovějších ruských tanků, jestliže Američané současně vyvinuli dělostřelecké náboje schopné i ty nejsilnější desky prostřelit.

To co Amerika potřebuje, je politická zpravodajská služba, organizace, která je s to odhalit politický vývoj směřující k vojenskému ohrožení. A to natolik včas, aby bylo možné podniknout nutná protipatření. Vyhodnocování informací má největší význam a proto musí být personál a rozpočet výzvědné služby tak velký, aby mohl tuto úlohu zvládnout.

CIA se však nesmí spokojovat s pasivním přijímáním informací ze zemí za železnou oponou, ale musí postupovat proti komunistickému nebezpečí v samotných komunistických zemích. Musí být natolik vyzbrojena, aby mohla zahájit tajné politické akce velkého stylu, aby odstranila Stalinovo vnucené panství nad satelitními státy a zahradila cestu šíření komunismu. Všechny zotročené satelitní státy musí být povzbuzovány, aby povstaly a setřásly jeho utlačovatelů. CIA k tomu musí vytvářet předpoklady. Šéf CIA měl být podle Dullesových představ odpovědný jen prezidentovi. Měl to být vysoce postavený civilista s kompetencemi vojenského vrchního velitele, aby mohl vést tajnou válku proti nepřátelům Ameriky.

Dullesovy návrhy daleko přesahovaly to, s čím souhlasil kongres přijetím National Security Agency, jímž byla CIA založena. NSA, jejíž tvůrci si uvědomovali, že mocný šéf CIA by mohl mít příliš velký vliv na americkou politiku, předpokládali založení Národní bezpečnostní rady (NSC), která se měla skládat z prezidenta, viceprezidenta, ministra obrany, jakož i šéfa Office of Emergency Planning. Té mělo být vedení CIA bezprostředně odpovědné. V čele americké tajné služby neměl stát šéf CIA, ale tato rada. Hlavním úkolem nově založené CIA mělo být jen „koordinovat zpravodajskou činnost různých ministerstev a tajných služeb“.

Jedna, možná záměrně mlhavá klauzule tohoto zákona umožňovala CIA ujmout se případ od případu podle pokynů NSC funkcí a činností na poli zpravodajské činnosti v zájmu státní bezpečnosti". Když pak byla CIA založena, interpretovala NSC tuto klauzuli tak, že CIA, která má striktně vymezenou pravomoc, „má provádět tajné operace, které řídí NSC". Jako předpoklad k tomu uvedla, že tyto akce skutečně musí být tajné a odvolatelné vládou Spojených států. Přestože tyto předpisy pozdvihovaly CIA z úrovně pouhého sběrného koordinačního střediska na úroveň aktivní organizace, dbali autoři původního návrhu zákona a také dodatku k NSA, aby Národní bezpečnostní rada měla nejen právo veta, ale i právo dávat pokyny. Jinými slovy, šéf CIA neměl mít možnost dělat politiku a právě proti tomuto ustanovení se nyní Dulles ohradil. Žádná tajná služba, jak si ji představoval, nemohla být akceschopná, jestliže by její vedoucí byl zákonem omezován v akční svobodě.

Ve špionáži může ovšem o nutných politických krocích, které je třeba udělat podle nové agentovy zprávy, správně rozhodovat jen ten, kdo zná nejtajnější informace. Jestliže šéf CIA, jehož úkolem je zásobovat NSQ informacemi, které mají sloužit jako podklad pro její rozhodování, připustí jen lehce tendenční formulaci, pak nelze NSC vytýkat, přijme-li přesně ta politická rozhodnutí, jichž chtěla CIA dosáhnout. Abychom uvedli příklad, který není vzat jen tak ze vzduchu. Šéf CIA by chtěl více peněz, aby rozšířil své organizace ve východním Německu. Postará se tedy, aby se NSC dozvěděla, že Rusové z nevysvětlitelných důvodů posilují svou přítomnost ve východním Berlíně. Nikoli šéf CIA, ale NSC bude pak požadovat další lidi a dodatečné prostředky.

Dulles se však nechtěl spokojit s tím, že mohl manipulovat s NSC. Byl přesvědčen, že šéf CIA musí být osvobozen také od veškerých právních omezení. Moc jako taková ho přesto nikdy nezajímala. V soukromí byl laskavý a v povolání vůči svým spolupracovníkům upřímný. Byl ctižádostivý, ale nikoli velikášský. V komunismu viděl ovšem skutečně celosvětové nebezpečí, kterému bylo podle jeho názoru možno čelit jen jeho metodami. V r. 1948 byla jeho výchozí situace díky jeho pozici jako Deweyova volebního pomocníka díky jmenování předsedou zvláštního výboru CIA mimořádně příznivá. Allan Dulles měl velikou moc a žádnou odpovědnost.

Při práci poznal všechna oddělení CIA: mohl požadovat spisy, nechat se informovat o podrobnostech určitých akcí, mluvit s úředníky a s operativními pracovníky, účastnit se porad. Nejdůležitější však bylo, že mohl ovlivňovat politická rozhodnutí, protože každý v něm už viděl příštího šéfa. Většina mladých ostrých hochů v CIA s Dullesem v každém směru souhlasila. Také oni chtěli zažít vzrušující věci a s Dullesem sdíleli jak zálibu v tzv. „špinavých tricích", jak je sám

nazýval, tak nezáměřím na prozaických úkolech s vyhodnocováním a s administrativou. Mnozí ho znali už z války, když byl v Curychu, a byli stejně jako on vzrušeni způsobem, jak se naložilo se šéfem OSS Donovanem. Po válce byl dán do penze a nyní pronášel po celé zemi plamenné řeči o „rudém nebezpečí“.

Dulles a oba jeho kolegové by nikdy nemohli rozpracovat pro prezidenta zprávu o činnosti CIA, kdyby sami nebyli aktivními, placenými funkcionáři amerických tajných služeb s dlouholetou zkušeností. Prezident a snad také ministři zahraničí a obrany měli samozřejmě přístup ke všem státním tajemstvím, ale okruh dalších osob byl velmi úzký. Materiál s nímž pracuje tajná služba, je natolik chráněn, že tomu, kdo stojí stranou, není bez ohledu na jeho dosavadní kariéru v žádném případě zpřístupněn. Dulles tehdy byl a až do své smrti zůstal aktivním pracovníkem tajné služby, jehož kryla ve čtyřicátých letech firma Sullivan a Cromwell a v padesátých letech vedení CIA. (Jsem přesvědčen, že toto postavení šéfa CIA bylo kromě toho velmi důvtipným krytím jeho vlastní funkce vedoucího zvláštních akcí uvnitř CIA).

To všechno bylo profesionálům v britské SIS samozřejmě dobře známé. Věděli také, že mohou přes Dullese získat spolupráci Američanů, a projekt uskutečňovat neoficiálními kanály, aniž naváží kontakt s tajnou službou nebo s vládou. Celá věc se tedy dala řídit způsobem, který tajným službám zvláště vyhovuje. Byl to tedy Allan Dulles, který přijal velmi srdečně britského návštěvníka ve své wallstreetské kanceláři. Bafaje ze své dýmky a pohlížeje přes skla svých brýlí bez obrouček, pohodlně oblečen ve vestě a s trepkami na nohou, pro tento účel poněkud výstředně, vypadal spíše jako univerzitní profesor, který se více vyzná v realitě světa vzdáleného anglického středověku, než jako profesionální mistr špión, jímž byl.

Ač to nedával znát, neměl Dulles Angličany nikdy rád. Jako předčasně zralý osmiletý chlapec vydal své první dílo (psaly o něm New York Times), temperamentní hanopis proti britské politice v burské válce. Jako mnoho Američanů své generace zastával stanovisko, že britská říše je všudypřítomnou hrozbou pro stabilitu mezinárodních vztahů.^{*)}

Avšak Dullesova vrozená zdrženlivost vůči spojencům brzy zmizela, když mu jeho návštěvník ze SIS předal Swiatlovy spisy a vyjádřil domněnku, že Amerika by se snad mohla o převzetí polského přeběhlíka zajímat. Dulles sotva dokázal skrýt své vzrušení. Právě ten den prozkoumal osobní spisy amerických agentů pracujících ve východní Evropě. Jeden byl nepotřebnější než druhý. Tu a tam pohraniční policista, pár malých úředníků, kteří si chtěli vylepšit svůj hubený plat, to bylo všechno. Kartotéka byla hrozně prázdná. Josef Swiatlo se mu zdál jako vyslyšení vroucí modlitby.^{***)}

Amerika neměla tenkrát nikoho, na koho by se mohla spolehnout. Přesto se Dulles zabýval velkorysími plány, jak má americká tajná služba v poválečném světě operovat. Byl generálem bez armády, stratégem, který modeloval simulované akce na písku. To bylo navýsost znepokojující. Již se objevovaly náznaky, že sovětský monolit má trhliny, když v roce 1948 byla Jugoslávie vyloučena z Kominformy, protože maršál Tito odmítl obětovat Sovětskému svazu svrchovanost své země. Dulles se domníval, že je jen třeba nasadit páku na správné místo, a Československo, Polsko, Bulharsko a všichni ostatní by se dali přemluvit, aby následovali jugoslávského příkladu. To měl být podle jeho názoru hlavní cíl výzvědné činnosti Američanů. CIA musí vytvořit podmínky, které by vedly k povstání v satelitních státech a osvobodily je od Stalinoва železného sevření. Avšak k tomu, aby se takový podnik vůbec rozjel, potřeboval ve východní Evropě odpovědné lidi ve vládě nebo v tajné službě, kteří by pracovali pro něho.

*) ZA druhé světové války dráždil svým bezstarostným chováním v Bernu tamní lidi ze SIS. Střídavě se mu přisuzovaly silné sympatie k nacistům, s nimiž vyjednával, ale také ke komunistům, kteří se ve Švýcarsku zachránili jako v jediném útočišti v totálně obsazené Evropě. Přestože jako první přiznal, že SIS disponuje zkušenostmi a věcnými znalostmi, které jemu a méně vyvinutému aparátu tajných služeb Ameriky chybí, domníval se, že nejvyšší funkcionáři SIS jsou často politicky příliš naivní, než aby mohli se získanými informacemi něco pořádného udělat. Měl sklon považovat lidi ze SIS za stoprocentně spolehlivé. Když byl rozzloben, rád je označoval za „bandu rozmazlenců“. S ironickou narážkou na výtku, kterou vyslovil šéf Edgar Hoover Dullesovu vlastnímu dorostu.

***) Špionážní aparát nelze rozvinout ze dne na den. Podnik s dlouhodobým cílem měl jen zřídka úspěch, pokud nebyl předem získán muž z protivníkového tábora, ze špionážního aparátu druhé strany. Je více než pravděpodobné, že dnes je mezi vedoucími pracovníky FBI a CIA aktivní ruský agent, který zásobuje Moskvu materiálem. To je oběma organizacím jasné. Aby škody, které by mohl způsobit, zůstaly pokud možno omezené, postaraly se přísnými předpisy o to, aby jednotliví spolupracovníci měli přístup vždy jen k materiálu, který musí pro svůj úkol znát.

Stanovil si úkol dosáhnout nátlakem politických změn ve východní Evropě. Pokusil se přesvědčit Národní bezpečnostní radu, že to musí být nejvyšší priorita v činnosti CIA. Jestliže se pro začátek spolehl na jediného muže, Josefa Swiatla, měl přinejmenším šanci rozprostit síť agentů, s níž by možná mohl všechny své plány uskutečnit. Kolem Swiatla mohl Dulles rozvinout svůj tým. Dnes měl poprvé v kapse muže tajné služby - zítra jich může být již deset a pozítří tolik, že by mohl pokrýt celou Evropu. Swiatlo musí být bezpodmínečně získán.

Poslal zvláštního kurýra do Varšavy, který měl zahájit vyjednávání s Polákem. Šlo o zkušeného spolupracovníka, jenž projevil více obratnosti a citu, než kterýkoli jiný americký agent od konce druhé světové války.

Swiatlo byl požádán, aby zůstal na svém místě. O jeho bezpečnost bude postaráno. Jen kvůli tomu, aby ho bylo možno dostat v případě nouze z Polska, prý bude vytvořena organizace, jejíž jedinou funkcí bude sledovat každých 24 hodin nejnovější vývoj a jinak vyčkávat, až jí bude třeba. Separátní síť ho bude zásobovat vším, co bude potřebovat. Od peněz až po potřebné zpravodajské spojení: bude prý více než přiměřeně odměňován, a to jak průběžně, tak po skončení své práce a pak bude postaráno, aby se dostal na Západ.

Josef Swiatlo souhlasil. Nejúspěšnější západní agent v dějinách studené války byl získán, ale jeho práce dosud nezačala.

Nastrčená figura

Noel Field se narodil 23. ledna 1904 v Londýně jako syn Angličanky a Američana, známého biologa dr. Herberta Fielda. Vyrstl v Curychu. Fieldové byli kvakeři a zdálo se, že jeho vzdělání a známosti jeho otce dávají záruku, že udělá zářivou kariéru v amerických státních službách. Šel na Harvardskou univerzitu a doufal, že jednou dostane místo ve státním departmentu. Sympatizoval s ukřivděnými a chudými. Tyto poněkud zasněné a blouznivé sklony byly ještě posíleny případem Sacco a Vanzettiho v roce 1927- Sacco a Vanzetti, dva chudí Italové, byli s pravděpodobností hraničící s jistotou neprávem obžalováni z ozbrojeného loupežného přepadení a z vraždy a odsouzeni k smrti. Jejich osud se stal okázalým případem pronásledování levice, neboť se mělo za to, že soudcové potrestali oba spíše za jejich radikální názory než za vlastní zločin. Američtí komunisté toho široce využili. Pro Noela Fielda a mnohé jeho současníky to byl tak intenzivní politický zážitek, že rozvinul jejich radikální přesvědčení. Sacco a Vanzetti se stali představiteli všech chudých a neprivilegovaných.

1. září 1926 byl Noel Field přijat do zahraniční služby. Protože se soudilo, že je politicky nezralý, nesměl v prvních letech do ciziny. To trvalo do doby než státní department získal dojem, že se už patřičně obrousil. V roce 1929 poznal při práci na podkladech pro londýnskou námořní konferenci Allana Dullese, který byl členem americké delegace. Oba muži patřili k téže společenské vrstvě a dalekosáhle si byli rovni původem i vzděláním. Přestože Dulles byl republikán ze známé republikánské rodiny a Field stál se svými názory daleko nalevo od velkých amerických stran, konstatovali při diskusích o světově politických otázkách, že mají většinou stejné mínění.

Politické myšlení bylo tehdy stejně jako dnes určováno spíše generačními postoji než oficiálními doktrínami politických stran. Mladí muži jako Field a Dulles považovali za pobuřující, že Amerika nevstoupila do Společnosti národů. Viděli v tom totální a neodpustitelný odvrát své země od mezinárodních závazků. Mluvili o nutnosti ustavení světové vlády a omezení zbrojení. Měli za to, že americká vláda musí konečně uplatnit svůj vliv ve světě, který se pro svárlivé Evropany znovu

stává neklidným.

Noel Field šel však ještě mnohem dál. Blížil se stále více k radikální levici. V poměrně uvolněné politické atmosféře oněch let, jak se zdá, nikomu nevadilo, že se úředník státního departmentu angažuje pro jednu věc levice za druhou. V ministerstvu neměl téměř žádné přátele, až na Laurence Duggana, který v roce 1930 přišel do Foggy Bottom, a svým politickým přesvědčením si byli tak blízko, že již brzy bydlel s Fieldem a jeho ženou Hertou v jednom domě.

Noel Field udělal ve státním departmentu rychlou kariéru. V r. 1930 byl jmenován vedoucím hospodářským poradcem v oddělení pro západoevropské záležitosti. Energicky se věnoval svému povolání i svým ostatním zájmům. Když prezident Roosevelt vyhrál v roce 1933 volby a vyhlásil svůj New Deal, byl Washington městem, kde se dalo dobře žít a kde se prostě vše zdálo možné.

Noel Field našel v zemědělském oddělení nového přítele, Algera Hisse. Ve své knize *The Man Who Disappeared* (německy *Pěšák v rudé hře*, Darmstadt 1965), popsala Flora Lewisová toto přátelství takto:

„Oba páry, Hissovi a Fieldovi, si od počátku výborně rozuměly. Alger soudil, že Noel je dosti britský a "to se mi líbilo". Klidné, rozvážené způsoby a výrazná kultivovanost vysokého, neustále lehce předkloněného Noela Fielda působily na Hisse přitažlivě. Oba manželské páry se velmi brzy soukromě stýkaly. Priscilla, žena Algera Hisse, Noelovi obřadně tykala po kvakerském způsobu a často se vzájemně zvali na večeře v rodinném kruhu. Když byli u Hissových, Fieldovi se mnoho věnovali dětem, do nichž byli doopravdy zbláznění. Spolu s Dugganovými, kteří byli nadále nejlepšími přáteli Fieldových, tvořili těsný kruh přátel s mnoha společnými zájmy. Alger byl pohotový a vtipný, vždy ve střehu a všude hned jako doma. Larry Duggan byl duchaplný a rozumný, všechno prakticky a s ostrovtipem analyzoval. Noel byl citlivý, sice vzdělaný, ale přesto ne zcela jistý sám sebou. Bezmezně obdivoval svého přítele, ostatně jako všechny sebevědomé lidi.

Všichni byli prodchnuti pocitem, že se rýsují velké věci. Celý Washington byl tehdy uchvácen vzrušujícím vědomím, že je porodní bábou při zrodu nové a lepší společnosti."*)

Samozřejmě to byla především levice, která takto reagovala. Nepochopila Roosevelta a zaujímalá stále více extrémní postoj. Pro Noela Fielda, který tehdy ještě ani neuvažoval o vstupu do komunistické strany, mohlo při tom, jako tomu bylo u tisíců jiných, zůstat. Mohlo jít o nevinný flirt s komunistickými ideály, což bylo pochopitelné v době, v níž se zdánlivě muselo rozhodovat mezi bezohledným kapitalismem včetně jeho ošklivého produktu - fašismu, a militantním socialismem, který proti němu mohlo postavit jedině sovětské Rusko.

Mnozí mladí lidé z dobrých rodin, zejména když byli natolik sensitivní jako Noel Field, nemohli nesrovnávat svůj vlastní bezstarostný život s chudobou a vykořisťováním. Rozdíl mezi těmito mladými lidmi a mužem jako Field byl jen vnější. Fieldovi snad chyběla jen určitá dávka zdravého cynismu. Byl politickým kojencem ve světě dospělých.

*) Flora Lewis, *The Man Who Disappeared*, London, Arthur Baker Ltd., 1965, str. 58-59.

Tento dětský rys, který Fielda dosud dělal tak přitažlivým, mu v polovině třicátých let uškodil. On a jeho žena byli stejně jako jiní hluboce pohnuti článkem Paula Massinga v americkém levicovém časopisu *New Masses* v němž líčil své zatčení a mučení nacisty v Německu. Článek německého komunisty byl jednou z prvních podrobných zpráv očitého svědka o tom, co gestapo skutečně páchalo ve svých „pracovních táborech". Potvrdil, co levice ve své propagandě o nacistech říkala již dávno.

Když se Noel dozvěděl, že autorova žena je v New Yorku, pozval ji na večeři. Nevěděl, že Hede Massingová byla sovětskou agentkou a měla příkaz verbovat příslušníky americké inteligence, především vládní úředníky, jako agenty. Po prvním náhodném kontaktu s Fieldem bylo rozhodnuto,

že se Hede Massingová soustředí především na něj.

Fieldovy levicové tendence zesílily do roku 1935 natolik, že se mezitím rozhodl veřejně vstoupit do Komunistické strany USA. Prvním úkolem Hedy Massingové bylo mu to vymluvit. Jako vysoce postavený úředník ve Státním departmentu mohl být Sovětům nevídáně prospěšný. Kdyby ale vstoupil do strany, musel by se vzdát svého místa a tím by byl pro Rusy jako informátor bezcenný. Jsou doklady, že se skutečně ucházel o přijetí do strany, avšak předseda americké komunistické strany Earl Browder jeho přihlášku odmítl. Patrně na základě instrukcí z Moskvy. Odmítnutí se Fielda hluboce dotklo a nikdy Bowderovi neodpustil, že ho, jak to chápal, takto potupil.

Mezitím zpracovávali Hede Massingová a její muž Paul, jemuž se podařilo uprchnout z Německa do Ameriky, Fielda téměř dnem i nocí, aby ho přemluvili, že má sloužit „světovému míru“ tím, že bude ze státního departmentu obstarávat důvěrný materiál pro Moskvu. Field se bránil. Mluvil o loajalitě vůči své zemi a o důvěře, již k němu chovají jeho představení, avšak pro tak zkušenou a dobře vyškolenou agentku, jakou byla Hedě Massingová, byl lehkou kořistí.

Ve čtyřicátých letech dospěli mnozí muži jako Field k přesvědčení, že fašismus je natolik odporný, že každý prostředek v boji proti němu je spravedlivý. Všichni „pokrokoví“ považovali za hotovou věc, že Hitler jednoho dne napadne Rusko a že nevyhnutelná válka, která pak bude následovat, bude bojem za uchování civilizace. Z tohoto nadhledu dospěl Field k přesvědčení, že má ještě vyšší závazek, než věrnost státnímu departmentu: závazek vůči lidskosti.

Povaha tohoto složitého muže byla plná rozporů. Přestože ovládal cizí řeči a toužil po místě v zahraničí, chtěl zůstat v Americe. Našel východisko z konfliktu mezi závazkem pracovat pro obě strany, v němž se potácel. To bylo pro něj typicky naivní. Odevzdal Hedě Massingové materiál ze státního departmentu, ale dbal o to, aby v něm nebylo nic důležitého a aby jeho zemi nevznikla jeho jednáním žádná škoda. Tak to samozřejmě nemohlo dlouho zůstat. I kdyby byl ze začátku odevzdal Sovětům jen jídelní lístek z kantýny, začal už posluhovat nemilosrdnému špionážnímu aparátu.

Ale zatím Noel ukazoval, že má také páteř. Brzy mu bylo jasné, že udělal první krok k velezradě. Aby nespáchal ještě více zla, přijal statečné rozhodnutí, které bylo na škodu jak jeho kariéře na ministerstvu zahraničí, tak poměru k jeho novým ruským pánům. Ti mu tento krok nikdy neodpustili.

V roce 1936 mohl volit mezi dvěma místy: nastoupit do americké mise při Společnosti národů v Ženevě, anebo se stát vedoucím německého oddělení státního departmentu. Přestože vášnivě věřil ve Společnost národů, bylo mu také zřejmé, že se dříve či později rozpadne. Naproti tomu funkce vedoucího německého oddělení by neznamenal jen významné povýšení, ale umožnila by mu zabývat se právě tou zemí, kterou považoval za ohrožení civilizace. Z tohoto místa by také mohl ovlivňovat americkou politiku.

Pokud jde o Rusy a instrukce Hedy Massingové, otázka, které z obou míst má přijmout, nepřicházela vůbec v úvahu. Ruský agent jako vedoucí německého oddělení v americkém ministerstvu zahraničí by byl zcela mimořádně zdařilý tah a pro Sověty by měl neocenitelný význam. Field by se stal jedním z nejdůležitějších ruských agentů na Západě. Avšak v dubnu 1936 Noel Field znenadání prohlásil, že se cítí morálně zavázán pracovat ve Společnosti národů, sbalil kufry a odjel do Ženevy.

Nejsou žádné doklady o tom, co ho skutečně přimělo odmítnout vedení německého oddělení. Nelze vyloučit přehnaný idealismus, avšak fakta mluví spíše o opaku. Noel Field se zřejmě vědomě rozhodl, že se nestane regulérním sovětským agentem. V té době věděl, že jestliže zůstane ve Washingtonu, je tak jako tak v kaši. Právě tak málo mohl být nadále loajálním a svědomitým pracovníkem státního departmentu, vést německé oddělení a nedat Rusům každý důvěrný a tajný telegram, který by procházel jeho rukama. Neměl tak silné nervy, aby se vypořádal s těmito konflikty, ani nebyl dostatečně odolný, aby byl tím, čím by se stal: sovětským špiónem.

Field, který již tehdy musel tušit, jaká je realita sovětské moci, jistě věděl, že odmítnutí sovětského požadavku přijmout místo vedoucího německého oddělení, Moskva nenechá jen tak. Ve Švýcarsku,

ve Společnosti národů, která už beztak byla prolezlá agenty, by byl pro Moskvu zcela neužitečný. Ale ani Američané nebyli ochotní pardonovat Fieldovy chyby, jichž se dopustil. Po celý život vláčel s sebou břímě dvojí viny: zradil jak zemi, tak i své přesvědčení. Pro člověka, jakým byl Field, nebylo lehké žít s takovým vědomím.

Snad je ale po všech těch letech také dovoleno mít pro Fielda slova uznání. Sotva kdo z těch, kteří se dali hloupostí, naivitou nebo lakotou svést k tomu, aby pracovali pro sovětskou tajnou službu, dokázal se natolik vyprostit z této sítě, jako Field.

Snad jen muž jako Field mohl myslet, že práce ve zkomírající Společnosti národů je zajímavá. On tomu skutečně věřil, zejména když byl v roce 1938 jmenován tajemníkem komise Společnosti národů, jejímž úkolem bylo dohlížet na repatriaci mladých cizinců, kteří přišli z celého světa, aby ve španělské občanské válce bojovali na straně republikánů. Bylo to konečně něco podle Fieldova vkusu: spor mezi fašismem a demokracií. Velice se osvědčil při koordinování pomocných akcí pro žalostné zbytky mezinárodní levice, která se ve Španělsku bila tak statečně a přece tak marně. Tato práce ho hluboce uspokojovala. Alespoň nyní měl pocit, že je užitečný. Dělal ji lépe než kdo jiný. Světová válka už hrozila a bylo jisté, že proud uprchlíků, jimž bude nutno pomáhat, se nezastaví. Noel Field přišel do Evropy a našel zde své životní uplatnění.

Také Dulles, muže, kterého před několika lety poznal, byl nyní ve svém živlu. Přišel v roce 1942 do Bernu, údajně jako člen americké delegace. Ve skutečnosti byl však šéfem švýcarské sekce OSS, nejdůležitější ústředny tajné služby v neutrální zemi uprostřed Evropy rozervané válkou. *)

Od roku 1942 vyjednával na vyšší úrovni s Němci a měl přitom na spojenecké straně více úspěchů než kdo jiný. Také Noel Field byl důležitý muž. V roce 1941 se stal americkým vedoucím marseilleské kanceláře Unitarian Services Committee ve Vichy, kde se obětavě a energicky staral o nesčetné uprchlíky v tomto městě. V listopadu 1942, když se Němci rozhodli okupovat celou Francii, uprchli Noel a Herta Fieldovi za dramatických okolností posledním vlakem z Francie do Švýcarska. V Ženevě byl Noel jmenován vedoucím Unitarian Services pro Evropu. Unitáři se během krátké doby stali nejdůležitější organizací, jež pečovala o uprchlíky v Evropě a Noel Field byl jedním z nejvlivnějších Američanů v celém Švýcarsku.

Cesty obou mužů se někdy zkřížily. O první setkání od doby, kdy Field a Dulles ve třicátých letech spolupracovali ve státním departmentu, se postaral dr. Robert Dexter, muž, který byl doma v obou táborech. Unitáři dr. Dextera v r. 1940 pověřili, aby prozkoumal situaci uprchlíků v Evropě a sdělil, jaké jsou možnosti pro humanitární pomoc. Jeho zpráva líčící strašlivé zpusobené válkou, přiměla unitáře zřídit pomocnou organizaci. Dexter se stal předsedou organizace se sídlem v Lisabonu a úřadovna Noela Fielda v Marseille byla zpočátku jen zahraniční filiálkou. Dexter byl tehdy zároveň agentem OSS a v této funkci informoval Allana Dullese v Bernu. Zdálo se, že také tady všechno rozhodne zřetězení náhod, jako tak často v životě Noela Fielda.

*) Dulles se nenamáhal, aby se kryl funkcí regulérního diplomata. Dělal mu dobře vystupovat v úloze amerického mistra špióna a chtěl být také každým tak uznáván. Ostatně ve Švýcarsku byly pádné špiónážní důvody pro to, aby netrval na svém utajení. Země se hemžila agenty. Usadili se tam zástupci všech německých klik: přesvědčení nacisté, odpůrci nacistů, protihitlerovští nacisté, němečtí komunisté, Němci, kteří chtěli vyjednávat o skončení války za rozumných podmínek, i jiní, kteří měli své vlastní představy. Dulles zaujal zcela správné stanovisko, když se rozhodl být magnetem, který bude přitahovat kontroverzní zájmy. Kdyby jeho funkce zůstala utajena, nebylo by to možné. Přesně vzato hrál zcela seriózní úlohu agenta, jehož totožnost a úkoly znal celý svět.

Dexter dal tedy v Bernu Fielda s Dullesem znovu dohromady, zřejmě s úmyslem naverbovat ho pro OSS. Field by stejně jako Dexter používal Unitarian Services jako pláštiku. Dexter měl za to, že četní uprchlíci ze všech okupovaných zemí Evropy, kteří procházeli Fieldovým táborem, by mohli být nevyčerpatelným zdrojem informací pro výzvědnou činnost OSS. Odtud návrh na spolupráci. Field se tehdy zoufale snažil dohodnout se s komunisty a ucházel se o přijetí do komunistické strany Švýcarska pod krycím jménem. Věděl však, že jeho přijetí závisí na Moskvě a že proto musí na

Moskvu udělat dojem, aby byl zase dobře zapsán. Problém byl v tom, že Komunistická strana Švýcarska neměla vzhledem k válečným událostem naprosto žádný kontakt s „politickou Moskvou“, která jediné mohla Fielda podpořit.

Úsilí udělat dojem na komunisty vedlo pro Fielda přinejmenším k velrjn nevýhodnému výsledku. Unitáři přijímali uprchlíky, jen když byli doporučeni stranou. To neznamenovalo, že evropští komunisté neměli právě tak zapotřebí pomoci jako ostatní uprchlíci. Vždyť právě je nacisté pronásledovali nejkřutějším způsobem. Po odhalení museli počítat s deportací do koncentračního tábora. Proto byly v Evropě zřízeny četné uprchlické tábory pro komunisty a sympatizující účastníky španělské občanské války. Bojovali za republiku, byly poraženi a teď nemohli nikam. Unitáři v Bostonu ovšem neměli tušení, že pomoc, kterou financovali z veřejných prostředků a z amerických soukromých darů, prospívala převážně jen členům komunistické strany a že nekomunisté a především aktivní antikomunisté nebyli do unitářských uprchlických táborů přijímáni.

Dexter a jeho prostřednictvím Dulles brzy poznali, že Fieldovi uprchlíci byli často „politické případy“. Neviděli v tom ale nic nebezpečného a neobvyklého. Jestliže první lidé, kterým Field pomohl, byli veteráni španělské občanské války, pak bylo jen přirozené, že se na něho obraceli také jejich přátelé. Ale právě proto mohli být Fieldovi uprchlíci politicky užiteční. Byli politicky uvědomělí, lépe informovaní, byli lepší pozorovatelé než většina ostatních.

Pevně rozhodnut neupadnout u komunistů do ještě větší neoblíby, prohodil Field Dexterovu a Dullesovu výzvu podporovat OSS s Leo Bauerem, předákem německých komunistů ve Švýcarsku. Vždyť Německo bylo oblastí, na níž Dullesovi nejvíce záleželo. Němci slíbili, že jako protislužbu za americkou finanční pomoc budou financovat své vlastní „antifašistické křížácké tažení“. Field spojil pak Leo Bauera s Dullesem, aby projednali tento plán a oba muži se rychle shodli. Mezitím prohlásily také jiné komunistické skupiny, na něž se Field obrátil, že jsou ochotny pomoci, ale jen za finanční podporu, kterou jim Dulles Fieldovým prostřednictvím také velkomyslně poskytl.*)

*) Tento těsný vzájemný vztah málem ztroskotal, když Dexter jednou u Leo Bauera narazil na muže, který byl znám jen jako Fred. Dexter poprosil Bauera, aby vzal s sebou dotazník o podrobných vojenských informacích z Německa, který OSS potřebovala. Bauer vzal sebou formulář, který zřejmě pocházel od tajní služby, ale okamžitě byl zatčen švýcarskou policií za to, že měl falešné papíry. Naneštěstí měl dotazník v aktovce. Kdyby byli Švýčari, kteří vzhledem ke své neutralitě netrpěli na svém území žádné akce vojenské špionáže, měli jen podezření, že tento formulář, nalezený u německého komunisty, pochází vlastně od Dullese, byli by ho téměř s jistotou prohlásili za persona non grata a vykázali. Bauer však odmítl prozradit totožnost muže, od něhož formulář dostal. Uposlechl Dullesova striktního příkazu „držet ústa“, který mu někdo třetí tlumočil ve vězení. Pak byl zproštěn obvinění ze špionáže. Přesto byl pro různé jiné přestupky švýcarských zákonů vzat do internačního tábora.

Field mezitím zaznamenával jeden úspěch za druhým. Vedle funkce vedoucího sběrný uprchlíků z celé Evropy pomáhala pomocná organizace Unitářů v Ženevě také uniknout významným lidem z obsazené Evropy. Z tohoto důvodu jezdili kurýři, mezi nimi také paní Fieldová, zcela pravidelně do obsazených zemí, doručovali tam zprávy a přiváželi jiné zpět, především od komunistů. Field měl rád tuto práci. Vyhovovala jeho romantické touze být ve středu dění, humanitnímu přesvědčení i vyložené zálibě ve spikleneckví.

V roce 1943 se zdálo, že Fieldovy problémy s Rusy jsou s konečnou platností překonány. Myslel, že se mu dostává z Moskvy nepřímé podpory, když Wilhelm Pieck, pozdější první prezident NDR, poslal Julesi Humbertu Drozovi, ve světě uznávanému čestnému předsedovi švýcarské komunistické strany seznam lidí, které měl Field dostat z Francie. To bylo pozoruhodné uznání Fieldovy dosavadní práce a důkaz, že se mu ještě více důvěřuje.

Zároveň dodával Field také neocenitelné informace Dullesovi a to nejen o situaci v obsazených územích, ale také o situaci v Německu samém. Po celou válku byli komunisté patrně jedinou disciplinovanou opoziční stranou v nacionálně socialistickém Německu, jejíž členové byli právě tak

jako jejich odpůrci ochotní přijímat a vykonávat rozkazy a jednat jako semknutá politická skupina hnutí odporu, místo aby se oslabovali neustálými vnitřními třenicemi. To znamenalo, že každý, kdo měl přímé spojení s komunisty, věděl, že má co dělat se skupinou odvážných profesionálů, kteří měli jak prostředky, tak pevnou vůli dosáhnout toho, co strana považovala za nutné.

Předtím, než se Allan Dulles spojil s Noelem Fieldem, byl tento potencionálně nevyčerpatelný zdroj informací téměř zcela zanedbáván. Pro komunisty stejně tak jako pro západní strategy to byl víc než drahý prohršek. Není pochyb, že Field a Dulles zásobovali spojence soustavně přesnými informacemi a že Bern se stal nejvýznamnější výzvědnou sběrnou spojenců.^{*)}

Poměr mezi Fieldem a Dullesem se však krátce před koncem války zásadně změnil, když Field udělal z nic netušícího Dullese nástroj komunistů. Po pádu Stalingradu vytvořili Rusové za pomoci zajatých německých generálů „Národní výbor svobodné Německo“, myšlený jako zárodek poválečné komunistické vlády v Německu vedením Waltera Ulbrichta, který v Moskvě čekal, až přijde jeho čas. Po osvobození Paříže byla pak ve Francii a ve Švýcarsku založena západní odnož pod označením CALPO (Comité de Allemagne Libre Pour l' Ouest). Bylo jasné, že jde o organizaci komunistické fronty.

*) Field změnil politiku Ameriky vůči národním hnutím odporu přinejmenším jedním svým odhalením. V Jugoslávii podporovala tehdy Amerika partyzánské svazy Draha Mihajloviče na úkor Titovy osvobozené fronty. To se změnilo, když Field seznámil Dullese se dvěma důležitými jugoslávskými komunisty, jimž se podařilo Dullese přesvědčit, že jsou sami dost silní a ukáznění, aby mohli čelit nacistům a nakonec je porazit. Dulles nato přemluvil americké vojenské činitele, aby podporovali Tita. Pro Tita a celé hnutí odporu proti nacistům ve východní Evropě to byl rozhodující bod obratu.

V prosinci přišel Field s myšlenkou, již byl Dulles okamžitě nadšen. Zatímco americké a britské armády postupovaly dál do Německa, bylo třeba v osvobozených územích nejen ustavovat normální správu. Byli zapotřebí i agenti, kteří by čekali na spojenecké oddíly na území, které ještě drželi Němci, a připravovali tam půdu. Stejně tak bylo potřeba počítat s tím, že mnozí vysocí důstojníci u vědomí, že válka je tak jako tak ztracena, budou ještě před dobytím Berlína ochotni k místním kapitulacím, aby zachránili lidské životy a ušetřili čas. Field tedy navrhl pověřit tímto úkolem CALPO s jeho kontakty. Z řad této organizace se měli průběžně posílat do Německa agenti a to buď jako parašutisté nebo jinými cestami. Dulles byl tím nadšen a pověřil Fielda vyjednávat s kanceláří OSS v Paříži, kde měl CALPO svůj hlavní stan. Muž, s nímž tam mluvil, byl Arthur Schlesinger, kterému bylo tehdy teprve 27 let a jenž s přezíravým sebevědomím vlastní mládeži dokázal rázem to, co se Dullesovi nepodařilo za celé léta: prohlédl Noela Fielda na první pohled. „Nejnápadnější mi byla jeho samolibá hloupost“, prohlásil Schlesinger. „Byl to kvaker - komunist, domýšlivý prosáklý altruismem a nijak zvlášť inteligentní.“^{*)} Pařížský plán odmítla, Dulles ho však přesto prosadil. Ovšem s lidmi, které navrhl Field, namísto těch z CALPO. To přirozeně vyšlo na stejno.

V Německu, Maďarsku, Jugoslávii a Československu mohli proto komunisté podporovaní OSS, někdy i vybavení uniformami americké armády, financování americkými penězi a po celé měsíce požívající přednostních práv vítěze, dostat do rukou otěže moci mnohem dříve, než se nekomunistické demokratické síly dokázaly nově zformovat a zorganizovat.

Krátce po skončení války se tomu tajné služby Východu i Západu mohly smát a také smály. Bylo to tím směšnější, že OSS také ještě na Dullesův pokyn a opět za Fieldovy spoluúčasti vydávala a rozšiřovala v Německu ilegální noviny, které byly antifašistické a levicově zaměřené a které pravděpodobně dělala levicová podzemní organizace v Německu. Noviny dostaly jméno Neues Deutschland, název, který byl bezprostředně po osvobození převzat pro oficiální tiskový orgán východoněmecké komunistické strany.

Posměšky šly převážně na Dullesův účet. Svět tajných služeb je malý a není třeba mnoho času, aby se taková historka rozšířila a vytloukal se z ní kapitál-Dulles byl podveden mužem, který -jak mu nyní každý říká - byl notorický komunist. Shledal, že Field zneužil důvěry, kterou v něho vložil.

Skutečnost, že Field obstarával prvotřídní výzvědný materiál pro věc spojenců už neměla žádnou cenu vzhledem k důkazům o tom, co natropil v posledních minutách války, kdy zapřáhl OSS do káry komunistů a jejího nejskvělejšího pracovníka, Allana Welshe Dullese dostal do vážných nesnází. Fieldovi příkazovali komunisté a pro ně také zradil vlastní zemi.

*) R. Harris Smilh, O.S.S., The Secret History of America's First Central Intelligence Agency, Berkeley, Calif., University of California Press, 1972, str. 228.

Dulles mu to nikdy nezapomněl a neodpustil.

V lednu 1949 vystoupil Noel Field z letadla na varšavském letišti Okecia a čekající ho přijali srdečně, tak jak to vidáme u lidí, kteří se opět shledávají poté, co společně prodělali mnohá utrpení a přestáli velká nebezpečství.

Byl lehce shrben, vlasy sčesané dozadu odhalovaly vysoké čelo, měl velké jasné oči a nápadná, i když trochu slabošská ústa. Byl radostně vzrušen a zároveň i nervózní, neboť byl přesvědčen, že touto cestou je pro něho všechno rozhodnuto.

Leden není nejlepší doba pro pobyt ve Varšavě a tento leden už vůbec ne. Politická atmosféra byla stejně ledová jako počasí. Berlínská blokáda vrcholila a všude na Východě a na Západě se mluvilo se znepokojením o možnosti nové války. Ve Varšavě varovaly plakáty obyvatelstvo, aby bylo připraveno na nejhorší. Němečtí militaristé a vlci mezinárodního kapitalismu kují temné plány. Do zbraně, soudruzi!

Jestliže Noel Field považoval tuto propagandu za mírně hysterickou, nedal to rozhodně na sobě znát. Ve třicátých a čtyřicátých letech mělo mnoho lidí jako on vysokou schopnost úsudku. Měli ale jedno slabé místo: neviděli, že marxistický komunismus byl Josefem Stalinem a jeho stoupenci brutálním a cynickým způsobem znetvořen. Přestože byli dědici velkých liberálních tradic Západu, zavírali oči před tím, že komunisté striktně odmítali všechny liberální hodnoty, například svobodu vyjadřovat mínění, úctu k jednotlivci, spravedlnost soudů, nezávislost justice a právo nebýt zatčen a uvězněn bez soudního řízení. Každý věděl, že stalinismus znamená zatýkání, mučení politických vězňů a pracovní tábory, v nichž přicházely tisíce o život. Každý, až na lidi jako Noel Field.

Pro něho, nyní pětáctýřicetiletého, který měl kdysi jistou brilantní kariéru, to v roce 1949 vypadalo tak, jako by musel pohřbit veškeré naděje. Noel Field právě ztratil místo vedoucího pomocné organizace unitářů v Evropě, protože z této mimo každou pochybnost dobročinné nadace se sídlem v Bostonu udělal prakticky komunistickou organizaci. Jeho přítel Lany Duggan, Předseda komunistické strany Ameriky, zemřel po pádu z okna své kanceláře patnáctém poschodí mrakodrapu na Páté Avenue v New Yorku. Jako Masarykově případu nikdo nevěděl, zda vyskočil anebo zda ho někdo – a když, tak kdo – shodil. Alger Hiss stál před vyšetřovacím výborem Kongresu a o Fieldovi se mluvilo nejen ve výpovědi, ale s jistotou by byl přizván jako svědek, jakmile by vstoupil na americkou půdu. Zkrátka Noel Field byl ve Varšavě, aby si zabezpečil politický azyl a přešel na druhou stranu.

Noel Field zažil od r. 1936, kdy opustil státní department a šel do Ženevy, až do svého příchodu do Polska v tomto chladném lednu 1949 mnoho. Američané jej považovali za komunistického špióna. Komunisté se na něho dívali s krajním podezřením. Věděl, že musí spálit všechny mosty k prvním, aby opět získal důvěru druhých.

Jeho příchod do Varšavy vzbudil přesto zájem polské tajné policie Bezpieky. Před několika měsíci byl v podobné situaci. Hledal místo v Praze. Československá kontrarozvědka dala jeho jméno na „šedou listinu“. Na ní byli ti, které bylo radno sledovat, ale proti nimž nebylo nic definitivního. Tehdy mu bylo odmítnuto povolení pracovat nebo žít v Praze a jeho spisy v rámci rutinních bezpečnostních opatření postoupeny také jiným východoevropským zemím. Skutečnost, že Field byl na „šedé listině“, nebyla neobvyklá a neočekávalo se, že by mu z toho mohly v budoucnu vzniknout

vážné potíže. (S většinou novinářů, obchodníků a diplomatů, kteří cestovali do východní Evropy, se zacházelo stejným způsobem, aniž to kdy upozorovali.)

Polská policie byla však zvláště zainteresována, neboť měla podobné spisy o bratru Noela Fielda Hermannovi, který v roce 1948 navštívil Varšavu jako vedoucí delegace amerických architektů. Před válkou pracoval v Katovicích pro British Trust, organizaci, kterou založil jeden z britských liberálů, lord Layton, a která po vpádu Němců pomohla stovkám Čechů, převážně komunistům, k útěku z Československa. Do roku 1948 se z British Trust stalo v představách polské tajné policie jedno z představených stanovišť britské tajné služby a Hermann Field, který měl ve Varšavě a vůbec v celém Polsku a Československu mnoho přátel, byl přijímán s nejvyšší nedůvěrou.

Bezpiece se zdálo podezřelé, že Noel Field pracoval za války pro podobnou organizaci, americké Unitáře v Evropě, při níž šlo pravděpodobně rovněž o západní špionážní organizaci, a v níž Field přicházel denně do kontaktu s vysokými komunistickými funkcionáři. Předtím než mu Bezpieka vystavila vízum, pátrala ve všech ostatních zemích východního bloku po informacích o tomto muži. Výsledky pátrání byly vskutku ohromující.

Jak se zdálo, znal Noel Field skoro každou významnou osobnost v celé východní Evropě. Tykal si s členy politbyra v Polsku, Maďarsku, Československu, Východním Německu, Bulharsku a Jugoslávii. Znal ministry a posílal jim blahopřání k jejich jmenování. Získával vedoucí komunisty v Polsku, Československu a Maďarsku za místní představitele unitářů. Pomoc byla poskytována s podmínkou, že místní zástupci budou čas od času posílat zprávy o hospodářské situaci v územích, pro něž byla pomoc určena. Podmínka, která vzhledem k politickým poměrům oněch dnů mohla zavdat podnět k nejhrošším domněnkám.

Ještě více znepokojující bylo, že Erica Glaserová-Wallachová, přitažlivá mladá žena, která ve spisech figurovala jako adoptivní dcera Noela Fielda (přestože jí nebyla), byla kdysi členkou Komunistické strany Německa. Mezitím z ní vystoupila, ale měla ve východoněmeckém politbyru stále ještě přátele.

V době, kdy kontakty mezi Východoevropany a lidmi ze Západu podléhaly nejostřejším omezením, byl tady muž, který buď osobně nebo přes své rodinné příslušníky znal doslova stovky vedoucích komunistů v celém bloku. A jeho snaha nalézt ve východní Evropě práci z něho udělala člověka, který vzbuzoval nejhlubší nedůvěru.

Bylo přesto nemožné mu nevystavit vízum, neboť bylo třeba vynakládat největší úsilí o udržení kontaktů se západními komunisty a „pokrokovými“. Kdyby byl muž jako Noel Field odmítnut bez pádného důvodu vjezd do některé lidové republiky, vyvolalo by to mezi liberály na Západě mnoho zlých krve. Proto mu bylo, i když se smíšenými pocity, uděleno povolení ke vjezdu do Polska.

Field byl za svého pobytu nejpřísněji střežen. Zprávy o něm byly přidělovány do všech oddělení Bezpieky. Tak se o něm poprvé dozvěděl podplukovník Josef Swiatlo. 10. oddělení bylo samozřejmě na tomto případě více než zainteresováno. Byl-li Field americkým špiónem, pak by bylo nutno vzít velmi důkladně pod lupu ony komunisty, kteří s ním dříve či později byli ve styku. A jestliže, jak se domnívali Rusové, byl trockistou, pak by jeho politické kontakty zasluhovaly stejnou pozornost. Polští komunisté, kteří Fielda znali, rychle pochopili, proč se Bezpieka o něho tolik zajímá. S jedinou výjimkou dali UB detailní zprávy o svých dřívějších stycích s Fieldem, aby se chránili před budoucím vyšetřováním.

Touto výjimkou byla sotva čtyřicetiletá atraktivní žena, která se patrně cítila dostatečně chráněna svým postavením. Jmenovala se Anna Duraczová. Vyznamenala se před válkou jako komunistická aktivistka, za války spolupracovala ve Švýcarsku s Noelem Fieldem a nyní byla sekretářkou Jakuba Bermana, všemocného šéfa kontrašpionáže.

Field se během svého pobytu v Polsku mnohokrát s Annou sešel. Protože mu neomezeně důvěřovala, řekla mu, že musí získat souhlas Rusů, aby dostal práci v Polsku nebo jiné východoevropské zemi a nabídla, že mu k tomu obstará potřebné kontakty. Na její radu napsal Noel Field Jakubu Bermanovi a poprosil ho, aby se za něj obrátil na Rusy. Anna Duraczová předala

Bermanovi tento dopis s ujištěním, že za tohoto Američana dá ruku do ohně.

Jediné zatelefonoání na Bezpieku Bermana přesvědčilo, že Field je člověk, kterého si musí držet od těla. Přesto, aby prokázal Anně Duraczové laskavost, Fieldovi odpověděl. Nezávazně, jak jen to bylo možné, mu napsal, že se o věc postará. Popravdě na to ani nepomyslel. V tichosti doufal, že Field bude natolik rozumný, aby četl mezi řádky a spoléhal se v této věci sám na sebe. Field byl všestranně nadaný, ale mezi řádky číst neuměl. Nicméně poslechl Annu Duraczovou (která se mezitím rovněž dozvěděla, že se o Fielda zajímá tajná policie) a rozhodl se jet do Prahy a pak se vrátit do Ženevy, protože celá záležitost bude přece potřebovat čas. Kdyby se dělo něco nového, Anna Duraczová by ho informovala.

Noel Field odjel pln důvěry z Varšavy. Věřil tak pevně ve svůj návrat, že ve Varšavě nechal kufr plný věcí, především knih. Ale nechal za sebou ještě něco, co nemělo zničit jen jeho samého a vlastní rodinu, ale také to nejlepší ve východoevropském komunismu. Bezvýznamné události ovlivnily již častěji chod dějin. Těžko se ale najde jiný příklad, kdy něco tak triviálního, jako prosebný dopis bezvýznamného člověka, jakým Noel Field byl, dopadne jako sekýra na šíje celých národů a povede ke krvavé lázni tak gigantických rozměrů.

Josef Swiatlo vstoupil do akce. Od doby, co se před rokem marně pokusil svrhnout Bermana, se nic nezměnilo na jeho nenávisti k tomuto člověku a na přání vidět, jak bude zničen. Stejně jako předtím shromažďoval materiály pro spis o Bermanovi. Např. že ministrův švagr lékař, nakupoval nedostatkové léky na černém trhu a Berman se údajně podílel na výtěžku z těchto machinací. Stále ale neměl dost důkazů, aby mu zasadil rozhodující ránu.

Prostřednictvím spolupracovníka 10. oddělení, který seděl v Bermanově kanceláři, se Swiatlo dozvěděl o dopisu Noela Fielda, který Berman obdržel od své důvěrnice Anny Duraczové. Špionážní hysterie byla tehdy na vrcholu. Východoevropská tajná policie vykonstruovala ve své předrážděné fantazii již dříve podezření ze špionáže proti jednomu váženému komunistovi ještě z nicotnějších důvodů. Dopis bylo možno považovat za šifrované sdělení. Prosba, aby byl uveden u „sovětských kolegů“, mohla být vykládána jako přímá výzva Bermanovi, aby rekrutoval Rusy jako agenty pro Fieldovu organizaci.

Jedné věci však muselo být dosaženo předem: na Noela Fielda se muselo pohlížet jako na amerického špióna. Pro muže ve Swiatlově postavení to nemohlo být nic zvlášť těžkého. Měl k dispozici obrovské možnosti tajných policistů, početné informátory ve vazbě i na svobodě, které bylo možno tím či oním způsobem přimět k „doznání“ zrádcovských vztahů k Noelu Fieldovi. Především však Swiatlo přesně věděl, jaké obvinění by bylo pro Rusy hodnověrné. Swiatlo dostal konečně šanci, na kterou tak dlouho čekal: šanci zničit Bermana. Dopis se dal použít jako strašlivá zbraň.

Jen jediná okolnost ho odvrátila od toho, aby plán neprodleně uskutečnil. Byl již americkým agentem a nemohl denuncovat Noela Fielda jako amerického špióna, aniž si to dal předem ve Washingtonu odsouhlasit. Bylo totiž možné, že Noel Field skutečně pracoval pro CIA. V takovém případě by Swiatlo u svých nových pánů úplným odhalením Fielda nezabodoval. Zaslal tedy první poselství svým příkazcům ve Washingtonu: straně a její důvěryhodnosti v Polsku lze způsobit velkou škodu, podaří-li se usvědčit Bermana z aktivní kolaborace s americkým agentem Noelem Fieldem. Také další osoby lze do této věci zatáhnout. Své poselství zakončil slovy: „Jsou nějaké výhrady?“. A vyčkával.

Krycí jméno: Splinter Factor

Harry S. Truman byl opět zvolen prezidentem Spojených států. Porazil nejen všechny průzkumy veřejného mínění a všechny přední komentátory, ale zničil také vyhlídky Allana Dullese. Byl to jiný Washington, než Dulles očekával. Svět se pro něho zhroutil.

Dullesova zpráva o činnosti CIA, kterou vypracoval pro budoucího prezidenta Deweye a kterou

musel nyní předložit prezidentu Trumanovi, byla se vši elegancí uložena ad akta. Místo aby byl jmenován novým šéfem CIA, jak celý Washington předpokládal, nedostal Dulles vůbec nic. Amerika měla nyní silného prezidenta, který měl hluboký odpor vůči špionáži vůbec a proti CIA zvláště. To profesionálům práci ztěžovalo, ne-li dokonce znemožňovalo.

Za to, že mu nebyla zmařena veškerá vyhlídka ovlivňovat činnost tajné služby v budoucnu, vděčil Dulles jen tomu, že se mu během jednoho roku působení jako designovanému šéfu CIA podařilo dostat do klíčových pozic důvěrníky, kteří byli později označováni jako „Dullesovi lidé“. Tím si udržel vliv, který mu pak o čtyři roky později přece jen dopomohl k místu šéfa CIA. Prozatím se však kryl jako advokát ve Wall Streetu. Tím, že nadále fungoval jako poradce pro tajné operace CIA, stál Dulles asi na stejné příčce jako vedoucí operativy CIA a tak získal špičkové místo v organizaci amerických tajných služeb, i když mu zároveň chyběla mocenská základna, z níž by mohl operovat.

Josefa Swiatla Allan Dulles nadále střežil jako oko v hlavě. Pro denní práci bylo tohoto Poláka škoda a Dulles trval na tom, aby v případě potřeby si ho Američané drželi třeba dvacet let v záloze. Do doby, než se naskytne příležitost k velkému podniku, který by veškeré náklady ospravedlnil. Tento názor však nesdíleli všichni lidé z Ústřední zpravodajské služby a Dulles již neměl politickou váhu, aby mohl podobné námitky prostě ignorovat.

Je pravda, že CIA měla velké těžkosti, především téměř nevykořenitelnou vzájemnou nedůvěru, která tehdy stejně jako dnes panovala mezi CIA britskou SIS. Jeden z mnoha faktorů, které nakonec vedly k tomu, že Swiatlo se stal jedním z nejvýznamnějších tajných agentů moderní doby, byl tento těžce narušený vztah mezi tajnými službami spojenců.^{*)}

*)Admirál Hillenkoeter zaujal stanovisko: pokud Amerika skutečně potřebuje tajnou službu, jak to Dulles a jím ovlivněná Národní bezpečnostní rada tvrdí, je třeba vybudovat tuto organizaci tak rychle, jak je to jen možné. Problém byl jen v tom, že ani důkladnost válečného námořnictva, ani americká zdatnost nemohly obratem ruky vykouzlit organizaci, kterou lze normálně vybudovat za mnoho let. Vzhledem k tomu admirál Hillenkoeter odletěl do Londýna, aby osobně Siru Stuartu Menziesemu navrhl: Amerika by měla od SIS převzít východoevropské země, na nichž Angličané podle slov svého ministra zahraničí Ernesta Bevena mají jen omezený zájem. Za to by Britům nechala volné ruce na Blízkém Východě a Dálném Východě by se mohlo rozumným způsobem spolupracovat.

Výhody podobného uspořádání pro Američany byly nabíledni: převzali by od Britů fungující aparát a zároveň by mohli jako jediní kontrolovat území, které mohlo být dějištěm války, do níž by USA byly také zapleteny. A to nemuseli Britům dvakrát říkat. Ti považovali Blízký východ za svou vlastní doménu a s obavami pozorovali, jak se zde Američané zařizují, aby na středomořských plážích hráli jako na svém vlastním písku. Šéfové obou tajných služeb se tedy rychle domluvili. Leč jejich dohody se nikdy nestaly skutkem. Přestože Menzies prohlásil, že je ochoten kompletně odevzdat Hillenkoeterovi britskou síť agentů ve východní Evropě, učinil tak jen v omezeném rozsahu. A na druhé straně Hillenkoeter Britům sice postoupil celé Středomoří, avšak státní department nespolupracoval, ať již o dohodách obou šéfů tajných služeb věděl, či nikoliv. Zároveň s jednáním v Londýně se vedly ve Washingtonu rozhovory mezi státním departmentem, oddělením CIA pro Blízký východ a vládou o povolení dostatečných prostředků, aby bylo možno mít pod dohledem celé toto území, především ovšem Brity.

Až dodnes mají mnozí američtí lidé v CIA britské SIS za zlé, že jim tehdy neodevzdala svůj výchooevropský aparát. Tvrdí, že mnohé lidské životy byly obětovány zbytečně, protože Britové žárlivé trvali na záchraně svého vlastního aparátu na úkor tehdy velmi nedostatečně vybavených Američanů. Britští vůdcové špionážní služby však nemohli předat Američanům, o jejichž profesionálních schopnostech neměli tehdy (ne zcela bezdůvodně) zvlášť valné mínění, velký počet agentů. Vždyť ti vložili své životy do rukou britských řídicích orgánů a právem počítali s tím, že jejich totožnost zůstane pečlivě střeženým tajemstvím tajné služby Jeho veličenstva. Skuteční profesionálové uvnitř CIA brzy poznali, že agenti, které jim Britové předali, byli v nejlepším případě tak vysloužilí a v nejhorším tak dalece známí, že každý Američan, který by si s nimi něco začal, riskoval svůj život. CIA tak byla v bídné situaci. Měla politické pověření vykonávat podvratnou činnost za Železnou oponou, ale chyběly jí cesty a prostředky, aby mohla tyto akce provádět, aniž by riskovala, že dostane vládu Spojených států do velmi trapné situace.

Pro vedení CIA byli Swiatlo a síť kolem něho jedinou solidní základnou, na níž bylo možné v dohledné době něco rozumného postavit. Americké výzvědné služby nebyly sice od r. 1945 zcela nečinné a vytvořily tu a tam předpoklady pro budoucí efektivní práci. Sotva ale existovalo území, na němž by se byl zdařil jen přibližně takový tah jako v Polsku. Během roku 1949 se to sice mělo

rozhodujícím způsobem změnit, avšak v r. 1948 tu stáli Američané ještě s prázdnýma rukama.

Uvnitř CIA se proto stále silněji naléhalo, aby byl Swiatlo nasazen na určité akce. Ale Dulles stál pevně a neústupně na svém: Swiatla je pro akce, přicházející v úvahu, škoda. Zoufalé snahy najít pro tohoto cenného agenta přiměřený úkol byly dalším článkem v řetězu událostí, jimž měl Swiatlo co děkovat za význam, který později měl.

A pak přišla Swiatlova otázka, zda je Noel Field americkým agentem. Dullesovu potěšenou a pobavenou reakci spoluurčily zkušenosti, které za války v Evropě s Fieldem udělal. Epizoda s CALPO zranila Dullesovu pýchu a poškodila jeho prestiž.

Ted' se naskytla příležitost k zúčtování. Allan Dulles již delší dobu zdůrazňoval, že jediná rozumná funkce americké tajné služby ve východní Evropě spočívá ve vrazení klínu mezi Moskvu a její satelity. Jugoslávie ukázala, že blok může být narušen, jsou-li v dotyčné zemi příznivé hospodářské a politické předpoklady a vůdčí osobnost, která je natolik silná anebo má dostatek strachu z Moskvy, aby vyvodila potřebné závěry. Dulles poznal, že páka Swiatlo-Field, jakmile se správně nasadí, může sloužit k vyvrácení sovětské říše z veřejí.

Protože Swiatlo musel být v tomto případě bez diskuse nasazen, rozvinul Allan Dulles plán akce, která, jak se svěřil příteli, bude jeho největším úspěchem. Věděl totiž, že komunistické strany všech východoevropských zemí jsou beznadějně rozpolcené a že stále dalekosáhlejší Stalinovy žárlivé požadavky, aby všechny stavěly na obdiv loajalitu, jsou prostě pro systém nesnesitelným břemen. Bylo jen třeba pomoci v pravý čas a správným způsobem a národy východní Evropy povstanou a odhodí řetězy, jimiž je Stalin spoutal. Západ je z jejich poroby osvobodit nemůže, budou to muset udělat samy.

Dulles rozhodně odmítal názor četných západních diplomatů, že je třeba poskytnout národním komunistům veškerou diplomatickou a jinou podporu, neboť ti jsou zárukou, že si Západ bude moci zachovat určitou míru vlivu za Železnou oponou. Byl naopak pevně přesvědčen, že komunismus lze odhalit jen tím, že se stalinismus nechá v každém směru rozvinout. Šel dokonce ještě dále. Národní komunisté jsou možná z dlouhodobého hlediska západní demokracii ještě nebezpečnější než extrémní stalinisté. Jestliže se připustí, aby se ve východním bloku uchytila ona forma komunismu, kterou hlásají „liberálové“, pak to učiní komunismus ve světě přijatelným a uznávaným.

Úspěšná revoluce je možná jen tehdy, jestliže se všední život lidí učiní tak nesnesitelným, že jejich duchovní a materiální bída bude větší než strach před důsledky jejich jednání. Tato teze se dala rozvést ještě dále: nechme jen jednoho nacionalistu, jako Gomulku v Polsku, aby se dostal k moci a drasticky se tím zmenší ruský vliv na tuto zemi. Komunismus se může v případě úspěchu stát značnou silou, která by mohla v celé Evropě potlačit všechny ostatní prozápadní vlivy. To jediné, co francouzské a italské komunisty odrazuje, aby ve svobodných volbách dostali komunismus k moci, je vědomí většiny z nich, že hlas pro komunismus je hlasem pro Rusko. Koneckonců se pod blahodárným patronátem Spojených států cítili jistější než pod zlovolným kolonialismem Sovětského svazu.

Pro Dullese nebylo rozhodující, že moskevský komunismus ohrožuje světový mír, ale že jakýkoliv komunismus je svou podstatou zlý a musí být zničen. A ted' najednou viděl absolutně jasně, jak tohoto cíle dosáhnout.

Josef Swiatlo byl překvapen, když mu odpověď, na kterou čekal, osobně doručil jeho služebně nejvyšší americký řídicí orgán. A ještě více se divil úloze, jež mu byla přidělena. Dověděl se, že nebude pracovat pro Američany. Nebude pro ně připravovat žádné analýzy, nebude je soustavně informovat o politickém a vojenské vývoji ve východní Evropě. Bude dělat právě to, za co jej platí jeho polští a ruští chlebovárci. Bude všude odhalovat špióny. Bude denuncovat nejvyšší funkcionáře strany jako americké agenty. Důkazy pro tyto denunciace dodají sami Američané. Odhalí rozsáhlé trockistické spiknutí financované Spojenými státy, které zasáhne každý satelitní stát ovládaný Rusy. Dokáže, že se titoismus rozmáhá nejen v Polsku, ale také v Maďarsku, Bulharsku, Československu, Rumunsku a ve Východním Německu. Bude hlásit samotnému Berijovi, že středem tohoto spiknutí,

spojkou mezi těmito zrádci a Washingtonem, je muž jménem Noel Field, údajně nejdůležitější americký agent v celé východní a západní Evropě. Ukáže, že Field, kryt unitáři, vedl za druhé světové války nejúspěšnější americkou špiónážní organizaci. Ukáže, že Field využíval své pozice k tomu, aby nalákal členy komunistické strany a pak je naverboval jako agenty. Dokáže, že Field hned po absolvování Harvardské univerzity stále pracoval pro americkou tajnou službu. Jen na oko se vydával za sympatizujícího s komunisty a ucházel se o přijetí do strany. Vylíčí, jak Field po válce pašoval svoje agenty do východní Evropy. V krátké době jimi obsadil vysoké stranické a vládní funkce, takže klíčové pozice byly rozděleny dříve, než Moskvě věrní mohli uplatnit svůj vliv. Dokáže, že Fieldovo krytí se dokonce stále ještě buduje, že vyšetřování před senátem je vyložený podvod, který má Fieldovi pomoci, aby se ještě bezpečněji zahrnul ve východní Evropě. Zkrátka dokáže, že si Noel Field předsevzal zničit celý sovětský blok a že se tomuto cíli již povážlivě přiblížil. Světlo bude kladivem, Field hřebíkem. Světlo udělal, co mu bylo řečeno. Rusové obdrželi zprávu jak na místě, tak v Moskvě.

CIA samozřejmě věděla, že v MGB existuje trvalý příkaz prozkoumat každou zprávu o špiónážní činnosti Američanů všemi myslitelnými cestami, což byl dosti zbytečný předpis vzhledem ke skutečnosti, že ve východním bloku bylo jen zcela málo amerických agentů. MGB mělo také značné potíže, neboť se mu nedařilo dopadnout mnoho významných agentů. Ani Stalin ani Berija nechtěli věřit, že se chytí tak málo amerických agentů jen proto, že jich tak málo existuje. MGB, infikováno Stalinovým stihomamem a pod dojmem neustávající propagandistické bubnové palby sovětského tisku tak docela nevěřilo tomu, co říkalo: jeho funkcionáře obcházela spíše pocit, že mají co dělat s organizací tajné služby, která je téměř nadlidsky rafinovaná.

Těch pár agentů, kteří byli skutečně nasazeni, podněcovalo tuto psychózu, když pilně šířilo nesmyslně zašifrované zprávy. Vznikal tak dojem, že v akci je obrovská organizace, jejíž tykadla sahají až do nejzazších koutů východoevropských zemí. Muži jako „colonel Bell“ (přičemž ve skutečnosti šlo o amerického spisovatele L. Faraga) vysílali noc co noc přes Radio Svobodná Evropa instrukce obrovské armádě agentů, která mimo svět jejich vlastních představ neexistovala. Pokaždé, když tisk informoval o železničním neštěstí nebo velkém požáru, blahopřál colonel Bell svým lidem v rozhlasu k úspěšnému splnění nejnovějšího sabotážního příkazu. Může to znít ironicky, ale CIA neměla u svých protivníků nikdy tak vysokou prestiž jako v době, kdy prakticky sotva ještě existovala!

Berija shledal Swiatlovu zprávu tak důležitou, že s ní šel okamžitě osobně ke Stalinovi. Maršál byl bez sebe. Neuvěřitelný rozsah Fieldových kontaktů v celém východním bloku, skutečnost, že zřejmě podle libosti může pendlovat mezi východní a západní Evropou sem a tam, způsob, jímž se vetřel do důvěry tolika východo- a západoevropských komunistů - tomu všemu mělo být bezpodmínečně zabráněno. Přitom jsme byli přece po léta dost jasně varováni. Ve třicátých letech neuposlechl Field příkazu strany a šel do Ženevy, místo aby zůstal na svém místě ve Washingtonu. Tím dal jasně najevo, na čí straně skutečně stojí. Bylo již dávno známo, že byl ve spojení s Allaem Dullesem a vědělo se také, že byl osobně zodpovědný za to, že se komunisté ze Západu po válce opět vraceli do Východní Evropy a uchvátili vlivné pozice. Berija trval na nezávislém vyšetřování, s čímž Američané počítali. Tak se stalo, že Rusové zapojili ve Washingtonu agenta - dubléra (který musí ještě dnes z důvodů státní bezpečnosti zůstat nejmenován). Byl zaměstnán v ústřední CIA ve Washingtonu ve vnitřní službě a Rusové ho vedli jako svého špióna. Ten však ve skutečnosti bez váhání informoval své americké představené, když s ním v polovině třicátých let - tehdy byl mladým úředníkem státního departmentu - navázal sovětský agent kontakt. Od té doby ho Američané pečlivě instruovali. Ani jedenkrát nenahrál Rusům do rukou vědomě falešný materiál. Byl držen v záloze pro důležitý případ, jako byl tento.

Příležitostí pro nasazení dubléra je málo. Agentovi, jenž dodá informace, které se později ukáží jako nesprávné, se už pak tak zcela nedůvěřuje. Agent X však dělal až do této doby vynikající práci. Jeho zprávy nebyly sice většinou světoborné, ale vždy správné. To se nyní mělo změnit.

Během pouhých několika dnů mohl agent X podat CIA zprávu, že byl požádán o informace o Noelu

Fieldovi. Dostal pokyn vyhovět. Promptně zaslal Rusům zprávu, jejíž formulace byly velmi pečlivě a opatrně voleny. Nebylo prý mu možné nahlédnout do spisů o Noelu Fieldovi, ale nicméně mohl zjistit, že tyto spisy existují. V CIA se sice mluví o tom, že Field spolupracuje s Allanem Dullesem, ale zdá se, že nikdo o tom neví nic přesného. Z podkladů posledních let byl odstraněn každý dokument, který by mohl jen zdaleka ukázat na Fielda a jeho aktivitu. Nejzajímavější je prý ale skutečnost, že je zřejmé v proudu vyšetřování jeho činnosti ve státním departmentu před válkou, že platí za komunistického aktivistu. Agent lituje, že nemůže sdělit nic podrobnějšího. Jeho zpráva působila v Moskvě jako bomba. Přesvědčila právě tím, že neobsahovala žádné specifické podrobnosti. U Sovětů nemohl již nikdo pochybovat o tom, že Field je americký agent.

MVD však mělo dostat usvědčující doklady také z druhé strany. Generálporučík Fjodor Bělkin, podsaditý s býčí šíjí, vedoucí oddělení MVD pro Jihovýchodní Evropu, jemuž podléhala sovětská tajná policie v Maďarsku, Rakousku, Německu, Československu, Polsku, Rumunsku, Bulharsku a Albánii, byl CIA vyhlédnut, aby zasadil Fieldovi smrtící úder. Při návštěvě v sovětském sektoru Vídně mu řekl Angličan jménem Hathaway, jeden z jeho pravidelných informátorů, že lidé od SIS a CIA si leží ve vlasech kvůli činnosti jistého Fielda, který se, podle Hathawaye, pokusil verbovat agenty SIS pro práci v CIA. Nabídl jim více peněz než jim mohli dát Britové, čímž protrhal síť SIS v Československu.*)

Češi měli samozřejmě dosti rozsáhlé spisy o Noelu Fieldovi. V říjnu 1948 se Field při podávání žádosti o povolení pobytu v Československu, doufal, že dostane místo jako docent na pražské Karlově univerzitě, odvolával na doporučení mnohých českých komunistů, kterým dříve pomohl. Všichni byli ale dost opatrní a vyjádřili o něm jisté pochyby. Když vešlo ve známost, že Field je vyšetřován, hlásili se další, kteří ho znali. Dobrovolně vypovídali, co o něm věděli. Aniž byl Field sám informován, bylo rozhodnuto, že se mu povolení k pobytu neudělí. Žádné další akce se neplánovaly.

*) Zmínka o Bělkinovi a Československu nebyla bez záměru. Československo, jak v hospodářském tak v politickém směru nejvyspělejší komunistická země se západně demokratickou tradicí, bylo od jisté doby rejdištěm anglických a amerických agentů. SIS již zahájila nezávisle na Washingtonu vlastní malou propagandistickou kampaň, špiónážní lest, která začínala nést plody. Ve čtyřicátých letech si MIS dělalo stále více starostí s početnými levicově orientovanými poslanci, kteří po velkém vítězství Labour Party v r. 1948 vtáhli do parlamentu. O jejich loajalitě MIS v mnoha případech pochybovalo. Na recepcích, pořádaných velvyslanectvími komunistických zemí se to hemžilo poslanci, kteří se dali příliš snadno ovlivnit hojností pokrmů a především bezplatnými zájezdy do zemí za železnou oponou. MIS vidělo v těchto lidech potenciální, ne-li dokonce akutní nebezpečí. Politicky proti nim však nemohlo nic podniknout. Protože je doma MIS nemohlo zdiskreditovat, spoléhalo se na to, že je zdiskredituje v zahraničí. Počítalo s tím, že pokud dodají nějaké informace, nebude jim možné vůbec věřit a že časem budou někdejšími hostitelskými zeměmi označeni za nežádoucí. Je to znát dodnes. Vysvětluje to, proč tolik komunistů, především ti, kteří stáli na politické scéně již ve čtyřicátých a padesátých letech, působí ve styku s britskými konzervativci mnohem nenuceněji než v přítomnosti labouristů. Akce byla tak úspěšná, že v srpnu 1948 napsali dva čeští bezpečnostní úředníci (jeden byl šéfem rozvědky a druhý vedoucím bezpečnostního a osobního oddělení bezpečnostní policie) dopis prezidentu Gottwaldovi, předsedovi vlády Zápotockému a tajemníku strany Slánskému, v němž se mj. pravilo, že Československo je „více než kdy jindy rejdištěm zahraničních agentů... Domníváme se, že mnoho britských státních příslušníků, kteří se vydávají za levicové politiky nebo dokonce za komunisty, jsou ve skutečnosti vyškolení agenti tajné služby... Zdá se, že cizí tajné služby používají ve slovanských zemích s oblibou komunistických nebo levicových intelektuálů." To se navlas hodilo na Noela Fielda. Dále dopis obsahoval ještě toto vážné varování: „Poukazujeme na to, že tak malý štáb lidí tajné služby nemůže zaručit bezpečnost republiky. Obáváme se, že by kdykoliv mohly být podniknuty atentáty na jednotlivce. Máme podezření, že se již nyní páchá nejhroší zrada, že nepříteli jsou známy nejtajnější dokumenty, nebo že mu v každém okamžiku mohou padnout do rukou.“

Nyní se však celá záležitost jevila v jiném světle. Generál Bělkin letěl se svými novými „informacemi“ o Fieldovi do Moskvy, aby se poradil s Berijou. Na závěr měl také rozhovor se Stalinem, který se osobně zapojil do této aféry. Field nebyl zřejmě jen špión, ale nepochybně tajný původce temného a vysoce znepokojujícího angloamerického-jugoslávského spiknutí, jehož cílem bylo zničit celé ústrojí východního bloku. Nic, jak rozhodl Stalin, není teď důležitější, než zničit

Fielda a vykourit hnízdo zmijí, které kontroloval. Bělkin obdržel veškeré plné moci, aby dosáhl tohoto cíle. Poté, co operaci tak pečlivě zamaskoval, čekal ve Washingtonu Allan Dulles klidně na to, až bomba vybuchne. Aby vyloučil nebezpečí předčasného odhalení, dovolil, aby se o akci něco proslýchlo. To, co vnějšímu světu předložil, byl zrcadlový obraz jeho vlastního plánu. Dullesovi agenti naznačovali - a jeho bratr John Foster Dulles o tom mluvil se zdánlivě křiklavou indiskrétností zcela veřejně, že CIA zahájila akci X. Jejím cílem je propašovat americké agenty na nejvyšší funkce v komunistických stranách a vládách Východní Evropy. Každý dublér uvnitř CIA nebo SIS^{*)}, který náhodou narazil na akci Splinter Factor, se mohl domnívat, že jde o akci X. Rusové by pak na základě informací o akci X měli spíše sklon důvěřovat tomu, že ten či onen jejich nejvěrnější služebník je ve skutečnosti americký špión. Reálná operace vytvářející fiktivní špióny zrodila reálné špióny: sovětské agenty, kteří začali špiclovat své kolegy. Tak se kruh uzavřel.

Operace měla v sobě něco takřka z literárního horroru. Dulles, aniž to tušil, pomohl východoevropským komunistům, aby se po válce ve vlastních zemích dostali k moci. Nyní vytvořil předpoklady, aby právě tito lidé pro své dřívější spojení svá místa ztratili a pokud možno, aby se ocitli ve vězení. Noel Field ho napálil. Nyní bude Noel Field právě na základě vztahu k Dullesovi zničen. Každá věrolomnost, kterou Field spáchal vůči Spojeným státům, byla obrácena v opak, takže se z ní stala věrolomnost vůči Sovětskému svazu.

Pokud jde o Rusy, ti budou krmeni tak obrovským spiknutím, že se jím musí zadusit. Na národy východní Evropy se snese nová doba temna. Pravda se stane politickou skvrnou. Lež nástrojem státnického umění. Mučení a vraždy budou na denním pořádku. Věznice se naplní lidmi, kteří celý svůj život zasvětili věci, jež je nyní zničila. Soudy se stanou hříčkou druhořadých tyranů. Takový mistr jako Josef Stalin, to Dulles věděl, nic neopomene.

Může se zdát, že bylo kruté přát národům východní Evropy takový osud. Allan Dulles si byl jist, že mohou znovu dobýt svého blaha jedině očistcem. Musí poznat realitu stalinismu na vlastní kůži a tím být donuceni proti ní bojovat. Ani na okamžik nepochyboval, že nakonec povstanou a postaví se proti nemravné provokaci, kterou jim nyní sám připravoval. Nezačali sami Rusové opravdu bojovat teprve tehdy, když zažili německé barbarství v celém jeho rozsahu? A došlo kdy pod blahovolnou diktaturou k úspěšné revoluci? Z toho bylo třeba vyvodit poučení, že člověk bojuje za změnu jen tehdy, stanou-li se mu stávající poměry naprosto nesnesitelnými. Dulles tak chtěl vrazit klín mezi Moskvu a její satelity. Gigantický blok se rozpadne, jakmile se jeho části začnou jedna po druhé pod břemenem stalinismu pomalu a neodvratně odštěpovat.

Plánu chybělo již jen jedno - krycí jméno akce. Dulles chvíli přemýšlel a pak napsal svým nezaměnitelným rukopisem na desky spisu: „Operation Splinter Factor“, tedy akce „Faktor odštěpení“

*)Jedním, snad z neznámějších dublérů naší doby je Kim Philby, který v r. 1941 vstoupil do SIS ale již pět let předtím byl naverbován Rusy jako agent. V roce 1949 byl přeložen jako první tajemník na britské velvyslanectví ve Washingtonu, kde však ve skutečnosti pracoval jako spojka mezi CIA a SIS. V roce 1951 se mu podařilo včas varovat před zatčením další dva ruské agenty – Buye Burgesse a Donalda MacLeana, takže mohli uniknout do Ruska. V roce 1963 je Philby následoval do Moskvy, kde od té doby žije.

Celá rodina zmizela

5. května 1949 vstoupil Noel Field na pařížském letišti Le Bourget na palubu letadla Air-France, let číslo 240, aby letěl do Prahy vstříc zdánlivě mnohoslibné budoucnosti. Pln naděje na lákavé pracovní úkoly a radosti, že veškerá nedorozumění mezi ním a Rusy se zdála být odstraněna, políbil Noel na rozloučenou Hertu a šel k pasové kontrole.

Kdyby nebyl tak zoufalý, pak by snad považoval za podivné, že mu výzva, aby přijel do Československa a jednal o nabídce docentury na pražské, světově proslulé Karlově univerzitě,

nepřišla písemně, ale telefonicky. Právě tak by se asi divil, jak rychle dostal vízum. Československé velvyslanectví v Paříži o Fieldovi vědělo a orazítkovalo mu pas v rekordní době. Bdělý muž by patrně nejpozději zde zavětlil nebezpečí. Avšak Noel Field v tom všem nezaslechl ani jediný falešný tón.

Přátelé, s nimiž se v Paříži loučil, nevěděli, kdy ho naposled viděli tak šťastného a spokojeného. Dobrá nálada z dřívější, která po celé měsíce ustupovala strachu a frustraci, vstoupila nyní opět na povrch. Kul znovu plány, viděl před sebou znovu budoucnost a byl to báječný pocit.

Herta odjížděla také z Paříže (oba se zúčastnili sjezdu obránců míru), aby v Ženevě zlikvidovala domácnost a přišla za ním, jakmile v Praze vše zařídí. 8. května jí Noel telefonoval a naléhal na ni, aby přijela co nejdříve. Hledá už byt, především proto, že mu jídla v hotelích a restauracích nechutnají. Měl vždycky něco se žaludkem. 10. května psali náhodou oba, Noel z Prahy, a Herta ze Ženevy, Noelově sestře Else do Spojených států. Z obou dopisů mluvilo přesvědčení, že se přece jen všechno obrátí k dobrému.

O den později vyhledali Fielda dva muži v hotelu Paláce, temném mauzoleu, které už pamatovalo lepší časy. Krátce na to opustili tři muži hotel a Field vypadal docela normálně a rozhodně nikoli znepokojeně. Podle výpovědi ředitele hotelu odešli směrem k Václavskému náměstí, centru Prahy.

Za několik dnů volal do hotelu jeden přítel a dozvěděl se, že - pokud je známo - odjel Field před několika dny do Maďarska. Ale jeho pokoj je stále ještě rezervován. O 48 hodin později dostal ředitel od Fielda telegram z Bratislavy, v němž mu sděloval, že pokoj už nepotřebuje a že pro zavazadlo přijde jistý René Kimmel. Tento pan Kimmel se podle údajů ředitele hotelu skutečně objevil a odnesl Fieldovo nevelké zavazadlo. A od té doby byl Field nezvěstný.

Herta Fieldová dva měsíce nic nepodnikla. Myslí si, že když se bude chovat klidně, Noel se zase objeví. Nekontaktovala ani americké velvyslanectví ani jiné úřední místo. V červenci to již nevydržela a letěla do Paříže, aby se setkala s Noelovým mladším bratrem Hermannem, který byl na cestě na kongres architektů do Itálie. Řekla mu, že chce letět do Prahy a pokusit se zjistit, co se stalo s Noelem. Hermann slíbil, že jí pomůže a hned po kongresu přijede také do Prahy.

Ubytovali se v hotelu Paláce a postupně vyhledávali všechna místa v Praze, kde doufali, že dostanou informaci o Noelovi. Marně. Na ministerstvech naráželi stále na stejné nepochopení, které bralo odvalu. Lidé slibovali, že se po věci podívají, ale výsledek byl stále stejný: žádná stopa po Noelu Fieldovi.

Hermann musel dále do Varšavy a slíbil Hertě, že bude pátrat také tam a že se ještě jednou zastaví na den v Praze, než poletí zpátky do Ameriky přes Londýn, kde nechal svou anglickou manželku Kate a dvě děti. Dne 22. srpna ho přátelé doprovodili na varšavském letišti Okecie; let do Prahy potrvá dvě hodiny. Viděli, jak prošel pasovou a vstupní kontrolou a ještě jednou mu zamávali, než zmizel v odletové hale. Když letadlo přistálo v Praze, nebyl Hermann Field na palubě. Naprosto zmatená Herta dokonce zjistila, že jeho jméno nebylo ani na seznamu cestujících.

Když Hermannova manželka Kate Fieldová přišla svému muži naproti na londýnské letiště a zjistila, že nejen nebyl v letadle z Prahy, ale předtím dokonce zrušil svou rezervaci letenky, udělala to, co se snad mělo stát již před měsíci. Šla na americké velvyslanectví na Grosvenor Square a ohlásila, že Hermann a Noel Fieldovi zmizeli za železnou oponou.

Také Herta dospěla konečně k názoru, že nyní může pomoci jen americké velvyslanectví. Proto je 25. srpna navštívila. Slíbili jí, že se po věci podívají. 26. srpna telefonovalo velvyslanectví Hertě do hotelu Paláce. Tam jim sdělili, že dáma odcestovala. Také Herta Fieldová zmizela.

Více než rok potom jela Erica Glaserová-Wallachová, velmi přitažlivá osmadvacetiletá Němka, o níž se Noel a Herta Fieldovi po celou válku starali a kterou tisk označoval za Fieldovu adoptivní dceru (řikal jí „mé malé děvčátko“) ze západního Německa do východního Berlína, aby pátrala po pobytu Noela, Hermanna a Herty. Byla to pravděpodobně ztracená záležitost, avšak Erica Wallachová byla velmi neobyčejná děvče.

Erica Glaserová se narodila 19. února 1922 v pomořanské Schlawe, v tehdejší severovýchodní části německé říše. Její otec byl lékař, položiv a aktivní odpůrce nacistů. O tři roky starší bratr odmítl vstoupit do Hitlerovy mládeže a musel proto dokončit své vzdělání v Anglii. Vstoupil do britské armády, dotáhl to na kapitána a v roce 1945 padl na frontě.

Otec a matka odletěli v prosinci 1935 z Německa a vzali tenkrát třináctiletou Ericu sebou do Španělska. Otec, který mluvil španělsky, získal povolení, aby se tam usadil a vybudoval si tak novou existenci. Ve španělské válce pracoval dr. Glaser podle svého levicového politického přesvědčení jako lékař v republikánské armádě. Odtud byl on a jeho spolupracovníci odvedeni ke komunistické mezinárodní brigádě, v níž až do konce občanské války sloužil jako kapitán. Erica, již bylo při vypuknutí bojů teprve čtrnáct let, pracovala s matkou jako zdravotní sestra v lazaretu mezinárodní brigády.

Dr. Glaser však nebyl komunist a měl pro své nekomunistické názory často potíže. Erica to později vylíčila ve své výpovědi před kongresovým výborem: „Ve Španělsku mu dělali často velké potíže... protože nebyl komunist a nedovedl držet jazyk za zuby. Říkal vždy, co si myslel. Třikrát byl z politických důvodů propuštěn z místa šéfa lazaretu. Jednou měl být dokonce zastřelen, protože prý je antikomunist a na základě řady dalších obvinění, špionáže proti levici a tak dále a tak dále...”

Když občanská válka v roce 1939 skončila, byla situace Glaserových téměř beznadějná. Erica, mezitím sedmnáctiletá, měla tyfus a musela být evakuována na francouzskou hranici. Zcela překvapivě tam k ní někdo přišel a řekl jí, že americký manželský pár Herta a Noel Fieldovi, který zná její rodiče z návštěvy v lazaretu ve Španělsku, by ji chtěl „adoptovat“ a vzít s sebou do Spojených států.

Udivena a zmatena touto nabídkou jela Erica zpátky k rodičům. Později popsala, jak je zastihla:

„Bylo to strašlivé místo, kde jsem je viděla. Velký tábor, lidé leželi na zemi, ve špíně, ranění... Konečně jsem našla matku v divadle. Bylo tam ve vesnici malé divadlo a na scéně ležela moje matka v posteli... bojovala se smrtí.”

Za druhé světové války byla Erica znovu oddělena od svých rodičů a po celých šest let se o ni starali Fieldovi. Byla jim dítětem, které sami nikdy neměli.

Protože Erica byla obětí fašismu a muž, který jí byl nyní otčímem, se choval jako přesvědčený komunist, udělal tisícům lidí mnoho dobrého, bylo jen pochopitelné, že spatřovala v komunismu něco jako řešení problémů světa, jenž jí a mnoha jiným způsobil tolik zla.

Protože mluvila německy a patřila k domácnosti Fieldových, přišla do styku s mnoha předními německými komunisty, kteří za války žili ve Švýcarsku jako uprchlíci. Pro kontakty s nimi byla, ač o tom nevěděla, zapojena s Fieldovými do akce, v níž se převážně němečtí komunisté vraceli zpět do Německa. Mnozí z nich, k pozdějšímu žalu Allana Dullese, nakonec získali vysoké funkce ve východoněmecké komunistické straně. Ale i s Ericou si Dulles chtěl něco vyřídit.

Protože Dulles považoval ještě koncem války Noela Fielda za úctyhodného vlastence, dostala místo sekretářky u jednoho Dullesova spolupracovníka, člena OSS, který se jmenoval Gerhard P. van Arkel. S ním byla přeložena ze Švýcarska do hlavního stanu OSS ve Wiesbadenu. Později šla s van Arkelem do Berlína, kde pracoval pro německé odborové hnutí, zatímco ona nosila americkou uniformu a bydlela v hlavním stanu OSS.

Erica dala německým komunistům na srozuměnou, že je ochotna špiclovat Američana, pro něhož pracovala. Jedna z oněch neuvěřitelných byrokratických chyb, které jsou pro nižší články komunistických stran tak typické, se jí stala osudnou. Bylo jí řečeno, že se nejdříve musí vzdát místa u OSS, než bude moci být přijata do strany. Erica dala tedy u OSS výpověď a stala se sekretářkou Komunistické strany Německa v hessenském-zemském sněmu. V lednu 1947 se pak objevila v tiráži orgánu KSN Wissen und Tat jako redaktorka.

Pro Dullese, který s ní ve Švýcarsku hodně spolupracoval a nyní plným právem předpokládal, že byla aktivní komunistickou agentkou, bylo toto její veřejné přiznání ke komunistickému

přesvědčení osobní urážkou. Poslední ponižující ranou v souvislosti s pravdou o Fieldovi, která po skončení války pomalu vycházela najevo. Erica byla však příliš samostatná, než aby se bez odporu podrobila omezením komunistické organizace. Brzy měla konflikty s vyššími funkcionáři strany. Kromě toho se zamilovala do mladého kapitána americké armády, Boba Wallacha. To způsobilo, že v roce 1948 oznámila ústřednímu výboru, že ze strany vystupuje.

Pro Eričinu komunistickou minulost a nepochybně také na Dullesův zásah byl Wallachovým odmítnut vstup do Spojených států, přestože Bob byl válečný veterán a americký státní příslušník. Pro politickou činnost jeho ženy se mu ani nepodařilo dostat místo u některé americké organizace v Evropě. Proto se podle zákona o právech veteránů války zapsal jako student na Sorbonně.

Na jaře 1950 Erica shledala, že je na čase něco podniknout pro Noela a především pro Hertu, kterou milovala a jíž se cítila hluboce zavázána. Navázala spojení se svým starým přítelem Leo Bauerem ve východním Berlíně (tehdy byl členem politbyra) a dotázala se ho, zda by nepřijel do Frankfurtu, aby se tam mohli sejít. Bauer jí obratem napsal, že takové setkání považuje za „velmi důležité“, ale že do Frankfurtu přijet nemůže.

Erica šla okamžitě na americký konzulát v Ženevě a prohlásila, že chce jet do Berlína, aby se něco dozvěděla o Noelu Fieldovi. Konzulát byl s tímto plánem srozuměn a dokonce navrhl, že americké velvyslanectví převezme cestovní výdaje, protože je na objasnění osudu této rodiny velmi zainteresováno. Erica odmítla, protože by vystupovala jako americká agentka a to by znamenalo příliš velké riziko. Rozhodla se uskutečnit svůj plán, aniž bude konzulát soustavně informovat.

Avšak CIA byla celou tu dobu krok před ní. V rámci akce Splinter Factor měla být totiž představena komunistům rovněž jako americká špičková agentka. Ze západního Berlína zatelefonovala Leo Bauerovi, avšak od jeho sekretářky se dozvěděla, že není přítomen. Telefonovala pak ještě přítelkyni, která rovněž byla vysokou stranickou funkcionářkou. Tají řekla, že Bauerovu adresu nezná, že ji může zjistit jen v centrále komunistické strany ve východním Berlíně.

Erica zavřela své peníze a doklady do skříně hotelového pokoje a jela podzemní dráhou na druhou stranu železné opony. Vrátní v centrále strany o Bauerovi údajně nic nevěděli, ale odkázali ji na sjezd komunistické strany, který se ve městě právě konal. Jela tam v naději, že Bauer je jedním z delegátů. Konečně potkala někoho, kdo Bauera znal a řekl jí, že odjel do Duryňska, aby přivezl do Berlína svou nemocnou ženu a že bude příští den ráno znovu v Berlíně.

Když opouštěla budovu s úlevou: „Pane Bože, dokázala jsem to. Teď pojedu zpátky do hotelu... napíšu Bobovi lístek... že to hned neklaplo a že tu zůstanu do pondělka... Právě v tom okamžiku jsem za sebou slyšela kroky a najednou jsem věděla, že je po všem. Neobrátila jsem se. Za vteřinu mi někdo položil ruku na rameno a řekl: "Kriminální policie. Pojd'te prosím s námi." (Z pozdější výpovědi E. W.)

Celá rodina zmizela v propadlišti. Fieldovi padli za oběť akci Splinter Factor.

„Od Petra Wagnerovi“

Z pohledu Washingtonu byl osud Fieldových vedlejší záležitostí. Chtěl jich využít jen jako prostředku, který světí účely. Měli sloužit tomu, aby se fiktivní souvislosti zdály věrohodné a zdiskreditovaly řadu významných východoevropských politiků: prvního tajemníka strany Wladysława Gomulku v Polsku, ministra vnitra Lászla Rajka v Maďarsku, náměstka předsedy vlády Trajče Kostova v Bulharsku a další. Všichni byli přesvědčení, nekompromisní komunisté, ale všichni také měli za to, že Rusko má být jejich spojencem a nikoli jejich pánem. Věřili, že hospodářská jednání mezi nimi a Rusy jsou skutečná jednání, že nemají vyústit v bezpodmínečné přijetí sovětských požadavků. Měli za to, že jim má být povoleno obchodovat také se Západem, aby bylo obnoveno zruinované národní hospodářství jejich zemí. Přestože se hlásili k zásadám marxismu-leninismu, chtěli přizpůsobit komunismus potřebám svých zemí a národů, které vyplynuly z poválečného vývoje. Chtěli být spojenci Moskvy - a dokonce ještě více - ale žádnou

rudou kolonií.

V nejlepším případě byli vlastenci, v nejhorším se domnívali, že by politicky neměli žádné šance na přežití, kdyby připustili, aby budoucí vývoj jejich zemí ovládal bezuzdný stalinismus.

Právě to byl důvod, proč Allan Dulles a jeho kolegové nyní kladli léčku, která měla být těmto mužům osudná. Jejich druh komunismu - například v Polsku bylo rolníkům ponecháno soukromé vlastnictví půdy - nebyl pro nižší vrstvy nepřitažlivý a pro inteligenci byl alespoň snesitelný. Nesouhlasit s ním budou jen střední stav a stará šlechta. Příslušníci středního stavu budou buď emigrovat nebo se přizpůsobí a aristokraté byli jako politická síla beztak dávno zdiskreditováni. Dulles chtěl dokázat, že komunismus je zlo. Národní komunisté dělali komunismus lidem přijatelnější a proto museli být odstraněni.

První krok byl vykonán. Lidé určení k tomu, aby národní komunisty zavlekli do zkázy, byli zatčeni. Noela Fielda zatkli Maďaři. Generálporučík Bělkin prohlásil, že Maďarsko je centrem spiknutí a že je to pokus vytrhnout východní Evropu z náruče Sovětského svazu. Stalin s Bělkinem souhlasil.

V Maďarsku, které postavilo pro španělskou občanskou válku celou Rákosiho divizi, musí být přece celá armáda lidí, kteří Fielda znali. Za války s ním a s jugoslávskými komunisty spolupracovali a po válce se při jednání s Moskvou rozhodli pro maďarský národní komunismus, takže se od začátku octli v podezření.

Matyáš Rákosi, nesympatický, zlý první tajemník maďarské komunistické strany, požádal na Stalinův osobní příkaz Prahu, aby Noela Fielda zatkli. Ta se bránila. Rákosi spojil Fielda s prominentním předválečným komunistickým právníkem dr. Gejzou Pavlíkem (tehdy ředitelem státní československé cestovní kanceláře Čedok), který měl důvěru československého vedení strany. Bylo známo, že se přátelil s Noelem Fieldem a že po válce odpovídal za rozdělování pomocných dodávek Unitarian Services Committee v Československu. Jako protislužbu za tuto pomoc se zavázal podávat tu a tam zprávy o sociálních a hospodářských poměrech v oblastech, které potřebovaly pomoc. Ale to vše svého času dohodl se stranou a jednal s jejím výslovným souhlasem. Kromě toho usvědčující materiál proti Fieldovi neudělal na stranu zvláštní dojem. Vlastní pátrání již před měsícem dospělo k výsledku, že pokud vůbec americkým agentem byl, nebyl nijak zvlášť nebezpečný. Rozhodně se nepovažovalo za oprávněné dát v sázku mezinárodní prestiž Československa tím, že by byl vylákán do Prahy a zatčen.

Ale konspirace Splinter Factor šla mnohem dále, a než mnozí připouštěli. Mezi ně patřil i Jindřich Veselý, šéf československých bezpečnostních orgánů, který zpočátku maďarskému požadavku odporoval. Když Bělkin zjistil, že se Veselý zdráhá, odletěl do Prahy a předložil svou žádost osobně prezidentu Gottwaldovi. Byl útočný a s hrozbou prohlásil, že Gottwald musí brát maďarský požadavek vážně. Na zdvořilou otázku, proč tedy Maďarsko neudělá svou špinavou práci samo, odvětil Bělkin shovívavě, že Noel Field by se přece nikdy nedal vylákat do země, která je centrem spiknutí, jež sám nastražil. Praze ale důvěřuje. Gottwald se dal konečně přemluvit a řekl Veselému: „Když věc přezkoumal a shledal správnou dokonce generál Bělkin, tak udělejte, co (Maďaři) žádají.“

Tak byl Field vylákán do Československa nabídkou docentury na Karlově univerzitě. Od svého příchodu byl stále sledován, až přiletěli dva vysocí úředníci maďarské tajné policie a zatkli ho. Byl dopraven do Budapešti a okamžitě podroben nemilosrdnému výslechu. Trval den a noc a řídil jej obávaný šéf maďarské tajné policie Gábor Peter.

Pokud jde o Hermanna Fielda, byl po jeho příjezdu do Polska Stalin dotázán, zda má být zatčen také on. Odpověď zněla ano. Hermann byl však podle osvědčeného vzoru kontrašpionáže nechán na volné noze tak dlouho, dokud se nesešel s Poláky, kteří mohli přivést bezpečnostní orgány na správnou stopu a tak odhalit centrum spiknutí. Bylo rozhodnuto, že ho zatkne podplukovník Swiatlo až bude nastupovat do letadla, s nímž měl odletět do zahraničí. Swiatlo na něj čekal v odletové hale letiště. Požádal ho, aby s ním šel do odděleného prostoru. Tam mu řekl, že bude vyslýchán a dopravil ho do věznice. Pokusili se zlomit také jeho, ale nikdy ho nepovažovali za tak

nebezpečného jako jeho bratra. Kromě toho vyslýchání Noela Fielda již vedlo k netušeným výsledkům.

Noel se přiznal ke svému spojení s Allanem Dullesem za války a doznal, že k Dullesovi uvedl mnohé vedoucí komunisty, že je a jejich organizace finančně podporoval často velmi značnými částkami. Dále přiznal, že ve všech táborech, které vedl, hráli vedoucí úlohu jugoslávští komunisté. Ti na rozdíl od Maďarů a Čechů, kteří se téměř s nikým jiným nestýkali, navazovali kontakty a přátelství přes hranice, což patrně souviselo s jejich rozhodným odporem proti nacistům. Doznal, že mnozí Maďaři se s jeho pomocí vrátili přes Jugoslávii do Maďarska, a to s aktivní podporou Titových partyzánů, že se jiné komunistické skupiny ve Švýcarsku chovaly k Jugoslávčům s úctou, ba dokonce s náklonností. Pro to všechno měl samozřejmě vysvětlení. Poznal však, že je konfrontován s natolik mocným nepřítelem, že s vysvětlováním nic nepořídí. Měl co dělat s mužem, který trpěl duševní chorobou v pokročilém stadiu a byl mučen geniálními psychology - americkými tajnými strůjci spiknutí.

Vycházíme-li z toho, že Noel Field měl dobré úmysly, ale byl poněkud nešikovný americký souběžec, pak lze veškeré jeho jednání během války pochopit a vysvětlit. Pokládáme-li ho však předem za předního amerického agenta, pak můžeme v každé jeho akci vidět potvrzení dvojího života, který údajně vedl. Proti vypilovaným metodám svých trýznitelů neměl žádné vyhlídky.

Tvrdil, že je přesvědčený komunista. Ale proč potom po léta spolupracoval s mužem, o němž každá východoevropská vláda věděla, že je jejím nejnebezpečnějším nepřítelem, s Allanem Dullesem? Tvrdil, že jeho komunističtí přátelé měli na mysli jen jedno - zničení fašismu. Proč ale pak přijímal peníze od ultrafašisty Dullese? Tvrdil, že přátelské vztahy, které měli on a jeho přátelé s jugoslávskými komunisty, byly vzhledem k válečným poměrům nevinné. Ale proč celá ta léta nezpozoroval nic o očividně připravovaném titoistickém spiknutí?

Popíral, že Unitarian Service Committee byla krycí organizace americké špionáže. Ale jak potom vysvětlí, že muž, který ho najal, Robert Dexter, byl, jak známo, dobře placeným spolupracovníkem OSS? A nenavrhl tento Dexter, že Field a jeho kolegové mají spolupracovat s Dullesem?

Mělo se skutečně věřit, že OSS uprostřed války a ve francouzské Vichy nevyužil příležitosti, aby v Marseille nenasadil perfektně krytého muže? Bylo myslitelné, že se OSS, potom co usadil svého muže Dextera jako evropského šéfa organizace unitářů, nepostaral o to, aby také jeho nástupce, Noel Field, byl vedoucím členem americké válečné tajné služby, když sám byl usazen v tak důležité zemi, jako bylo Švýcarsko?

Past byla promyšlena a sestrojena tak obratně, že nyní bylo proti Fieldovi velmi účinně využito dokonce i těch akcí, v nichž jednal ve prospěch komunistů proti zájmům unitářů. Proč nebral do svých táborů žádné nekomunisty? Aby pomáhal členům strany? Ale netvrdil vždy dříve, že humanitní hodnoty je třeba klást výše než politické, proti čemuž se skutečně nedá nic namítat? Nebylo mnohem pravděpodobnější, že OSS chtěl využít podpory komunistů, aby si je navždy zavázal a aby je v budoucnu mohl podplácet a vydírat?

Byla to jen náhoda, že pomohl k návratu do východní Evropy právě těm komunistům, kteří stáli na Dullesově seznamu? Očekával skutečně od lidí, kteří ho nyní vyslýchali, že uvěří, že by Dulles pomáhal z vlastního popudu lidem, o nichž věděl, že jsou jeho nepřátelé? Nebo neposílal spíše Dulles s Fieldovou pomocí zpátky ty komunisty, kteří již byli americké tajné službě zavázáni?

Po čtrnácti dnech Field přiznal, že je americkým agentem. Již den nato však sebral své síly, přiznání odvolal a již nikdy je neopakoval.

Generál Bělkin, když četl protokoly z výslechů, které den po dni docházely z Fieldovy cely, stejně jako Stalin nepochyboval, že Field je skutečně tím, za co jej považovali. Americkým agentem, který rozvracel nebo chtěl rozvrátit strany v celém východním bloku. Na základě Fieldových výpovědí musel Stalin považovat tuto verzi dokonce za pravděpodobnější, než že Field americkým agentem nebyl. Ve skutečnosti může člověk ještě dnes o Fieldově verzi pochybovat. Nejde do hlavy, jak mohlo tolik lidí naletět. V tehdejší politické atmosféře byla jeho vina považována za prokázanou.

Pro Stalina byl však Field zajímavý jen natolik, nakolik ho zajímali lidé, kteří byli s Fieldem ve spojení. Kdyby byl jen americkým špiónem, byl by buď zastřelen nebo ve vhodný čas vyměněn za nějakého sovětského agenta. Ale Stalin byl přesvědčen, že Field by něčím více: byl srdcem spiknutí, pavoukem v husté síti napjaté přes ruskou mocenskou sféru, aby v ní udusila všechny život.

Mezitím bylo v celé východní Evropě zatýkáno a vyslýcháno mnoho lidí, kteří měli tu smůlu, že se s Noelem nebo Hermannem Fieldem znali. Zpočátku mezi nimi bylo málo významných osobností. Většinou to byli příslušníci mezinárodní brigády, která ve Španělsku tak rozhořčeně bojovala proti Frankovi. Noel Field znal téměř všechny. Přišel jim na pomoc, když byla občanská válka ztracena a když pak živořili ve francouzských internačních táborech. Mnozí z nich se navzdory těmto trpkým zkušenostem později připojili k národnímu hnutí odporu proti nacistům, upadli do zajetí, byli mučeni, vrženi do koncentračních táborů. Když válka skončila, byli to lidé sice fyzicky zlomení, avšak svými strašlivými zážitky jen upevnění ve své věrnosti komunismu. Noel Field byl opět na místě a pečoval o pobyty na klinikách a o lékařská ošetření. A pak jim přes OSS a Allana Dullese nebo jiným způsobem pomáhal k návratu do vlasti.

Tito lidé byli v každém směru nejlepší ze své generace: mužové a ženy ochotní obětovat pohodlí, kariéru, zdraví a dokonce i život věci, jejíž požadavky měly vždy ultimativní charakter, které však přesto s radostí obětovali všechno, co měli. Plným právem mohli nyní očekávat, že po odstranění starých buržoazních stran a nástupu komunistických vlád k moci budou oni, hrdinové tohoto vítězného boje, poprvé v životě užívat přepychu politické bezpečnosti. Již nikdy, za předpokladu že budou dbát zákonů své země, nebudou vězněni, mučeni nebo vystaveni hladu. Již nikdy nebudou vyvrženci, již nikdy se nebudou muset vzdávat příjemnosti života pro příslušnost k ilegální organizaci, pro níž byli štváni a pronásledováni na každém kroku.

Ale všechno mělo být jinak. V okamžiku, kdy vyšlo najevo, že byli v kontaktu s jedním z bratří Fieldových, již byli odsouzeni. Není těžké si představit, jak velké bylo jejich zklamání a strach, když jim bylo jasné, že je znovu čeká mučení, které již jednou prodělali a jako zázrakem přežili. Mnozí spáchali sebevraždu. Mnohé zachvátila panika, neboť věděli, že to všechno podruhé nevydrží. V Maďarsku, Polsku a Československu se marně pokoušeli spojit s americkými nebo britskými organizacemi, které by jim pomohly k útěku. Jakmile byli označeni za fieldovce, spolupíklence mezinárodního komplotu řízeného z Washingtonu a z Bělehradu, pomáhali už pouze tomu, že sami sobě a soudruhům se stejným osudem kopali jen hlubší hrob. Byli ztraceni, neboť soudruh Stalin je znal všechny.

Malí lidé přišli na řadu první. V Polsku byla téměř okamžitě zatčena Anna Duraczová, Bermanova loyální sekretářka. Je ironií osudu, že Berman sám zůstal nedotčen. Později poskytl vlastní verzi události:

„V případě Anny Duraczové intervenoval Stalin osobně. Já jsem byl až do konce proti zatčení. Byl a jsem hluboce přesvědčen, že je nevinná, přestože jsem tehdy ještě nevěděl, kolik pravdy bylo na obvinění proti Fieldovi. Soudruh Bierut mě bral po celé léta v ochranu proti pomlouvačným obviněním ze špionáže. Bezvýhradně, a aniž šetřil sám sebe, se za mě zasazoval. Ale obvinění byla vznášena stále znovu... Víme velmi dobře, jaký byl osud těch, kdo byli v roce 1949 a v následujících letech obviněni ze spojení s Fieldem. Není pochyb, že kdyby se mne soudruh Bierut tak energicky neujal, mohli by mne dnes v nejlepším případě exhumovat.“

Toto prohlášení, které učinil před ústředním výborem polské komunistické strany v roce 1956, vrhá příznačné světlo na tragédii, která tehdy nastávala.

Stalinův zájem na Fieldově spiknutí byl tak velký, že odložil důležité státní záležitosti a osobně nařídil zatčení a vyslýchání tak okrajové postavy, jako byla sekretářka vysokého polského stranického funkcionáře.

Generál Bělkin nepotřeboval mnoho času, aby našel strůjce spiknutí. Z československých podkladů vyplývá, že 28. května, po Fieldově zatčení, přijel do Prahy plukovník Szucs, vysoký funkcionář

maďarské kontrašpionáže se žádostí, aby byl zatčen Gejza Pavlík. Tibor Szonyi, šéf kádrového oddělení maďarského ústředního výboru, který byl odpovědný za obsazování veškerých stranických a vládních míst, byl zatčen a dodal rovněž typy na Pavlíkovo spojení k Fieldovým spiklencům. Szoyiho zatčení dalo tušit, jak vysoko generál Bělkin zašel, vždyť Szonyi patřil jako personální šéf země k nejvyššímu vedení. Szonyi se přímo nabízel. Právě jako u Noela Fielda byly všechny jeho akce v letech 1944 a 1945, jež se tehdy mohly zdát zcela normální a dokonce chvályhodné, o pár let později hodnoceny ve zcela jiném světle.

Rusové, kteří nyní věřili ve Fieldovo spiknutí, nepochybovali, že Szonyi byl špión. Za války vedl ve Švýcarsku velkou skupinu maďarských komunistů. Přijal na její podporu od Fielda peníze a dokonce mu o tom vystavil potvrzení. V roce 1945 mu byl umožněn návrat do Maďarska, a to s falešnými papíry, které mu obstaral jugoslávský příslušník OSS. Byl v nich vydáván za jugoslávského důstojníka. Od Dullese dostal přes Fielda čtyři tisíce švýcarských franků na živobytí pro sebe a svou skupinu. A co mu nejvíce uškodilo, to byl jeho dopis adresovaný kanceláři OSS v Bělehradě, v němž prosil o podporu svého návratu do Maďarska. Navíc s formulacemi, z nichž se dal vyvozovat důvěrný poměr mezi ním a americkou tajnou službou.

Ale také Szonyi byl jen vedlejší postava. Také on měl jen ukázat cestu. Od okamžiku, kdy byl zatčen, nebylo pochyb, že Szonyi obviní také svého přítele a učitele Lászla Rajka, jednoho z nejznámějších komunistických předáků Evropy, prvního poválečného maďarského komunistického ministra vnitra, později ministra zahraničí a jediného soka Matyáše Rákosiho ve straně.

Dobře vyhlížející, teprve čtyřicátník, prvotřídní řečník, chytrý, vtipný a nadto ještě bonviván, byl Lászlo Rajk mezi obyvatelstvem skutečně oblíben, takže se mohl jako jen málokterý z jeho kolegů bez zábran a přátelsky stýkat s prostými lidmi. Uměl jít s dobou a dokázal být velmi nepříjemný a bezohledný, když to považoval za správné. Jeho úřední období jako ministra vnitra se vyznačovalo systematickým rozbíjením nekomunistických stran Maďarska, jakož i politickými procesy a likvidacemi.

Jestliže Rajk trval na ortodoxní a téměř strach nahánějící víře komunistických funkcionářů, že kapitalismus je formou použití násilí proti dělnické třídě a může být jedině použitím násilí vyhlazen, pak nebyl sám, kdo o tom byl přesvědčen. Ostatně neměl docela nepravdu, chce-li se komunismus akceptovat jako poslední pravda. Sám trpěl v předválečném Maďarsku pod fašistickým režimem. Byl mnohokrát zatčen a těžce trýzněn. Byl komunista, syn chudého ševce. Od studentských let aktivně pracoval v ilegální straně, vyznačoval se inteligencí i statečností.

Ve španělské občanské válce vedl Rákosiho brigádu a dostal se nakonec do francouzského internačního tábora, kde si jednou vyměnil pár slov s Noelem Fieldem. To mu mělo být nyní osudné. V roce 1942 se vrátil za pomoci jugoslávských komunistů zpátky do Maďarska a stal se jednou z vůdčích postav antinacistického, antifašistického podzemí.

V komunistické poválečné vládě se Rajk brzy projevil jako jeden z prominentních a nejschopnějších komunistů. Nekomunistické kruhy ho nenáviděly a bály se ho, viděly v jeho fanatickém přesvědčení větší nebezpečí, než v cynickém postoji jeho kolegů. Pocítili jeho bič a věděli, že je neúplatný. Znali také náladu obyvatelstva: jakmile jednou vystřídá Rákosiho, pak bude komunismus v Maďarsku díky jeho osobní popularitě přijatelnější.

Jeho kolegové se ho však obávali a nedůvěřovali mu. Na rozdíl od starších členů vedení strany a vlády měl za sebou politický vývoj, ve kterém Moskva sotva hrála nějakou úlohu. Paradoxně měl ale větší důvěru v Rusy a jejich dobré úmysly, než jeho kolegové ministři vyškolení v Moskvě. Ti poznali skutečný stalinismus zblízka a ztratili idealistickou víru, kterou původně měli ve vymoženosti Sovětského svazu, víru, kterou si Rajk stále ještě zachovával. Také síla Sovětského svazu ho nadměrně neznepokojovala. Koneckonců Maďarsko přece vstoupilo s fašistickou vládou do války na straně nacistů. Členové a stoupenci tohoto režimu, kteří přežili, byli stále aktivní. Bez pomoci Rudé armády by maďarští komunisté stáli na ztracených pozicích. Ale přesto se také Rajk domníval, že jde jenom o přechodné stadium. Rozhodně nechtěl Rusům přiznat, aby Maďarsku

navždy poručníkovali. Spolupráce mezi Maďarskem a Ruskem byla podle jeho názoru sice nezbytná, ale musela být dobrovolná, spočívat na vzájemné úctě. Nutná proto, že politické a hospodářské zájmy obou zemí byly nyní totožné. Rajk podezříval Matyáše Rákosiho, že by vyprodal maďarské zájmy sovětům, kdyby to požadovali. S tím se neskrýval.

V červenci 1948 byl Rajk jmenován ministrem zahraničí. Okamžitě vyvstala domněnka, s kterou se lze ještě dnes setkat u seriózních historiků, že to byl první krok, aby byl zbaven moci. Tak tomu ale nebylo. Rajk dosáhl nad svými kolegy spíše politického vítězství, i když mělo krátký život. Sám Rákosi se vyjádřil v úzkém kruhu přátel: „Alespoň teď nepovede ministerstvo zahraničí nějaký učitel z mateřské školky.“ Rajk byl považován za dost silného, aby se prosadil vůči Rusům, s nimiž měl nyní jako ministr zahraničí co dělat. To také odpovídalo jeho vlastnímu sebevědomí: bude mít dost odolnosti, aby nakonec prosadil pro maďarskou vládu a maďarský lid neomezenou svrchovanost. Rusové však jeho jmenování ministrem zahraničí netleskali. Sám Stalin přesvědčoval Rákosiho, že si tím jen udělal mocného soka.

Zároveň se se CIA horlivě namáhala Lászla Rajka zdiskreditovat. Kampaň, jíž měl být ve Stalinových a Rákosiho očích beze zbytku očerněn, začala v r. 1948. Státní department, Quai d'Orsay a Foreign Office ho předkládaly západnímu tisku jako maďarského občana, který rozhodně odporuje sovětizaci své země. Západní listy přinesly v rychlém sledu většinou vymyšlené zprávy o údajných rozporech mezi ním a Rákosim. Jeho jmenování ministrem zahraničí bylo označováno jako důkaz, že pro svou nacionalistickou politiku upadl vážně v nemilost.

Mezitím dostával Rajk masově dopisy od maďarských emigrantů, kteří ho znali ze studií, ze Španělska nebo z internačních táborů, anebo to alespoň tvrdili. Dopisy byl koncipovány podle téhož schématu: blahopřálo se mu k jeho vládním funkcím, děkovalo se mu za to, že je upřímným maďarským vlastencem a připomínala se jeho poznámka, kterou vyslovil údajně před lety a jejíž obsah se při bližším pohledu jevil jako velká trockistická úchylka. A ještě něco měly ty dopisy společného: psal je jeden a týž muž; dnes je profesorem na Georgetownské univerzitě ve Washingtonu a v letech 1947 - 1949 nedělal téměř nic jiného, než že na pokyn CIA psal fingované dopisy fingovaných odesílatelů prominentním osobnostem východního bloku. Dopisy pak tajná policie otvírala a zabavovala. Přibližně v téže době zachytily bezpečnostní orgány zprávy „od Petra Wagnerovi“. Panovala domněnka, že „Wagner“ je Allan Dulles a Noel Field, „Petr“ Szonyi. Nejméně v jedné z těchto zpráv byla zmínka o Rajkovi jako o kontaktované osobě.

Tři týdny po zatčení Noela Fielda a týden potom, co byl zatčen Szonyi, byl Lászlo Rajk politicky mrtvý muž. Výpovědi obou zatčených jakož i dalších vedly k závěru, že je v chodu široce založené spiknutí, ze němž vězí především Jugoslávci, a že Rajk je Titův člověk v Maďarsku. Rajk skutečně udělal jedinou závažnou chybu. V říjnu 1948, po svém jmenování ministrem zahraničí, prohlásil, že je ochoten sejít se s Titovým ministrem vnitra Alexandrem Rankovicem, a to ve staré lovecké chatě na maďarské straně maďarsko-jugoslávských hranic. V těchto rozhovorech se Rajk pokusil přemluvit Jugoslávce, aby zmírnili svůj postoj vůči Moskvě. Sympatizoval sice s Jugoslávci, ale domníval se, že nahrávají Američanům, když jsou zcela veřejně proti Rusům. Rankovic poprosil Maďary, aby se v Kominformě zasadili o Jugoslávce. Šlo o setkání ministrů dvou sousedních zemí, kteří sice měli názorové rozdíly, ale hledali východisko ze slepé uličky. V normálních dobách by byla taková iniciativa zcela přirozená. Ale doby nebyly normální a Rajk to musel vědět. Tato schůzka byla důsledkem osudného, chybného odhadu, aktem politické arogance, který mu nikdy nebyl prominut.^{*)}

Rajk byl pak pozván do Moskvy (byla to jeho jediná návštěva v kolébce revoluce), kde mu byly výslovně připomenuty jeho povinnosti. Tenkrát však o něm Rusové smýšleli ještě přátelsky. Je mladý a impulsivní, ale není zrádce.

Večer 3. června 1949 Lászlo Rajk zjistil, že se názor Sovětů změnil. Byl doma a díval se, jak jeho žena Julia krmila jejich pět týdnů starého synka, když někdo zazvonil a tchýně šla otevřít. Když na něho zavolala, šel do předsíně, kde byly čtyři příslušníci maďarské tajné policie. Řekli mu, že jejich šéf, Gábor Peter, s ním chce okamžitě mluvit. Rajk protestoval. Jestli s ním chce Peter mluvit, pak

ať přijde buď sám, anebo ať počká do rána. Policisté s ním však nehodlali diskutovat. Sebrali ho, vyvlekli ven a vstrčili do velkého černého buicku, který stál připraven před domem. Svou ženu již nikdy nespátřil.

Buick zastavil před ústřednou politické policie v Andrászyho ulici č. 60. Stále ještě hlasitě protestující Rajk byl nemilosrdně doveden do nádherně zařízené kanceláře pověstného Gábora Pétera. Bez dlouhých okolků se ho Peter briskně zeptal, zda přiznává, že je zrádce a jugoslávský agent. Rajk žádal, aby mohl mluvit s Matyášem Rákosim.

Dostal surovou ránu do obličeje: „První tajemník strany“, bylo mu řečeno, „nemluví se zrádci“. Byl znovu odveden a rychle odvezen do velké vily v okrajové čtvrti Budapešti, kterou politická policie zabavila.

*) Jednat s vládou, jejímuž šéfovi, maršálu Titovi spílaly moskevský rozhlas a ruský tisk „lačná opice“, „nestoudný trpaslík“, „žvanivý papoušek“, „zrádce“, „bandita“ a „darebák, jehož obličej je maskou, za níž se skrývá zlá, sedlácky lstivá, egoistická duše prohnaneho potměšilce“, byl více než omyl spočívající na chybném odhadu. Byl to akt nezměrné neodpovědnosti. Rajk zřejmě ve funkci ministra nepochopil, jak dovedou Rusové zatočit s těmi, o nichž se domnívají, že je podvedli.

Spoluvězeň, Rajkův přítel ze studií, který byl několik dní předtím zatčen jako fieldovec, dojemně později vylíčil, co se odehrávalo: „Když jsem stál na konci stolu v podobě písmene T a strnule se díval na svého bývalého kolegu ze studií, ani na okamžik jsem nepomyslel, v jak groteskní situaci se nacházíme anebo co všechno nás ještě čeká. Viděl jsem jen tři krvavé vodorovné šrámy, které znetvořily Rajkův obličej. Když Gábor Peter zařval mé jméno, odtrhl jsem oči od Rajka a podíval se na Pétera. S důrazem na každé slovo se mě šéf tajné policie tázal: „Kdo získal Lászla Rajka do strany a kdo navázal kontakt mezi ním a hnutím mladých pracujících?“

„István Stolte“, odpověděl jsem.

Rajk civěl slepě do místnosti...

„László Rajku, přiznáváte to?“

Rajk odhodil tužku na pár prázdných listů papíru ležících na stole a tiše

řekl:

„Trvám na tom, byl to Meszáros.“*)

Průběh výslechu je po tolika letech sotva ještě důležitý. Člen strany István Stolte byl ve třicátých letech pro trockistické rejdy ze strany vyloučen a pokusil se pak s Trockého synem Sedovem založit v Maďarsku trockistickou buňku. Meszáros byl ortodoxní komunist. Pokus dát Rajka do souvislosti se Stoltem byl jen nitkou v husté síti obvinění, do nichž měl být Rajko zapleten. Důležité naproti tomu je, že Rajk, který již na sobě pocítil specialitu Gábora Pétera, „baštonádu“ spočívající v tom, že vězeň dostává gumovým obuškem rány přes holá chodidla, až nohy otečou a vypadají jako groteskní neforemné hroudy, byl stále ještě ministr zahraničí své země.

Ze zápisu zasedání maďarské rady ministrů z 8. června vyplývá, že byl projednáván návrh zákona, přednesený jménem soudruha Rajka. Toho dne byl soudruh Rajk již týden ve vazbě. Ani zákon, ani nic jiného mu už teď nemohlo pomoci.

*) Béla Szász, *Volunteers for the Gallows*, London Chatto and Windus 1970, str. 37.

Lidový soud zasedá

Předpoklady pro velké komunistické divadelní procesy čtyřicátých a počátku padesátých let, které svou ukrutností vyvolaly zděšení na celém světě a měly vést k rozpolcení východní Evropy, byly vytvořeny. Byla to rána, kterou čas dodnes nezahojil.

Procesy měly uvést celý východní blok do stavu strachu, ochromení, redukovat každou politickou diskusi na papouškování pouhých hesel a přinejmenším pro začátek zatemnit beztak jen slabé červánky naděje svítající pro milióny. Stalo se přesně to, co Allan Dulles předpokládal, když uvažoval o akci Splinter Factor.

V nejkratší době měl být Stalin zbaven i posledního nádechu otcovské dobroty, která mu byla ještě po válce připisována, aby na něj jeho nástupci vzpomínali jako na nenáviděného tyrana. Spolu s tím jim zanechal problém, jak udržet svazek nepřátelsky naladěných národů, které pohlížely na bezprostřední minulost s hanbou a do budoucna se zlým tušením.

Proces proti „Lászlu Rajkovi a společníkům“ začal v pátek, 16. září 1949 v úsporně zařízeném zasedacím sále ústřední správy odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a ve strojírenství v Budapešti. Jednání probíhalo klidně a věcně, téměř důstojně. Nikoho by nenapadlo, že osm obžalovaných bojuje o svůj život. A v podstatě také vůbec nebojovali. Ani jedenkrát nezasáhl jediný z obhájců v jejich prospěch, omezovali se na několik slov na konci jednání, žádajících polehčující okolnosti. Vyzněla ale téměř tak nemilosrdně jako závěrečné slovo žalobců. Nebylo to soudní jednání, ale právo lynče. Lidový soud sestával z jednoho soudce, dr. Pétera Jánya, jednoho novináře, který měl zastupovat inteligenci země, jednoho „pracujícího rolníka“ jako zástupce zemědělců, jakož i jednoho továrního dělníka a jednoho koželuha, kteří byli delegováni jako zástupci dělníků. Na čestné tribuně seděl zástupce Polské lidové republiky. Podplukovník Josef Swiatlo uvedl před půldruhým rokem lavinu do pohybu a nyní mohl přihlížet poslednímu aktu dramatu, který vyvolal.

Byl to okamžik, kdy se části skládaly v souvislý celek, kdy se akce Splinter Factor stávala alespoň pro CIA čirou básní. Po měsíce jako kouzelník tahal Allan Dulles ve Washingtonu za celé provazce vláken. Ošklivý uzel se nepozorovaně rozmotal a všechna vlákna se v dokonalé shodě sbíhala zde, na veřejnosti a před očima světového tisku. Nikdo trik neprohlédl. Americký agent - Dullesův muž Swiatlo - seděl na čestné tribuně tohoto lidového soudu. Věrný komunist a vlastenec seděl jako údajný velezrádce na lavici obžalovaných.

Obdobná situace se stala před dvěma měsíci: tehdy přijel podplukovník Swiatlo do Budapešti, aby důkladně vyslyšel Noela Fielda, jenž právě přitížil mnoha maďarským komunistům a nyní byl dotazován na jména Poláků, které znal. Paradoxněji už to nešlo. Americký agent přemlouvá v maďarském vězení ruského špióna, aby přitížil polským komunistům věrným linií. Akce Splinter Factor obrátila svět.

Nyní ale zasedal lidový soud. Osmi maďarskými obžalovanými byli: ministr zahraničí Lászlo Rajk, náměstek ministra obrany a šéf armádního štábu generálporučík György Pálffy, Lazar Brankov, bývalý jugoslávský velvyslanec, který po vypuknutí konfliktu mezi Titem a Kominternou přeběhl do Maďarska, ústřední kádrový tajemník Tibor Szonyi, Szonyiho zástupce Andreas Szalai, plukovník tajné policie Béla Korondy, viceprezident maďarského rozhlasu Paul Justus a stranický funkcionář Milan Ogyenovics.

Obžaloba zněla: „Lászlo Rajk a jeho společníci založili a vedli organizaci, jejímž cílem bylo násilím odstranit demokratické zřízení ve státě“. Všichni obžalovaní přiznali svou vinu a proces mohl začít.

Rajk, jenž byl ve vazbě čtyři měsíce, musil předstoupit před soudce jako první. Jeho neuvěřitelné doznání obsahovalo celý katalog trestných činů. V roce 1931, řekl, byl jako mladý komunist zatčen a propuštěn opět na svobodu pod podmínkou, že bude pro úřady pracovat jako špión v komunistické straně. Podařilo se mu rozbít stávkou stavebních dělníků, když svolal veřejné shromáždění a policie tak mohla zatknout všechny organizátory této akce. Bojoval ve španělské občanské válce, ale ve skutečnosti měl jen jeden cíl: sabotovat činnost Rákosiho brigády. Ze

Španělska uprchl do francouzského internačního tábora, kde poprvé navázal kontakt s jugoslávskými komunisty, u nichž už tenkrát existovaly „trockistické tendence“. A pak padla na veřejnosti zmínka o Noelu Fieldovi. Poprvé od jeho zmizení před čtyřmi měsíci:

„V internačním táboře Vernet mě navštívil jeden Američan, jménem Field, který, pokud vím, byl šéfem americké tajné služby pro střední a východní Evropu... On mi řekl, že by mě rád poslal domů, protože bych jako dosud neodhalený agent mohl pracovat ve straně a podle pokynů Američanů stranu dezorganizovat a rozkládat a snad dokonce na sebe strhnout její vedení.“

V dalším průběhu svého „doznání“ Rajk popsal, jak během války pracoval pro gestapo a potom se stal špiónem v Titových službách, když ho Jugoslávci, kteří věděli o jeho dřívější činnosti, vydírali. Mluvil chladným nezúčastněným hlasem, jakoby se text naučil nazpaměť. Skutečně to tak bylo.

Byl to v každém směru pozoruhodný výkon. Každé slovo, každé gesto bylo nastudováno. Když se soudce zmýlil v řádce, Rajk ho zdvořile poprosil, aby ho nepřerušoval, neboť by jinak mohl ztratit nit. Na svou obhajobu nepronesl ani slovo.

Výpovědi dalších obžalovaných byly přinejmenším stejně nedůstojné. Ze Szonyiho doznání, které mu sestavili dlouho před soudním líčením, vyplynulo, jak Allan Dulles využil pro sebe neuvěřitelně trapné skutečnosti, když dopomohl mužům jako Szonyi vrátit se do východní Evropy, aby je nakonec uvrhl do zkázy. Jejich hlavním cílem nebylo bojovat proti fašismu, ale včas se etablovat, aby po vítězné válce převzali moc. Zato jim nyní splácel mincí, ovšem tisíckrát zhodnocenou.

Szonyi vylíčil souvislosti před lidovým soudem takto: „... Za války se političtí emigranti téměř ze všech středoevropských a východoevropských zemí, mezi nimi také skupiny levičáckých komunistů, zdržovali ve velkém počtu ve Švýcarsku. Levicoví političtí uprchlíci byli velmi intenzívně zpracováváni bezpečnostními orgány Velké Británie a především Spojených států... Vojenská tajná služba Američanů, Office of Strategie Services, měla svou evropskou centrálu ve Švýcarsku... Jejím šéfem byl Allan Dulles, zástupce pro Evropu... V létě 1944... bylo patrné, že část východoevropských a středoevropských zemí bude osvobozena sovětskými vojsky. V té době... se začala americká tajná služba koncentrovat na úkol propašovat do těchto zemí vlastní špióny z kruhů politických emigrantů, zejména z levičáckých komunistických skupin. Tito lidé měli infiltrovat území osvobozené sovětskými vojsky a pracovat tam v podzemí proti komunistickým stranám. Nejdůležitějším pomahačem a nejtěšnějším spolupracovníkem Allana Dullese při jeho úsilí rekrutovat špióny z kruhů politických uprchlíků byl Noel H. Field, oficiálně vedoucí jedné americké pomocné organizace ve Švýcarsku... tzv. Unitarian Services Committee... Jeho úkolem jako vedoucího této organizace bylo poskytovat politickým uprchlíkům finanční pomoc a podporu a touto cestou s nimi navázat spojení a přátelství a vykonávat pro americkou špiónáž organizační práce... Moje skupina dospěla k závěru, že po válce získáme pozice v komunistické straně a celkově budeme zastávat politiku, která by zaručila, že se Maďarsko postaví na stranu Spojených států. Lompar (jugoslávský diplomat) mi v září 1944 navrhl, abych se spojil přímo se šéfem OSS Allanem Dullesem. Lompar a Field nebyli... aktivní jen v kruzích maďarských politických uprchlíků, ale také v kruzích politických uprchlíků z jiných zemí. Bezpečně vím, že navázali podobné kontakty také s politickým uprchlíky z Československa...(a) Polska... Já jsem byl přijat do americké špiónážní organizace koncem listopadu 1944 v Bernu. Dulles mě podrobně vysvětlil svou politickou koncepci pro poválečnou dobu a řekl mi, že komunistické strany vytvoří vlády v celé řadě východoevropských zemí, které osvobodí Sovětský svaz. Úsilí přimět tyto země, aby se začaly opírat o Ameriku a spolupracovat s ní, proto musí být vynaloženo především uvnitř komunistických stran. Ptal se mě, jaké mám vyhlídky, abych se dostal do maďarské komunistické strany. Když jsem ho o tom dostatečně informoval, dal mi určité příkazy. Přestože při tomto setkání koncem listopadu 1944 nebyly mezi námi žádné názorové rozdíly na otázku společného postupu a přestože jsem se zcela ztotožnil s názory, které mi vyložil, ukázal mi Dulles, aby mě zastrašil, mnou podepsané potvrzení. Znělo na jméno Noela Fielda a byla v něm uvedena částka, kterou jsem kdysi od něho dostal jako podporu. Ujistil jsem Dullese, že i já zastávám názor, že bychom po mém návratu domů měli zůstat ve spojení. Dohodli jsme se, že budu pro tyto kontakty používat krycí jméno „Peter“ a

on „Wagner“.

Szoyi závěrem sdělil, jak zjistil, že Rajk byl rovněž agentem Američanů, jak s ním navázal spojení a jak plánoval likvidaci lidové demokracie v Maďarsku.

Szonyiho výpověď fascinujícím způsobem osvětluje, jak akci Splinter Factor a jak byla Američany plánována, tak také sovětskou reakci na ni. Kromě toho se z ní dá poznat, s jakou naprostou dokonalostí byly ruské divadelní procesy organizovány. Každá jednotlivá Szoyiniho výpověď je založena na pravdě. Teprve volbou slov a motivů se z vylíčení skutečných událostí staly z pravdy lži.

Lidé stojící mimo si stále lámali hlavu, jak bylo možné, že lidé jako Rajk nebo Szoyi mluvili před soudem pohrdavě sami o sobě, degradovali svou veškerou práci a označovali se za zrádce své země, přestože věděli, že se tím dopouštějí nejhanebnější zrády sami na sobě, na své rodině a konečně také na své zemi.

V pozdějším procesu jeden z československých obžalovaných, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu Eugen Löbl, světa znalý, vysoce inteligentní a vzdělaný univerzitní docent, vědec, ekonom a spisovatel, který rovněž prodělal podobné martyrium a přesto vyvázl životem a se zdravým rozumem, nemohl později logicky vysvětlit, proč se přiznal k dlouhému seznamu imaginárních zločinů.

„...byl sestaven text z otázek a odpovědí, který obsahoval všechny otázky, jež mi soudce a žalobce předloží a všechny mé odpovědi. Když jsem se svůj text učil zpaměti, odříkával mi otázky jeden funkcionář, horník z Ostravy. Jmenoval se Drozd ...dával mi „režijní pokyny“, říkal mi, zda mluvím dost hlasitě nebo příliš pomalu či rychle. Nemohu dnes pochopit, že jsem si tenkrát ani neuvědomoval, v jaké idiotské, ponižující situaci jsem byl... Všechno, co člověk zdědil po předcích, čeho si nejvíc cenil, co bylo součástí jeho bytosti, co z něho teprve dělalo člověka, to všechno ve mně bylo vymazáno... Cítil jsem se vinen, že nejsem dost silný, abych odporoval teroru. Neměl jsem právo jednat proti svým ideálům a mám za to, že si tuto slabost po celý svůj život neodpustím... Byl jsem docela normální člověk až na skutečnost, že jsem přestal být člověkem.“ *)

*) Eugen Löbl, Sentenced and Tried, London, Elek 1969, str. 19-20

Artur London, Loblův spoluobžalovaný, který rovněž prodělal tento strašlivý zážitek a přežil to, píše ve své autobiografické zprávě:

„Dva nebo tři dny před soudním řízením jsem byl doveden do místnosti, v níž seděl člen politbyra strany, ministr bezpečnosti Karol Bacílek... slyšel jsem, jak řekl, že strana počítá s tím, že se budu držet své výpovědi, jak byla ve spisech pro soud písemně zafixována, že... země je ve velmi vážné situaci, že hrozí válka, a strana ode mne očekává, že se dám vést národními a stranickými zájmy. Nesplním-li toto očekávání, nezůstalo by to bez účinku na můj rozsudek.

To mě utvrdilo v přesvědčení, že by mně, pokud bych před soudem něco popřel nebo se prohlásil za nevinného, ani v nejmenším nevěřili a prostě pověsili.

Přestože jsem věděli, že člověk je nevinnou, bezmocnou obětí v rukou hanebných zločinců...stejně tak jsme věděli, že mimo soudní síň existuje strana se svými nesčítnými přesvědčenými stoupenci, Sovětský svaz a jeho lid, který přinesl tolik obětí pro věc komunismu. Existoval tábor míru, milióny statečných lidí, kteří na celém světě bojovali za týž socialistický ideál, jemuž jsme zasvětili celý život. Věděli jsme, že mezinárodní situace byla napjatá, že zuřila studená válka a že si imperialisté mohli vzít vše za záminku, aby rozpoutali novou válku. Jako uvědomělí komunisté jsme si nemohli vzít na svědomí, že se staneme „objektivními komplici“ imperialistů.

A tak jsme dospěli k závěru, že všechno je to tak jako tak ztraceno a že proto můžeme naši nevinu právě tak dobře zamlčet a přiznat se.“*)

Na jiném místě líčí London první den soudního líčení a píše:

„...byl jsem právě tak málo schopen lidské reakce jako kousek kovu na běžícím pásu, který je právě pohlcován strojem.“ Stejně jako Löbl se cítil úplně odlidštěn.

Neexistují žádné doklady o tom, jak byli tito dva dovedeni ke svým doznáním. Ale z výpovědí jiných maďarských vězňů z té doby vyplývá, že byli vyslýcháni klasickým způsobem. Během let se metody Sovětského svazu zjemnily. Nejdříve to byla brutalita, ponížení zatčeného, které bylo tím účinnější, čím významnější funkci před svým zatčením zastával, prostě zničení každé naděje na záchranu. Žádalo se na něm, aby se přiznal k nejabsurdnějším zločinům.

Dozvěděl se o každé podrobnosti ze svého života, poznal, že každý jeho čin byl překroucen k nepoznání. Den ze dne musel znovu psát svůj životopis a sebemenší odchylka jedné verze od druhé byla při výsleších podnětem k nekonečným matoucím otázkám. Konečně byl vězeň vlivem fyzické bolesti a duševního utrpení tak daleko, že sám už nevěděl, co je pravda, že ho jeho paměť stále více podváděla. Když se mu dokázalo, že se v jednom vedlejší bodě mýlil, pak neměl snad pravdu ani v dalších podrobnostech.

Druhý stupeň výslechu vedl někdo jiný. Nový muž byl vždy zdvořilý a plný pochopení. Snad vězeň vlastně vůbec nechtěl pracovat pro Američany, ale neřekl snad sám, že jeho politika škodila věci socialismu a způsobila rozpolcení v sovětském bloku, takže nakonec přece jen pomáhal imperialistům, i když to snad ani nechtěl? Není přinejmenším, objektivně viděno, skutečně vinný? Díky tomuto novému způsobu vedení výslechu se vězeň, přesvědčený, že strana má vždy pravdu, byl ochoten doznat, že se dopustil těžkých chyb, které, říká-li to strana, by mohly mít osudné důsledky. Většinou pln horlivosti se pak přiznával ke svým chybám a často přiznával i chyby, které vůbec neudělal.

'Artur London, On Trial, London, MacDonald and Company, Ltd. 1970, str. 257-258

V tomto okamžiku pak nastupuje třetí vyslýchající, stejně zly jako první. Co má znamenat celý tenhle nesmysl s objektivní vinou? Jak může vězeň působit straně takové škody a ještě drze tvrdit, že si nebyl významu svého jednání vědom? Příliš pozdě vězeň poznal, že nastražil sám sobě léčku. Pokusil se distancovat od svého dřívějšího přiznání. Ale to již přece podepsal a nadto v době, kdy se s ním dobře zacházelo. Zcela vynervován se v tomto stadiu většinou zhroutil a přiznal ke všemu, co od něho chtěli slyšet, když se za to mohl jen na pár hodin bez přerušování posadit nebo si lehnout a spát. Čtvrtý stupeň sloužil jen k tomu, aby se vězeň upevnil ve svém rozhodnutí. Strana ho chce pověřit zvláštním úkolem. Jestliže ho přijme, pak strana dokáže, že není navždy nesmiřitelná. V opačném případě ho prohlásí za zrádce. Dozná-li se, dostane se z toho s relativně mírným trestem a opět se vrátí do lidské společnosti. Jinak bude popraven. Také osud jeho rodiny bude záviset na jeho ochotě ke spolupráci: bude-li se chovat dobře, povede se jí dobře, popře-li před soudem své doznání, rodina bude trpět.

Při tomto posledním stupni výslechu byla u Rajka použita zvlášt rafinovaná technika. V cele ho navštívil jeho přítel, maďarský ministr vnitra Jánoš Kádár, kterému Rajkova žena za války zachránila život. Kádár Rajkovi slíbil, že přizná-li se před soudem, bude trest smrti, jenž nad ním bude vynesena, čistě fiktivní a bude moci až do konce svého života žít na Krymu. Rajk udělal tu chybu, že mu uvěřil.*¹⁾

Žalobce označil Rajka v závěrečném slově jako obyčejného špiona, nástroj zahraničních mocností, spiklence a banditu, který pomýšlel na zradu. Rajkovy údajné pokusy inscenovat velezrádné spiknutí popsal žalobce takto:

„...z těchto hanebných, pro nás tak ponižujících plánů, lze nejlépe vyčíst, jakou práci si tisk a rozhlas imperialistických zemí daly, aby Rajka a jeho komplice vydávaly za představitele „národního kursu“. Tento představitel národního kursu“ je podle vládnoucích kruhů Londýna a

Washingtonu a mluvčích britských a amerických imperialistů ve skutečnosti muž, který po osmnáct let jako profesionální informátor a zrádce zaprodával svou vlast ve velkém i malém zahraničním imperialistům a šéfům tajných služeb, od Noela Fielda po Allana Dullese, od Deuxiem Bureau a gestapo až po tajnou službu Tita a Rankovice.

Slavný soude, logický důsledek skutečnosti, že Rajk a jeho komplicové se spikli, aby zradili nezávislost Maďarska, je třeba spatřovat v tom, že chtěli naši zemi vytrhout z mocného demokratického tábora míru a postavit ji proti Sovětskému svazu."

*) Kádár byl později sám zatčen, uvězněn a mučen. Když byl propuštěn a nakonec se stal nejmocnějším mužem ve státě, zatelefonoval Rajkově vdově a ptal se jí, zda mu může odpustit. „Odpouštím vám“, řekla. „Můj muž by byl takjako tak zavražděn. Ale můžete odpustit sám sobě? Chcete-li být slušný člověk, musíte říci světu, co jste řekl mně.“ Jánoš Kádár to až dodnes neudělal.

Akci Splinter Factor se v žalobcově závěrečném slově dostalo přímého uznání ještě jednou. S odkazem na dementi amerických diplomatů, kteří byli během procesu obviněni, že jako agenti CIA navázali kontakt s Rájkem nebo s jeho spoluobžalovanými, žalobce řekl:

„Jak můžete popírat, že Allan Dulles neměl nic společného se špiónáží skupinou Tibora Szonyie, když Dullesův bratr, John Foster Dulles na jaře oznámil tak zvanou akci X k organizování podzemních hnutí v lidových demokraciích, tedy v tentýž čas, kdy Tito, Rajk a jejich pomahači zesilovali svou aktivitu?“

Oč v tom tajném plánu šlo, shrnul s odvoláním na Dullese švýcarský deník Die Tat z 26. dubna 1949: „Západ se především pokusil proniknout mezi kádry a elitu vládnoucích tříd lidových republik a proslychá se, že se mu to podařilo tak, že to překročilo jeho nejodvážnější naděje...“

Nuže, v tomto doznání je na několika řádcích obsažen materiál celého procesu... Popisuje se zde praktické provedení projektů, které američtí imperialisté označili jako akci X.

Žalobce své slovo uzavřel:

„Naše obyvatelstvo žádá pro zrádce smrt, a já, jako zástupce obžaloby, se s tímto požadavkem ztotožňuji... Musí padnout rozsudek, z něhož bude každému imperialistickému špiónovi a zrádci jasné, co ho čeká, odváží-li se pozvednout ruku proti naší lidové republice...“

V závěrečném slovu před vynesením rozsudku řekl László Rajk:

„Dříve, než lidový soud oznámí svůj rozsudek, musím - abych zabránil každému nedorozumění - především prohlásit, že všechno, co jsem udělal a čeho jsem se dopustil, jsem udělal z vlastního svobodného rozhodnutí a na základě vlastních úvah... Na závěr bych chtěl zdůraznit, že z valné části souhlasím s vývody pana žalobce. Nemyslím přitom samozřejmě na druhořadé a v každém případě nedůležité podrobnosti, ale na jádro jeho vývodů. A právě proto již teď prohlašuji, že budu považovat rozsudek lidového soudu za spravedlivý, ať pro mne dopadne jakkoli.“

Rozsudek oznámil soudce dr. Janko 24. září v 9,45 hodin dopoledne, osm dní po zahájení procesu. László Rajk byl odsouzen k smrti oběšením a spolu s Tiborem Szonyiem a Andrássem Szalaiem byl 14. října popraven na dvoře věznice v centru Budapešti.

Tak byl László Rajk zničen systémem, jemuž vše obětoval. Až v roce 1945, kdy mu bylo třicet šest let, se Rajk bez nebezpečí pro svůj život mohl veřejně přiznat ke komunismu. Jeho triumf trval jen krátce, za čtyři roky byl mrtev.

Většina komunistů, dokonce intelektuálové, dlouho věřila v jeho vinu. Postupně však prosakovaly pověsti, jakými metodami se vynucovala přiznání politických vězňů, kteří byli nyní zatýkáni po stovkách. Události v sousedním Bulharsku vyvolaly pochybnosti. Zděšené veřejnosti začalo povolna svítat, že komunistická strana nyní požívá své děti. Tak si to nikdo nepředstavoval.

Muži, kteří se bránili

Jako hrdinové tvoří nerovné spřežení, ale hrdiny tohoto příběhu jsou nesporně. Jedním byl Bulhar Trajčo Kostov, místopředseda vlády, hospodářský car své země a přirozený čekatel na následnictví po starém a nemocném prezidentu Jiřím Dimitrovovi. Druhým byl Polák Wladyslaw Gomulka, od roku 1947 generální tajemník komunistické strany Polska, jediný myslitelný rival prezidenta Bieruta.

Na rozdíl od vtípného, život milujícího Lászla Rajka s jeho zálibou pro kopanou, dobře se oblékat, neměli Kostov a Gomulka na takové věci čas. Je pravda, že se o Gomulkovi říkalo, že měl poměr se svou sekretářkou a že také Kostov míval oči pro ženské půvaby, ale takové slabosti jinak přísně puritánských mužů nebyly na evropském kontinentě nic zvláštního.

V každém jiném ohledu byli Kostov a Gomulka muži ze žuly. Nic nemohlo zvrátit jejich přesvědčení, že jedině oni mají pravdu. Nebyli družní, mezi lidmi se cítili nesví, neměli žádné osobní kouzlo. Přesto se oba, každý svým způsobem a oba proti svým osobním sklonům, stali velkými lidovými hrdiny v celé východní Evropě. Jeden pro způsob, jakým šel na smrt, druhý pro způsob, jakým žil.

Každý z obou, jak se ukázalo, byl svým způsobem větší než Josef Stalin. Kostov a Gomulka zvítězili jak nad Stalinem tak nad Allanem Dullesem. Dulles chtěl východní Evropu oloupit o každou naději, aby mohl zavést antisovětskou vládu přátelskou Americe. Trajčo Kostov a Wladyslaw Gomulka tyto plány zmařili tím, že dali lidem naději a tím sílu vydržet. Dulles dokázal, že bylo možné manipulovat s velkými národy a dokonce s celými bloky. Co však do své kalkulace nezapočítal, byla tvrdošíjnost zarytých aparátčků bez fantazie a předvídavosti, kteří ale byli tak stateční, že jsou až dodnes zářivým příkladem triumfu jednotlivce nad všechno stravující anonymní mocí.

Kostov a Gomulka jsou v kontextu tohoto příběhu tak zajímaví proto, že byli celé měsíce před tím, než akce Splinter Factor zakalila Stalinův pohled na realitu v jeho východoevropských državách, zbaveni moci. Wladyslaw Gomulka musel jít první. Za války se stal téměř náhodou prvním tajemníkem komunistické strany Polska. Moskva vyslala dvakrát svého vlastního muže na tuto funkci, jejíž význam byl v zemi hraničící s Ruskem nade vší pochybnost. Stalin totiž věděl od prvních válečných dnů, v nichž poprvé vypukl spor o Curzonovu linii, že se tato dělicí čára stane bitevním polem, na němž proti sobě stanou Poláci východní a západní orientace. Moskevští kandidáti na funkci byli oba zavražděni a Gomulka se dostal do vedení, když zpravodajské spojení mezi Polskem a Moskvou bylo na šest měsíců přerušeno. Nebyl to člověk, pro něhož by se byl Stalin rozhodl.

Gomulka okamžitě poznal, že polská komunistická strana, oficiálně nazývaná Polská dělnická strana (PPR), se více zabývala vyrovnáním starých účtů s Armijí Krajowou, podporovanou londýnskou vládou, než aby bojovala proti nacistům. Vskutku existovalo několik ošklivých příkladů kolaborace komunistů s fašistickými dobyvateli, které budou navždy lpět na cti polské komunistické strany jako temné skvrny. Gomulka kolaboranství okamžitě zamezil, přestože některé z těchto málo slavných epizod lze přičíst pokynům z Moskvy.

Mezitím ustavil Stalin Lublinský výbor jako prozatímní polskou vládu. Skládala se výhradně z mužů, kteří za války sloužili v Moskvě. Mezi nimi byl jejich předák Boleslaw Bierut, pracující mnoho let v žoldu ruské bezpečnostní policie. Protože výbor málo podporovali i sami Poláci, obrátil se pro radu do Moskvy, která jej přece dosadila, a každého Poláka, který neměl stejnou minulost, přijímala s obavami a nedůvěrou. Výbor věděl, co činí, neboť tyto pocity byly vzájemné.

Promoskevští Poláci potřebovali někoho jako Gomulku, aby dodali své vládě alespoň minimum vážnosti. Nedalo se upřít, že Gomulka byl vlastenec. Zůstal po celou válku v Polsku a získal si pověst statečného bojovníka hnutí odporu a muže, který se u Rusů zasazoval o Poláky. Když

sovětští důstojníci, výsadkáři, seskočili na polské území, aby podporovali hnutí odporu, ale odmítali vykonávat polské rozkazy, napsal Gomulka Stalinovi. Stěžoval si na jejich chování. Když Stalin jednal s londýnskými Poláky a zastavil polským komunistům dodávky zbraní, neváhal Gomulka opět v dopisech Stalinovi osobně vyjádřit svůj nesouhlas s taktitou, která pro politické výhody obětovala lidi.

Po válce byl Gomulka, ať v Moskvě jakkoli neoblíben, pro komunisty důležitým mužem, neboť měli co dělat s obyvatelstvem, které je přijímalo s neskrývanou nenávistí. Gomulka měl potřebnou prestiž, s níž mohl vytvořit příznivější ovzduší. Když přistihl ruské vojáky při drancování, rozkázal je na místě zastřelit. Když Rusové začali v nových územích, které Polsko získalo na Německu za východní části země, jež připadly Rusku, demontovat německé stroje a průmyslová zařízení a transportovat je do Ruska, Gomulka to zakázal a přiměl Rusy k vyjednávání. Výsledek sice nebyl pro Poláky zvláště úspěšný, ale přinejmenším se zabránilo totálnímu výprodeji nových polských území bez odškodnění.

Na mezinárodní scéně byl Gomulka stejně jako maršál Tito odpůrcem založení Kominformy, protože předvídal, jaké nebezpečí by v sobě skrývala organizace, která by všechny své členy pevně vážala na Moskvu. V roce 1947, v prvních měsících diskuse na toto téma, své odmítnutí vyjádřil rozhodněji a jednoznačněji než sám Tito. Když byl Tito v červnu 1948 na proslulém zasedání v Bukurešti z Kominformy vyloučen, vyjádřil Gomulka svůj nesouhlas neúčastí na zasedání. To bylo pro Kreml příliš mnoho a naléhal na vystřídání Gomulky. Ještě týž měsíc byl na zasedání polského ústředního výboru tvrdě kritizován pro údajné „nacionalistické tendence“ a dal se přemluvit, aby ze zdravotních důvodů na určitou dobu svou funkci složil.

Za dva týdny dal Gomulka ke zděšení svých kolegů na srozuměnou, že se opět zcela uzdravil a s naprostým klidem se znovu ujal svých úředních záležitostí jako generální tajemník. Bylo to obdivuhodné gesto vzpoury, ale neprošlo mu. Hlasováním ústředního výboru byl zbaven svého místa a musel odejít na odpočinek. Spolu s ním odstoupili i jeho přátelé a příznivci, když se životní dráha tohoto tvrdého a spravedlivého Poláka zdála být u konce.

Příběh Trajčo Kostova je podobný. 17. června 1947 ho ústřední výbor Bulharské komunistické strany oslavil u příležitosti 50. narozenin nevidaným holdem, nad nímž by se zarděl i sám Nero:

„Velké je Tvoje dílo, soudruhu Trajčo Kostove... Tvé obsáhlé teoretické vědomosti na poli marxismu-leninismu, vysoká kultura, příslovečná pilnost a proslulá vytrvalost, skromnost, železná vůle. Tvá, nad veškeré pochybnosti povznesená věrnost straně a dělnické třídě... Jsi dnes jedním z nejoblíbenějších a nejváženějších vůdců naší strany, velký státník a budovatel nového Bulharska...“

27. března 1949, ani ne o dva roky později, týž ústřední výbor oznámil, že Kostov byl zbaven funkcí místopředsedy vlády a předsedy státního hospodářského a finančního výboru, protože při hospodářských jednáních zastával „neupřímnou a nepřátelskou politiku vůči SSSR.“ Jmenoval ho ředitelem státní knihovny a doufal, že ve vší tichosti upadne v zapomenutí.

Kostov byl jako Gomulka nacionalista. Při jednáních s Rusy se pokoušel získat pro Bulharsko nejlepší podmínky a pro bulharské výrobky nejpříznivější ceny. V očích Rusů spočíval jeho největší zločin v tom, že odmítl udat výrobní náklady bulharských výrobků, které Rusové údajně potřebovali znát, aby správně stanovili ceny. Kostov naproti tomu tvrdil, že chtěli znát tyto údaje proto, aby nasadili nejnižší ceny a s tím nemohl být srozuměn.

Stejně jako Gomulka měl také opletačky pro svou zahraniční politiku. Dlouho se zasazoval o federaci balkánských zemí, čemuž kladli Rusové rozhořčený odpor. Stalin se obával, že by taková federace byla dostatečně bohatá a silná, aby se osvobodila a sledovala politiku nezávislou na Moskvě.

Fascinující na případech Gomulky a Kostova bylo, že do jara 1949, kdy oba upadli v nemilost, nikdo nevznesl obvinění, že jsou špióni nebo sabotéři, které je třeba odsoudit k smrti. Moskva pouze požadovala, aby se vzdali svých funkcí a aby odešli z aktivní politiky.

Akcí Splinter Factor mělo být všechno jinak. Od chvíle, kdy byl Noel Field považován za amerického agenta, jehož cílem bylo dostat satelity z oběžné dráhy kolem Moskvy, nebyly již činy těch, kdo se v minulosti odchýlili od moskevské linie jen politováníhodnými chybami, ale potenciální velezradou. Tito muži se nyní stali buď aktivními americkými agenty ve službách Fieldova spiknutí anebo přinejmenším jednali v zájmu Američanů, ať už o tom sami věděli nebo ne.

Nadto nebylo možno zjistit, která z těchto možností je nyní vhodná, protože agenti zastávali tutéž politiku, kterou sledovali tzv. nacionalisté prozápadního ražení od r. 1945. Dělicí čára mezi předpokládanou úmyslnou zradou a zrádcovským jednáním na základě „politické nezralosti“, jak to označovali Rusové, byla tak mlhavá, že bylo nemožné rozlišit obě pozice. Jakmile Stalin došel k přesvědčení, že politika, kterou američtí agenti určili satelitním státům, je táž jako ta, o níž se zasazovali zmínění nacionalisté, byly velezrada a kacírství jedno a totéž a musely být potrestány se stejnou bezohledností.

Nebylo tedy náhodou, že Wladyslaw Gomulka, který byl sesazen v červnu 1948, byl vyšetřován až v červnu 1949, den po zatčení Noela Fielda. A nebyla to náhoda, že Trajčo Kostov, který byl v březnu 1949 jmenován ředitelem státní knihovny a později se všemi poctami poslán na odpočinek, byl měsíc po Fieldově zatčení vyloučen ze strany a o dva měsíce později zatčen s obviněním, že se dopustil „těžkých zločinů proti státu“. Akce Splinter Factor se postarala o to, aby kolem obou už nebyl klid.

Případ Kostov byl neprodleně uveden v přímou souvislost s Noelem Fieldem, který Kostova sice neznal, ale zato znal velké množství lidí z jeho okolí. Jejich jména uvedl při výslechu v Maďarsku. Kostov, jak se nyní tvrdilo, měl od r. 1933 sklon k trockistickým názorům, „zradil své soudruhy“, když byl v r. 1942 zatčen proněmeckou bulharskou policií, a koncem roku 1944 navázal spojení s britskou tajnou službou, „na jejíž pokyny a rady potom rozvinul svou nepřátelskou činnost proti republice“. Po válce se spojil s vedoucími představiteli Jugoslávie, pokusil se narušovat hospodářské a obchodní vztahy mezi Bulharskem a SSSR a s pomocí Jugoslávčů svrhnout zákonnou bulharskou vládu. Nyní měl být za to postaven před soud jako britský agent a s ním měla zasednout na lavici obžalovaných většina významných bulharských ekonomů.

Když proces v Sofii 7. prosince začal, věděl každý, jaký bude mít průběh. Kostov a jeho spoluobžalovaní prohlásí, že jsou vinni a otevřeně se přihlásí ke každému bodu obžaloby a k ještě dalším obviněním. Ale Trajčo Kostov odmítal spolupracovat. Měl tu odvahu, aby prohlásil, že je nevinný a při soudním řízení „odvolal“ doznání, které udělal pod nátlakem ve vazbě. Londýnský komunistický deník Daily Worker to viděl jinak:

„S neuvěřitelným cynismem popřel během soudního líčení dokonce své dřívější výpovědi, když prohlásil: stále jsem obdivoval Sovětský svaz... Naprosto nedbaje svého podrobného písemného doznání, zůstal Kostov až do konce věren svým angloamerickým pánům.“

Daily Worker svým čtenářům neprozradil, že soudci po tomto Kostovově prohlášení v největším zmatku ihned přerušili líčení, že se Kostovův obhájce, když se později v líčení pokračovalo, za chování svého klienta omluvil, a že bulharský tisk, který o průběhu procesu informoval s maximální zvrubností, dokázal zamlčet, že hlavní obžalovaný veškerá obvinění odmítl.

Kostov již nebyl vyzván, aby přispěl k odhalení pravdy v dalších výpovědích. Soud rozhodl výlučně na základě jeho písemného doznání. Když byl proces skončen, tázal se soudce Kostova, zda chce ještě něco říci, než bude vynesena rozsudek. „Považuji za svou povinnost, kterou mi ukládá svědomí,“ řekl Kostov, „prohlásit před tímto soudem a před bulharským lidem, že jsem nikdy nebyl ve službách britské tajné služby, že jsem se nikdy nepodílel na jakémkoli spiknutí a že jsem měl Rusko vždy v úctě a vážnosti.“

„Mlčte!“, zvolal na něho předsedající tribunálu a začal vyhlášovat rozsudek. Přes falešné informace v bulharském tisku se zpráva o Kostovově vzpouře rozšířila jako požár jak v Bulharsku, tak v ostatních východoevropských zemích. Úřady se zoufale snažily čelit těmto pověstem tím, že zveřejnily jeho údajné doznání před smrtí, v němž se nejen omluvil za své „neslýchané chování

před lidovým soudem", ale své dřívější doznání opakoval. Protože Kostov byl mezitím již mrtev, byl oběšen 17. prosince 1949 na dvoře věznice v Sofii, nemohl tentokrát toto doznání odvolat. Jeho neotřesitelně statečné chování před soudem ale umožnilo, aby to za něho udělali jiní.

V komunistických kruzích se proces s Rájkem bral celkem za bernou minci. Byl pečlivě připraven, byl předložen průkazný materiál, takže se obžaloba zdála být věrohodná. Doznání samo nebylo snad tolik nadsazeno. Alespoň se pravověrným komunistům nezdálo rozporné a nepravděpodobné. Když se však tyto kruhy dozvěděly, že Kostov prohlásil, že je nevinný, soud ho nevyslechl a odsoudil ho výhradně na základě doznání učiněného ve vězeňské cele, pak už nikdo nemohl považovat za pouhou pověst, že doznání byla na obžalovaných vynucena bitím. Znovu se připomínalo soudní řízení proti Rajkovi a všechny další politické procesy. Nadále už nebyl nikdo tak lehkověrný.

Kostov totiž dokázal, že jedinec se může vzepřít dokonce i proti tak mocnému státu, jakým je Sovětský svaz. Samozřejmě neztřížil, neboť v čem mohlo spočívat vítězství, když byl oběšen. Ale zvítězila věc, které obětoval svůj život. Posílil jiné opoziční komunisty. Mnoho let museli zůstat ještě v podzemí, ale po celou tu dobu nacházeli útěchu v myšlence, že nakonec přece jen záleží na jednotlivci.

Wladyslaw Gomulka z debaklu s Kostovem profitoval. Bylo jasné, že Bulhaři celou věc zfušovali. Stalin byl bez sebe a sovětské poradci, kteří proces řídili, byli za prokázanou neschopnost posláni na Sibiř. Spěchalo se, aby se z neúspěchu vyvodily potřebné závěry. Je třeba důkladně připravit nejen obžalované, ale důkazný materiál musí vykazovat alespoň minimum pravděpodobnosti a vnitřní logiky.

Poláci byli rozhodnutí, že se s Gomulkou, který byl nyní rovněž těžce obviněn ze spolupráce s Fieldem, takové chyby nedopustí. Znovu je třeba říci, že Field neznal ani jednoho z obou stranických předáků. Nicméně mnozí Gomulkovi stoupenci se s Fieldy znali. To už byla práce pro Josefa Swiatla.

Dalo se předpokládat, že z toho vytěží maximum. Hermann Field se však projevil jako nepoužitelný svědek. Přestože Poláci byli přesvědčeni, že British Trust lorda Laytona, v němž byl Hermann koncem třicátých let v Katovicích zaměstnán, byla krycí organizací britské tajné služby (mnozí členové komunistické strany na tomto názoru stále ještě tvrdošijně trvají), nebylo možné Hermannu Fielda vážně obvinít, jako se to v Maďarsku podařilo s jeho bratrem.

Poláci, které Noel Field udal, byli již celé měsíce zatčeni. Přestože mnozí z nich spáchali sebevraždu a mnozí krutým mučením zešíleli a skončili v blázinci, většina jich odmítala Gomulku jakkoli obvinít.

Gomulka ale zatčen byl. Stalin na tom trval. Skálopevně přesvědčen, že každý nacionalista je americký agent, řekl příslušníkům své bezpečnosti: „Jestliže jsou příliš rafinovaní, než aby po sobě zanechali nějaké důkazy, které byste mohli najít, pak musíte být natolik rafinovaní, abyste našli důkazy, o jejichž existenci nemají sami ani tušení." To byla skrytá výzva, aby se pracovalo s fingovaným průkazným materiálem.

Jako již tak často, byl i zde nejdůležitější muž obviněn svým podřízeným. V Polsku byl pro tuto funkci v Gomulkově případě vyhlédnut generál Marian Spychalski. Byl to Gomulkův nejbližší spolupracovník a důvěrník v politbyru, proto byl na něho vykonán neslýchaný nátlak, aby Gomulku udal. Udělal to na zasedání politbyra v roce 1948, na němž byl Gomulka sesazen. Po Spychalského zradě Gomulka věděl, že je sám.

Rozhodnutí, že Gomulka musí být zatčen, padlo však až v roce 1951. K tomu musel být zlomen Spychalski, který byl již delší dobu sesazen z funkce ministra obrany a pracoval jako stavební inženýr ve Wroclawi, když ho podplukovník Swiatlo zatkl. Swiatlo později popsal Spychalského zatčení takto:

„Když Spychalski po příjezdu do Wroclawi vešel do svého domu, našel mě už ve svém pokoji. Za

ním přišel jeho tělesný strážce, který mě hned uviděl a věděl, oč jde, neboť tyto lidé pracovali pro mne. Spychalski přistoupil následován tělesným strážcem ke mně. Znali jsme se osobně. Pozdravil mě a podal mi ruku. Já jsem ji vzal a už nepustil. Moji agenti ho prohledali. Spychalski trochu zbledl a já mu řekl: „Jedeme do Varšavy, soudruhu“. Nekladl odpor a já jsem ho dovezl do vězení v naší vile Miedzeszyně."

Ve vazbě se ukázalo, že Spychalski je z tvrdšího dřeva, než se předpokládalo. Odmítal Gomulku jakýmkoli způsobem kompromitovat.

Naštěstí Gomulka dokázal předložit své dva velké trumfy. Za prvé nebylo v jeho minulosti nic, co by mohlo naznačovat, že by se byl kdy choval jinak než jako loajální Polák a jako věrný komunista. Za druhé si uměl zajistit oddanost svých spolupracovníků. Žádný z jeho blízkých přátel, kteří byli zatčeni, proti němu nevypovídal a ani v nejmenším ho neobvinil. Že byl nakonec přece jenom zatčen, stalo se jen na naléhání Rusů, i když proti němu nikdo neměl žádné důkazy.

Podplukovník Swiatlo později vylíčil, jak Gomulku zatkl a dopravil do vazby:

„Abychom dokázali Gomulkovu vinu, museli jsme navázat kontakt také s bratrskými stranami. Mluvil jsem se šéfy československé a maďarské kontrašpionáže a vyslychal jsem lidi, kteří byli v souvislosti s tímto procesem zatčeni... Vyslychal jsem také zatčené Fieldy, ale žádný neposkytl ani sebemenší důkaz o Gomulkově vině.“

Rozhodnutí zatknout Gomulku padlo v červenci 1951.

Rakdiewicz mě zavolal do své kanceláře (a)... přikázal mi, abych jel do Krynice, zatkl Gomulku a přivezl ho do Varšavy. Odvolával se na Bierutův rozkaz. Měl jsem přimět Gomulku, aby jel se mnou do Varšavy dobrovolně...

Bylo sedm ráno, když jsem přijel do Krynice a našel Gomulku v jeho pokoji v Novém prázdninovém hotelu. Jeho žena Sofija... byla ve městě nakupovat. Gomulka mě velmi dobře znal. Vešel jsem, řekl „dobré jitro“ a sdělil mu, že přicházím na pokyn strany, aby jel se mnou do Varšavy. Gomulka zprvu odmítal, že je na dovolené a nemá v úmyslu jet do Varšavy. Mezitím se vrátila jeho žena a začala mi také domlouvat... Tak jsem od sedmi hodin ráno do deseti dopoledne diskutoval se soudruhem Wladyslawem a s jeho ženou a pokoušel se je přemluvit... aby se mnou šli dobrovolně. Nakonec se Gomulka oblékl, všichni tři jsme nastoupili do auta a jeli.

Volil jsem trasu tak, abychom nepřijeli do Varšavy za denního světla. Nebylo by pro mě příjemné, aby mě celá Varšava viděla za těchto okolností s bývalým generálním tajemníkem. Často jsem proto cestou zastavoval. Ve Varšavě panoval již velký zmatek. Bierut a Mine telefonovali téměř každou půl hodinu Romkowskému a informovali se, co se vlastně děje. Nemohli počítat s tím, že jsem jízdu úmyslně o pár hodin prodloužil. Ve strachu nařídili, aby mi jel naproti vůz s vysílačkou a navázal se mnou kontakt. Potkal jsem tento vůz mezi Kielcemi a Radomí, ale nezastavil jsem. Proč také?

Dojel jsem do Varšavy, když už byla tma a dopravil Gomulku a jeho ženu ihned na místo, které bylo vyhlédnuto pro jejich vazbu. Gomulka byl ubytován v Miedzeszyně ve vile, kterou mělo k dispozici 10. oddělení ministerstva bezpečnosti... Gomulkova žena Sofia byla umístěna v sousedním domě. Byl jsem osobně... odpovědný za bezpečnost Gomulky a jeho ženy... měl pokoj se zamřížovanými okny a dostával dobré jídlo, knihy a časopis Problémy. Noviny dostávat nesměl. V pokojové stěně byl otvor, jímž ho strážce stále pozoroval... Jeho zdravotní stav se příliš nezhoršoval, přestože měl žaludeční potíže a noha, do níž ho před válkou trefila policejní kulka, ztuhla."

Gomulkovo zatčení a uvěznění v Miedzeszyně vyvolalo spoustu komplikací a nejasností v politbytu. Především s ním neměl nikdo odvahu promluvit. Měli z něj strach, a tak Gomulka seděl téměř tři měsíce v téměř naprosté izolaci v Miedzeszyně a ani jedinkrát nebyl vyslychán.

Nakonec padlo v politbyru rozhodnutí. Náměstek ministra bezpečnosti Romkowski a vedoucí desátého oddělení plukovník Fejgin dostali rozkaz^s Gomulkou promluvit... Až do mého odchodu z

Polska v prosinci 1953 – tedy během půldruhého roku - byl Gomulka vyslýchán nanejvýš patnáct pracovních dnů. Po celou dobu s ním nemluvil žádný představitel strany. Při výsleších nepřiznal Gomulka nic jiného než to, co již řekl na ústředním výboru... Za všechno dával vinu Bierutovi a jeho klice. Obvinil je a stranu, že za okupace kolaborovali s nacisty a vyčerpávali se vnitřními mocenskými boji. Obvinil je, že ponechali osudu téměř všechny komunisty zatčené v Rusku. Víím, že mu jejich osud velmi ležel na srdci."

Gomulka šel tedy ještě o krok dále než Kostov. Kostov se ve vězení přiznal a před soudem doznání odvolal. Gomulka se nepřiznal ani ve vězení. Přestože nikdy nebyl mučen ani týrán, lze předpokládat, že by nečinil falešné doznání ani pod nejkrajnějším tlakem. Byl tak neúklonně poctivý a tak absolutně přesvědčený o své síle, že se ve Varšavě vyprávělo jako politický vtíp, že nový atomový ledoborec, který Rusové postavili, má být vyzkoušen nejdříve na soudruhu Wladyslawovi. Dovedl čelit vyslýchajícím, nedopustil se nikdy nepromyšlené poznámky, nedal se nikdy otrást ve svém pevném postoji.

Přísný rezervovaný a nepřístupný Wladyslaw Gomulka se rázem a nečekaně stal v očích obyvatelstva symbolem polské nezávislosti. Kdyby zahynul, zahynul by také národ. On však vytrval a Polsko mělo ještě budoucnost. Iničiátoři akce Splinter Factor měli konečně co dělat s někým, na koho nestačili.

Hořká sklizeň

V době, kdy byl byl Wladyslaw Gomulka zatčen plukovníkem Swiatlem, ocitla se akce Splinter Factor již mimo kontrolu. Jestliže dříve mohl Dulles události řídit a manipulovat jimi podle libosti, pak se v roce 1950 celá operace na základě samovolného pobytu osamostatňovala a stále více se mu vymykala z rukou. Dulles dokonce přechodně zmizel ze scény. CIA se již natolik rozrostla a nabyla vlivu, že muž, stojící stranou, jako Dulles, již nemohl mít trvale cokoli pod kontrolou. Pracovníci CIA, kteří o akci Splinter Factor věděli, byli spokojeni, že všechno běželo co nejlépe, ještě lépe, než se odvažovali doufat. Fieldovi byli zapomenuti. Nikdo nevěděl, zda dosud žijí. Sotva někoho to zajímalo. Důležité bylo, že hypotéza, na níž byla celá operace vybudována, se účinným způsobem potvrdila. Život ve východním bloku byl stále tíživější. Stalinisté byli v nástupu a nedalo se přehlédnout, že lidé se stále více bouří proti politickým a hospodářským omezením. Zprávy o nepokojích mezi východoevropskými průmyslovými dělníky přicházely do Washingtonu každý týden. Zdálo se, že kontrarevoluce je skutečně přede dveřmi.

Kdyby byl Dulles v této kritické době sám u vesla, byl by téměř s jistotou poznal, jakého osudného chybného odhadu se tajná služba dopustila. Jako absolutnímu profesionálovi by mu nebylo uniklo, jak velké riziko vyplyne z toho, jestliže se akce tajné služby ocitne zcela mimo kontrolu. Bylo na čase akci Splinter Factor nově přehodnotit a zvážit, zda události, které nastaly po zatčení Fieldů, nenabývaly již dávno nebezpečných rozměrů. To se však nestalo. Místo toho se ve Washingtonu radovali nad každým novým zatčením a účtovali je na konto Splinter Factor jako nejnovější triumf. Avšak Splinter Factor byl již dávno překonán událostmi. Nové oběti nebyly CIA známy. Nehrálo již roli, zda jejich zatčení podporuje věc Západu, nebo zda jí škodí.

Přitom Dulles od začátku věděl, na čem především záleží: nikdy neztratit se zřetele nejvyšší cíl. (Během celé své pracovní kariéry to bylo pro něho typické. Lišil se tím od svých současníků, byl geniální.) Věděl také, jaké nebezpečí s sebou nese konflikt s tak výbušným charakterem, jaký měl Josef Stalin.

Úspěch akce Splinter Factor starého muže v Kremlu skutečně hluboce znepokojoval. Viděl se obklopen špióny, sabotéry a zrádci. Nemohl již nikomu a ničemu věřit. Nepřítel stál přede dveřmi a válka se mu zdála nevyhnutelná. V září 1949 věděl celý svět, že Stalin má atomovou bombu. V listopadu také věděl, proč ji považuje za nutnou. Na zasedání Kominformy ve Varšavě byl americký imperialismus označen za „mezinárodní spiknutí“. Byla to koncepce, která se zdála dostatečně

ospravedlňovat procesy proti Rajkovi a Kostovovi. Tento komplot bylo třeba zničit. Protože Stalin viděl ve Fieldově spiknutí jen první pokus Američanů narušit vztahy mezi Ruskem a jeho novými spojenci, dospěl postupně k přesvědčení, že vojenský útok Američanů na sebe nedá dlouho čekat. Pro záchranu satelitů nezbude nic jiného než odstranit Američany z Evropy. Prezident Roosevelt ho ujišťoval, že po skončení války zůstanou Američané na evropském kontinentě nanejvýš půldruhého roku. Ale byli tady pořád, dokonce v ještě větším počtu a mluvili o opětovém vyzbrojení Německa a o vojenských svazcích s bývalými válečnými nepřáteli Ruska. V Trumanově doktríně viděl Stalin proradnost, kterou prostě nemohl přijmout. Marshallův plán považoval za pokus evropské země hospodářsky zotročit a založení NATO za akt holé agrese. A jako by toho už nebylo dost, považovali Američané ještě za nutné propašovat do nejvyšších politických funkcí uvnitř Stalinovy vlastní mocenské sféry své agenty, lidi Rajkova typu.

Nehraje žádnou úlohu, považujeme-li to všechno za šílené představy člověka v pokročilém stadiu vleklé duševní choroby anebo za zčásti oprávněné obavy kormidelníka státu, jehož naděje a ctižádostivé představy si jeho někdejší spojenci nesprávně vykládali. Stačilo, že byl carem Ruska a satelitních států a že, ať už byl tyran nebo ne, bylo nutné brát v úvahu jeho osobnost v celém komplexu. To se nestalo a akce Splinter Factor Stalina dorazila.

Když jeho tajná policie hlásila stále nové zatýkání, začal Stalin plánovat protiútok. Američané musí být vyhnáni z Evropy i za cenu třetí světové války.

Stalin přešel k ofenzívě. V Evropě se síly Varšavského paktu připravovaly na vojenské obsazení západního Německa. Další kontingenty vojsk měly obsadit Belgie, Francii a Velkou Británii v případě, že by se jeden z těchto států vměšoval. Stalinovi nejzkušenější generálové a diplomaté mu říkali, že potřebuje vykonávat jen dostatek tlaku, aby dosáhl toho, že Američané neslavně a tiše odtáhnou. Žádná americká vláda nebude riskovat válku, aby bránila evropská města (ale možná pro to, aby napadla Rusko). Proklamace na adresu Američanů byla již hotova. Byla v ní řeč o ruském přátelství k americkému lidu, které je však zpochybněno skutečností, že Američané stahují den za den více oddílů na ruské hranice. Rusko přineslo ve válce velké oběti a dokáže zabránit tomu, aby je nepřineslo nadarmo. Ruský lid právem očekává, že Německo bude neutralizováno. Teprve až se to stane, nebude již světový mír ohrožovat.

Američané měli dostat lhůtu 24 hodiny, aby sdělili, že se nepostaví Rudé armádě do cesty na jejím pochodu do západoněmeckých postavení. Na totální odchod z Evropy dostanou sedm dnů. Zdálo se, že nebezpečí jaderné války se všemi strašlivými důsledky již Stalina neznepokojuje. Byl přesvědčen, že Rusko by ji mohlo přežít, ale Amerika nikoli. Měl za to, že Američané by na základě své národní povahy nepřekonalí přímý útok na New York.*)

*) Vím, že toto tvrzení je sporné a že mnozí historikové je neakceptují. Avšak po dlouhé sérii interview s důležitými muži, kteří v té době patřili ke generálnímu štábu Varšavského paktu, nepochybuji o tom, že takový plán existoval a že ho Stalin bral velmi vážně. Byl to plán bez alternativy. Stalinova smrt zabránila, aby byl uskutečněn.

První výstřely této války, která se nikdy nekonala, byly vypáleny 5. června 1950, když severokorejské jednotky vpadly do jižní Koreje a tím rozpoutaly ozbrojený konflikt, označovaný od té doby jako korejská válka.

Američané neviděli v korejské válce nikdy více než lokálně omezený pokus světového komunismu rozšířit svou sféru vlivu. Pro Rusy však naproti tomu byla něčím zcela jiným. Byl to záměrně inscenovaný tah, který vystavil zkoušce jak vůli Ameriky k odporu, tak měl odvrátit pozornost od Stalinových důležitějších plánů v Evropě.

Jak z vojenského, tak z diplomatického hlediska to byl vynikající šachový tah. Teprve teď začíná historikům, kteří se zabývají tímto obdobím pozvolna svítat, že nepřítomnost ruské delegace na jednáních v OSN, což umožnilo vyslat proti Severokorejčům vojska OSN pod americkým vrchním velením, nebyla těžkou chybou ruské zahraniční politiky. Naopak, kdyby se Rusko podílelo jen na

jedné z rozprav, bylo by donuceno použít právo veta.*)

To by téměř a jistě vedlo k tomu, že by Američané museli vést válku sami a nikoli pod modrou vlajkou Spojených národů. A v tomto případě by Rusko opět z prestižních důvodů muselo zasáhnout na straně Korejců, avšak na možné důsledky takového kroku nebylo ještě dostatečně připraveno. Ve skutečnosti vycházela ruská strategie z toho, získat co možná nejvíce, aniž by se riskovala přímá konfrontace s americkou armádou.

Takto ale mohli Sověti s cynickým využitím Severokorejců přimět Američany, aby vedli válku ve vzdálené zemi, o níž jen málo věděli. Ve stínu této války mohlo Rusko shromáždit své jednotky, uskutečnit velké manévry Varšavského paktu, vyrobit nové zbraně a nechat Korejce, aby je vyzkoušeli v poli. A to vše nespojovat s připravovaným útokem na západní Německo, ale s reakcí na zvýšené mezinárodní napětí.

I když by se mohlo zdát příliš zjednodušené tvrzení, že akce Splinter Factor nepřímo zapříčinila korejskou válku, přesto by nebylo tak docela spekulativní. Tato akce zažehla jiskru v sudu střelného prachu: živila Stalinovu paranoiu. Chtěl tuto válku, protože po strašlivých ranách s divadelními procesy potřeboval vítězství pro mezinárodní komunismus. Musel dokázat nejen Západu, ale také úchylkářům ve vlastním táboře, že budoucnost představuje on, nikoli Američané.

*) Kdyby byli sovětsí delegáti, jako Jakov Malik, při diskusi v Radě bezpečnosti o první rezoluci, v níž byla odsouzena agrese, pak by sovětské veto mohlo zabránit přijetí této rezoluce. Sovětský delegát nemohl být samozřejmě včas na svém místě, protože zvláštní zasedání bylo svoláno 24 hodiny po útoku. Ale přinejmenším k druhému hlasování za tři dny, když šlo o legalizaci vojenského zákroku ze strany OSN, se mohl dostavit včas. A úplně bez jakékoli pochybnosti na třetí zasedání, při kterém bylo usnesení zřídit společné velení OSN, nemusel přijít pozdě. Otázka, kterou je nutno položit zní: „udělali Rusové vůbec nějakou chybu? Přehlédli skutečně natolik základní ustanovení Charty OSN, na jejichž formulování přece sami spolupracovali? Nepomysleli najednou na právo veta, které od založení OSN tak důsledně a s tak velkým úspěchem vykonávali? Rusové na rozdíl od Američanů, kteří překvapivě rychle a účinně reagovali na náhlý, nečekaný útok, měli dost času k uvažování. Věci znalé kruhy ve Washingtonu se dnes přikláníjí k názoru, že Rusové tenkrát postupovali nanejvýš rafinovaně: nastražili léčku a mohli s uspokojením konstatovat, že Američané do ní skutečně padli.

I když se korejská válka odehrávala v Asii, byla ve skutečnosti evropským konfliktem. Korejští a čínští vojáci bojovali a umírali pro evropské zájmy. Samozřejmě umírali také vojáci OSN, ale to byl jejich osud. Poměr mezi Východem a Západem byl natolik napjatý, že prostě musela být válka, aby se nesnesitelné napětí uvolnilo. Korea byla pro to tím správným územím. Byla natolik vzdálena od Evropy a od Ameriky, že bílí civilisté nemohli utrpět škodu, a tak odlehlá, že by porážka jedné z obou stran nevyžadovala, aby neztratila tvář, nasazení jaderné bomby na západní polokouli.

Stalín nebyl člověk, který si o svých bližních myslel dobré. Jestliže soudruzi jako Rajk zradili vlastní věc, pak k tomu podle jeho názoru neměli ideologické, ale oportunistické pohnutky. Stalin považoval za přiměřené ukázat, kdo je tady pánem, a vybral si pro tuto demonstraci síly malou, méně vyvinutou zemi v Asii.

Jestliže akce Splinter Factor přispěla k vypuknutí války, pak nyní válka obráceně účinkovala rozhodujícím způsobem na průběh operace. Severokorejský útok z 25. června 1950 zastihl americkou vládu zcela nepřipravenou. CIA sice již delší dobu informovala o mobilizaci v severní Koreji, avšak nepředpokládala, že invaze ohrozí 38. rovnoběžku. V určitém místě byla však kritika adresovaná CIA nesprávná, protože tajná služba operovala na území, v němž by generál Douglas MacArthur „utrhl hlavu“ každému, kdo přinesl špatné zprávy.

A protože MacArthur byl právě na vzestupu, nebylo dobré dělat z něho obětního beránka. Z těchto důvodů byl schopný a výřečný šéf tajné služby admirál Hillenkoeter poslán do výslužby a úkolem slepit střepy byl pověřen generál Bendell „Beetle“ Smith. Smithovým prvním činem po nástupu do úřadu v říjnu 1950 bylo, že dal vyhledat Dullesovu a Jacksonovu zprávu o Koreji z roku 1949, kterou prezident Truman svého času uložil ad akta. Potom poprosil oba její hlavní autory, Dullese a

Jacksona, aby přišli do Washingtonu a uskutečnili své doporučení.

To byl jeden z rozhodujících světlých okamžiků Dullesova života, neboť jako třetí muž CIA mohl doufat, že v dohledné době se ujme svého právoplatného dědictví. Smith přenechal tajnou službu Jacksonovi a Dullesovi a sám se soustředil na zoufale potřebnou vnitřní reformu a upravil cesty k porozumění mezi Bílým domem a Pentagonem tak, že se CIA, když měla co říci, skutečně dostávalo sluchu. Dulles a Jackson, kteří se k němu chovali s nejvyšší úctou, mu tuto důležitou úlohu přenechali a sami se věnovali aktuálním problémům.

Dulles brzy konstatoval, že profesionálové v CIA brali protivníkovy válečné přípravy velmi vážně, avšak že dosud ani prezident ani Kongres na ně nechtěli dát. NATO a jeho evropské štábní důstojníci nechtěli věřit, že by tajná služba byla vůbec s to něco rozumného vyzvědět. A vůbec každá zpráva o komunistické agresi příliš připomínala onoho typicky amerického strašáka - „komunisty pod postelí“, než aby byla brána vážně. Američané, především generál Omar Bradley, viděli ve studii CIA, podle níž se Rusové domnívali, že Američané by nebojovali za svobodu Evropy, nikoli zprávu tajné služby, kterou je třeba vyhodnotit, ale útok na čest amerického lidu.

Nové vedení CIA brzy pochopilo, že Korea sice právě vládne na prvních stránkách novin, ale že vlastní problém je stále ještě v Evropě. Poználo, že Korea má jen odvrátit pozornost od Stalinových úmyslů v Evropě. Dulles sám si vyžádal spisy o akci Splinter Factor, když ještě nebyl ani pět minut v budově. Napjatá mezinárodní situace vyžadovala rychlé jednání a akce Splinter Factor - která po Kostovově smrti koncem roku 1949 ustoupila do pozadí - se nabízela jako jedna ze zbraní, kterou CIA mohla s vyhlídkou na úspěch nasadit.

Zatímco Dulles nepřišel na myšlenku, že by se akce mohla stát bumerangem a nevzrušoval se tím, že povstání lidu ve východní Evropě, které prorokoval, nebylo v dohledu, na druhé straně se mu zdálo, že by Stalina bylo možno donutit odsunout jeho invazní plány, kdyby ho bylo možno přesvědčit o nespolehlivosti jeho spojenců.

Morálka v celé východní Evropě byla na dně. Lidé chodili rezignovaně a zaraženě za svou každodenní prací. Žádná vláda nebyla oblíbena. Žádný funkcionář strany nebo ministr nemohl počítat s podporou obyvatelstva. Stalin se den ze dne více namáhal, aby udržel semknutou frontu proti „imperialistům“ a Dulles považoval za svou povinnost dělat mu ještě více těžkostí. Pro Dullese bylo nade vše pochybnost, že jednoho dne přece jen nastane výbuch. Lobbysté, placení CIA, již nastavovali výhybky pro to, čemu se později říkalo Kerstenův dodatek, novele zákona o ozbrojených silách z roku 1952. V Německu umístěné a vycvičené zvláštní jednotky složené výhradně z Východoevropanů, měly podporovat očekávané lidové povstání za železnou oponou a po úspěšné kontrarevoluci, která na sebe podle Dullesova názoru nemohl nechat dlouho čekat, se podílet na opětovném nastolení demokratických poměrů.

Byly to pro něho dny auforie. Přestože jaderná válka byla stále ještě velmi reálnou možností, a přestože to dokonce vypadalo tak, že by Rusové mohli pochodovat do západní Evropy, byli Dulles a jeho krajané opět plni jistoty a optimismu. Kam jen dohlédli, všude tam, kde se lidé ještě mohli svobodně rozhodovat, byl komunismus odmítán. Tam, kde se ještě dokázal udržet, to bylo možné jen s pomocí tajné policie. Nedokázal si získat hlavy a srdce širokých lidových mas. Byl odhalen jako tyranie.

Ale bylo třeba udělat ještě více. Rusko nadále mohlo vést světovou válku. Stalin byl stále ještě s to přivodit jaderný zánik západní Evropy. Nepříteli bylo nutno čelit ještě rozhodněji než dosud. Jestliže se kvůli tomu měla znovu oživit akce Splinter Factor, pak by bylo nutno postupovat rafinovaněji. Lidé, kteří museli být jejím objektem, se měli vybírat pečlivěji, cíl operace měl být stanoven jasněji.

Ze všech východoevropských zemí se dokázalo vyhnout Stalinovu bezuzdnému hněvu jedině Československo. Obyvatelstvo Československa, navyklé na demokracii západního vzoru, velmi trpělo pod tvrdým režimem svých komunistických pánů. Nespokojenost se již vzdouvala. Jestliže se podaří zaměřit Stalinovu pozornost na Československo, pak nebude mít ani chuť ani náladu ohlížet

se po dobrodružství někde jinde. Podaří-li se dostat Čechy v otevřeném povstání proti komunistickým pánům do ulic, bude ostatní východní Evropa následovat jejich příkladu.

Krátce potom, co převzal úřad ve Washingtonu, shromáždil Allan Dulles své lidi a plánoval akci Splinter Factor - objekt Československo. Byl to začátek krvavé lázně.

Objekt Československo

Klement Gottwald nebyl starý, i když tak vypadal. Už nepil jen proto, aby si ulehčil břemeno svého vysokého úřadu. Navyklé pití mělo nyní v sobě něco zoufalého, jako kdyby musel pít, aby zůstal naživu. Jeho kdysi značné politické schopnosti zhrubly kultem osobnosti, který dal kolem sebe vybudovat jako ochranný val proti vlastním slabostem. Ve víře, že na tom závisí budoucnost jeho země, mlčky trpěl malé zločiny, aby později už nedokázal rozlišovat mezi právem a bezprávím. Soucit, porozumění a láska, všechny tyto city byly potlačeny chorobnou starostí o vlastní osud.

Klement Gottwald byl kdysi pozoruhodný muž. Jako syn z moravské rolnické rodiny odešel ve dvanácti letech k příbuzným do Vídně, aby se učil truhlářem. Za první světové války narukoval do rakouskouherské armády, dosáhl hodnosti šikovatele a bojoval na karpatské frontě proti Rusům. Potom dezertoval a vstoupil do nově vytvářené československé armády. Po demobilizaci pracoval v továrně. Stal se důvěrníkem a tajemníkem místní skupiny sociálně demokratické strany. Strana se rozštěpila a vznikla Komunistická strana Československa. Gottwald byl jejím základajícím členem. V roce 1929, ve třiatřiceti letech, se stal jejím generálním tajemníkem. V témže roce se stal poslancem československého parlamentu. V čele strany stál až do své smrti.

Československo, v němž si vysloužil politické ostruhy, a Československo, jemuž měl vládnout, byly dvě rozdílné země. Před válku bylo republikou s parlamentní demokracií, jedinou ve východní Evropě. Svoboda názoru, tisku a všechna ostatní základní práva byla zaručena.

Rolníci obdělávali vlastní půdu, průmysloví dělníci měli silné a vlivné odbory a boháči nebyli tak bohatí jako všude jinde v Evropě. Avšak demokratický systém byl před očima celého světa postupně podkopáván. Mnichovská dohoda v roce 1938 zlomila lidu páteř. Parlamentní demokracie Velké Británie a Francie naservírovaly Československo Němcům jako na podnosu. Jen velmi málo Čechů bylo ochotno jim tuto zradu odpustit. Ale jen komunisté věděli, kam mají jít: do Sovětského svazu.

Když byla Praha po válce osvobozena Rudou armádou, vkládala stále větší část obyvatelstva naděje v Sovětský svaz. Co by mohli ještě očekávat od Západu, který je tak cynicky vydal fašistům? Jak měli ještě Češi a Slováci věřit ve ctihodnost demokracie, když je přece právě demokratické země nechaly tak nečestně na holičkách. Proto komunisté získali v roce 1946 v absolutně svobodných volbách 38 procent hlasů a tím se stali nejsilnější stranou v československém parlamentu.

V témže roce se stal Gottwald předsedou vlády a v roce 1948 odstranil demokratické zřízení Československé republiky nekrvavým státním převratem, který udělal ze země komunistický stát. Neudělal to proto, aby se dostal k moci (tu již jako předseda vlády měl), ale proto, že byl přesvědčený komunist a považoval ctižádostivou ideu starých demokratických politiků, že by se Československo mohlo stát mostem mezi Východem a Západem za nebezpečný výmysl.

Československo se muselo rozhodnout jako každá jiná evropská země pro jednu z obou stran. Jinak by se muselo jako před válkou spokojit s úlohou nástupního území pro jednu z velmocí, jakmile by se rozhodla rozpoutat světovou válku. Gottwald se rozhodl pro Sovětský svaz v přesvědčení, že své zemi zajistí nezávislost. Z čistě geopolitických hledisek souhlasili s jeho rozhodnutím také mnozí českoslovenští nekomunisté.

Klement Gottwald choval smělé naděje, když přebíral úřad prezidenta. Byl natolik realistický a zkušený, aby věděl, že Josef Stalin bude náročným, nenasytným spojencem. Ale domníval se, že se s ním dohodne, což se mu dlouhou dobu skutečně dařilo. Díky Gottwaldově velké taktické obratnosti akce Splinter Factor víceméně nevycházela právě v zemi, kde se její úspěch zdál téměř

jistý. Jestliže si Washington kladl otázku, zda se Maďaři nebo Poláci dají přimět k tomu, aby otevřeně povstali, pak v případě Československa neměli v tomto směru žádné pochybnosti. Na jeho území nebyly žádné jednotky Rudé armády. Češi a Slováci byli hrdi na svou minulost, přivyklí západnímu životnímu stylu. Proto se zdálo, že jsou prakticky kdykoliv ochotni povstat a svrhnout vládu, kterou většina z nich považovala za nespravedlivou. Gottwald a jeho pravá ruka, energický a schopný Rudolf Slánský to také věděli a bezohledně zasahovali, jakmile se kdekoli zjistily sebemenší náznaky odporu.

„Ostrým kursem“ nejvíce trpěl střední stav. Mnozí ze střední vrstvy uprchli do zahraničí a pracovali proti československé vládě v emigraci. Funkcionáři a státní úředníci prozrazovali západním diplomatům státní tajemství. (Velezrada se neztotožňovala se zločinem vzhledem k rozšířenému názoru, že velezrady se dopustila vláda.) O vážnosti situace se dalo soudit z prohlášení ministra práce a sociální péče, který tři měsíce po státním převratu prohlásil, že v průběhu „čistek“ bylo z úřadů a míst sesazeno 8 300 lidí. Přitom se ti, kdo uprchli do zahraničí, do toho počtu nezapočítávali. Z ministerských podkladů vyplynulo, že ve skutečnosti bylo propuštěno 9 500 lidí, 5 800 zaměstnanců státních nebo soukromých podniků a 2 500 úředníků, další 1342 byli přeloženi. Šlo převážně o muže a ženy, kteří nebyli s to akceptovat nový komunistický režim, jenž náhle přišel k moci.

V červenci 1948, šest měsíců po státním převratu, toho měly střední vrstvy dost a uspořádaly největší a nejuspěšnější antikomunistickou demonstraci, která se až do té doby v komunistické zemi konala.

Tomu, kdo neznal československé poměry, muselo všechno, co s tím souviselo, připadat opravdu zvláštní. V druhé polovině 19. století se české tělocvičné spolky staly nositeli nacionalistických myšlenek, které se stavěly proti staré habsburské monarchii. Nazývaly se Sokol a sokolové se brzy stali nejen masovou organizací, ale za první republiky (1919-1938) také nacionalistickým hnutím, jehož velký vliv již nebyl v žádném vztahu s původním posláním. Funkcionáři Sokola stáli politicky převážně napravo a nejvíce sokolů patřilo ke střednímu stavu. Přestože se komunisté pokusili vybudovat před válkou vlastní tělovýchovnou organizaci, byli sokolové natolik silní, že ještě po puči nebylo myslitelné, aby se snad jejich týden trvajících slet nekonal jako obvykle v Praze, anebo aby prezident při velkém průvodu nepřijal zdravici cvičenců.

Průvod cvičenců se brzy změnil v závažnou protivládní demonstraci. Jakoby z ničeho se v rukou mnoha účastníků objevily jugoslávské vlajky. Provolávala se sláva bývalému prezidentovi Benešovi a maršálu Titovi. A mnozí sokolové se demonstrativně dívali jiným směrem, když pochodovali kolem Gottwaldovy čestné tribuny.

O tři měsíce později zorganizovali sokolové ještě výmluvnější demonstraci, tentokrát při pohřbu prezidenta Beneše. Z českých dokumentů, které byly teprve před nedávným zpřístupněny, vyplývá, jak akutní byla tenkrát možnost kontrarevoluce. Sokolové se rozhodli, že smuteční rozloučení nesmějí provést komunističtí nástupci bývalého prezidenta. Doslova tisíce lidí se pokusily přijít do Prahy a vzít úřadům režii pohřbu z rukou. Kdyby dosáhli svého cíle, jiskra kontrarevoluce by pravděpodobně již nemohla být udušena. Policii se však podařilo udržet demonstranty v šachu a pohřeb proběhl podle plánu.

Rudolf Slánský, generální tajemník strany, podal ústřednímu výboru KSČ 9. září 1948, dva dny po pohřbu E. Beneše, tuto zprávu:

„... pohřeb byl pro reakcionáře záminkou pro provokaci neslýchaného rozsahu, chtěli teď dosáhnout toho, co se jim v únoru nepodařilo. Byla to protivládní demonstrace, již se mělo zúčastnit 100 000 lidí. Přes všeobecné varování jich skutečně do Prahy enormní počet přijel. Výstižně jsme označili tyto události jako pokus o puč. Přesně to se stalo. Reakce chtěla dostat ulici pod kontrolu. Rozdávaly se letáky, které vyzývaly obyvatelstvo, aby šlo do otevřeného boje, obsazovalo ministerstva, nádraží, pošty atd.“

Byla to dosud nejpřesvědčivější demonstrace proti panství komunismu ve východní Evropě.

Opozice, která se stala obětí vlastní a americké propagandy, věřila, že všichni Češi jsou proti vládě, že je zapotřebí jen začít a celý národ povstane, aby setřásl vnučené panství Moskvy. Avšak jak ukázaly poválečné volby, průměrný tovární dělník byl věrný komunistům, ochotný věřit, že hospodářské těžkosti, jimiž všichni tolik trpěli, nejsou následkem toho, že komunismu je příliš mnoho, ale že je ho příliš málo.

Pokus o převrat se nezdařil a Slánský z toho vyvodil poučení: „... dělníci požadují, aby se proti reakcionářům bezohledně postupovalo. Podle mého názoru je nejvyšší čas něco proti reakcionářům podniknout...vláda vydá zákon na ochranu republiky... To je třeba uvítat, ale... navrhuji, aby byl schválen zákon o zřizování nápravných pracovních táborů." Ne všichni, kteří se zúčastnili tajného zasedání, na němž Slánský tato slova pronesl, souhlasili. Přesto měl československý lid v příštích měsících pocítit Slánského bič citelněji než kdy předtím.

Gottwald nebyl tak radikální. Byl nadále přesvědčen, že stalinismus se nemusí bezpodmínečně rovnat policejnímu státu, že je možno se obejít bez politických vězňů a celého bombastického povyku s divadelními procesy. Přemlouval Slánského, aby příliš bezohledně nezasahoval. Prezidentovo zpočátku odvážné vystupování vedlo k tomu, proč Československo, hlavní objekt akce Splinter Factor, vyšlo srovnatelně nedotčeno z přeměn, které tato operace vyvolala v sousedních zemích.

Dulles a jeho kolegové se však nadále domnívali, že kontrarevoluce může vzniknout jedině v Československu. Většina vedoucích představitelů strany a vlády nebyla tak nemilosrdná jako vedoucí komunisté v ostatních zemích. Dulles v tom viděl slabinu, kterou je třeba a také možno využít. Skutečnost, že do věci byli zapleteni Noel a Hermann Fieldovi, byla dalším důvodem, aby páka byla nasazena v Československu. Oba měli v Praze množství přátel a známých, mnohé ve vysokých stranických a vládních funkcích.

Ale Dulles se přepočítal. Právě tradice, jichž chtěl využít, dodaly Čechům síly postavit se na odpor tvrzení o špionážní síti. Nepovažovali Noela Fielda za zvlášť důležitého a dali ho zatknout jen na naléhání generála Bělkina. Se zřejmým odporem ho vydali Maďarům. Ještě méně byli srozuměni s tím, že Gejza Pavlík a jeho žena byly dopraveni do Budapešti k výslechu a trvali na jejich návratu. Když Pavlík odvolal své doznání, jež na něm podle jeho výpovědi Maďaři vynutili mučením, Češi mu rádi uvěřili a jednali s ním tak přátelsky, jak jen to okolnosti dovozovaly. Proto se Dulles pokusil přitáhnout v nové situaci po svém návratu do Washingtonu šroub pevněji. Zrekapitulujme si průběh.

V Polsku pracoval pod plukovník Swiatlo kvůli československé aféře „přes čas“. Osobně mluvil se šéfem československé kontrašpionáže a požadoval zatčení Fieldovy „zločinecké bandy“ v Československu. Přemlouval jak polského prezidenta Bieruta, tak maďarského tajemníka strany Rákosiho, aby na československou vládu, která se zřejmě ještě zdráhala, vykonávali silnější tlak. Českoslovenští představitelé se tomuto tlaku bránili tím, že ustavovali stále další a další vyšetřující komise, jejichž poznatky byly vždy ještě vágnější než předchozí. Avšak odpor nemohl trvat věčně.

3. září 1949 napsal Rákosi prezidentu Gottwaldovi významný dopis:

„Za dva týdny zahájíme řízení proti první skupině obžalovaných v Rajkově procesu. Obžalovací spis bude zveřejněn za týden. V této souvislosti stojíme před problémem. Pokud do této skupiny zahrneme špióny, kteří byli posláni do Maďarska z Anglie, budou muset být při líčení uvedeny tucty československých jmen, která také budete znát. Všichni tito lidé jsou na svobodě. Tato část líčení by mohla být pro československou veřejnost překvapením. Je jasné, že v takovém případě bude jádro jmenované skupiny co nejostřeji protestovat proti obviněním vzneseným před soudem. Tím se přidruží k titovcům, kteří samozřejmě nebudou litovat námahy, aby vyvrátili důvěryhodnost obvinění vznesených proti nim.“

Na Rákosiho seznamu československých stranických funkcionářů byli kromě jiných mezinárodně uznávaný ministr zahraničí Vladimír Clementis ministr vnitra Václav Nosek, náměstek ministra zahraničí Artur London, tajemník strany Otto Sling, náměstek ministra zahraničního obchodu

Eugen Löbl a Ludvík Frejka, přednosta národohospodářského odboru kanceláře prezidenta republiky.

Kdyby Gottwald tento dopis ignoroval, dostal by sebe a všechny další jichž se to týkalo, do svízelné situace. Nikdo také ani na okamžik nevěřil že tito muži byli americkými agenty. Ale ten, kdo by jednal jinak, jakoby tato obvinění nikdy nebyla vznesena, by si vysloužil pochybnosti o vlastní loajalitě. Muselo se tedy něco stát. Někteří lidé z Rákosiho seznamu - ovšem žádný prominent - byli zatčeni a vyslýcháni. Ale všichni byli opět propuštěni, protože se neobjevil žádný důvod k podezření. To Poláci a Maďaři samozřejmě považovali za projev odporu. Když Rajkův proces začal, bylo v Československu v souvislosti s Fieldovou aférou ve vazbě dohromady jen šest lidí z nichž tři byli pravděpodobně již delší dobu pod dozorem pro vážná podezření.

Gottwald nakonec přece jen kapituloval a spolu s tajemníkem strany Slánským požádal Rusy, aby poslali do Československa dva pracovníky bezpečnosti. Lichačev a Makarov přijeli do Prahy 23. září a ovzduší se rázem změnilo. Oba poradci se dali do práce, poháněni další Swiatlovou zprávou, že zhruba stovka lidí zatčených v Polsku v souvislosti s Fieldem obvinila prominentní Čechy a Slováky a že centrum spiknutí nepřátel lidové demokracie je v Praze.

Swiatlo se znovu pokusil přilít olej do ohně. Řekl prezidentu Bierutovi, že Češi vědomě kryjí nepřátele strany, přestože on sám a maďarské bezpečnostní urady je před takovým jednáním opětovně a výslovně varovali. Skutečnost, že proti těmto lidem podnikli velmi málo nebo dokonce vůbec nic, může jen naznačovat, že v nejvyšší vládní špičce v Československu sedí lidé, kteří z nějakých důvodů chrání špióny a sabotéry před zákonem.

Nikdo nechtěl vzít na vědomí, že československá vláda je v ošklivé situaci. Přestože Československo bylo průmyslově zdaleka nejvyspělejší zemí bloku a protože mělo po léta dalekosáhlé hospodářské styky se Západem, bylo nepochybně nemožné tyto styky přes noc přerušit, aniž by se tím celému československému hospodářství nezpůsobily nejtěžší škody.

Přestože se československá místa pokoušela ospravedlnovat, ocitala se stále více pod palbou. Stále otevřeněji se mluvilo o hospodářské sabotáži. Češi dělali všechno, co bylo v jejich moci, aby se s partnerskými zeměmi dorozuměli. Na zasedání RVHP přijali vzdor trvající kritice s uspokojením prohlášení Anastase Mikojana, že čeští soudruzi nyní nahlédli nutnost přeorientovat svou výrobu na požadavky ostatních socialistických zemí.

Tato „reorientace“ se však projevila v dalším poklesu životní úrovně. Strana a vláda cítily, že jsou vystaveny silnějšímu vnitropolitickému tlaku. Rudolf Slánský si pospíšil, očistil vládu od každé odpovědnosti a hledal obětího beránka jinde: „Náš lid je velmi trpělivý,“ řekl. „Jdeme-li na podstatu jistých hospodářských těžkostí, pak zjistíme, že tu nepřítel provádí své rejdy.“

Pro prezidenta Gottwalda to všechno mělo mít závažné důsledky. Jestliže ještě před několika měsíci odolával každému tlaku zvenčí, byl nyní ochoten akceptovat každé obvinění, ať bylo jakkoli podružné. Od května do prosince 1949 se jeho zdravotní stav natolik zhoršil, že už neměl události v ruce. Dokonce nevěděl, co se kolem něho děje.

Jak byl Gottwald posléze bezmocný, se dá vyčíst z případu Vladimíra Clementise, mírného, laskavého a v celém světě váženého československého ministra zahraničí, kterého si iniciátoři akce Splinter Factor jako lehkou kořist vzali velmi brzy na mušku. Původně neměl být jako Rajk obžalován v divadelním procesu. Měl být získán k emigraci, což by dalo západní propagandě nevídaný impuls, a jeho kolegy a přátele uvedlo do nejtěžšího podezření.

Ve hře byla ještě další věc. Clementis byl Slovák a množily se náznaky, že Slováci jsou stále neklidnější, zatímco se země řítí z jedné krize do druhé. Nespokojeni s českou vládou v Praze začali se znovu zvedat slovenští nacionalisté a mnozí Slováci viděli v Clementisovi svého příštího vůdce. Jestliže Allan Dulles mohl přispět k tomu, aby mezi českou a slovenskou částí země rozevřel nepřeklenutelnou propast, pak tím prokázal západním demokraciím neocenitelnou službu. Proto se stal Clementis příštím objektem. Avšak dříve než bylo možno postarat se o Clementise, musel být odstraněn z cesty Otto Šling, krajský tajemník strany v Brně. Šling vstoupil do strany v 21 letech a

za druhé světové války žil jako emigrant v Anglii. Jako zarytý stalinista, s nímž se nedalo žertovat, pořádal rád své vlastní divadelní procesy a považoval vězení za ideální místo pobytu pro své kritiky. Očividně se z něho stával jeden z nejmocnějších mužů v zemi. Zatímco byl považován za příštího generálního tajemníka strany (a tím za soka Slánského) a dokonce snad i za prezidenta, dokázal být Šling zároveň autokratem a uvnitř své mocenské sféry zvyšovat výrobu a rentabilitu.

Protože byl pánovitý a nic nedal na mínění jiných, dělal tolik chyb jako jeho nepřátelé. Zatímco ho mnozí kritizovali jako nepovolného, kárali ho jiní za to, že se mu nepodařilo dopomoci předválečným komunistům k vysokým úřadům i za jeho „nedostatečnou rozhodnost v uplatňování sovětských zkušeností“. Je ironií, že se bezpečnostní orgány rozhodly vytýkat Šlingovi tytéž metody, jichž samy užívaly v Praze. Obviňovaly ho z nezákonných praktik při zatýkání, výsleších a odsuzování členů strany. Různé komise se pokoušely zjistit, zda se Šling provinil diktátorskými metodami a nezákonným pronásledováním zasloužilých členů strany. Alespoň tentokrát zvítězili politikové nad lidmi z kontrašpionáže, neboť neměli chuť vydat jednoho z kolegů na nůž na základě obvinění, která by možná později mohla být použita také proti nim.

Šling by byl dokonce vyvázl se zcela zdravou kůží. Ačkoli zvláštní komise strany jednající o tzv. brněnské aféře vypracovala návrh rezoluce pro ústřední výbor o chybách a metodách v kádrové politice, jichž se brněnský krajský výbor dopustil v kádrové politice, nenavrhl žádná disciplinární opatření. Tím byl nepřímo Šlingův kurs tolerován.

Nový sovětský bezpečnostní poradce Vladimír Bojarskij našel východisko. Zničil Šlinga i Clementise. Pomohl tomu, že český bezpečnostní úředník „objevil“ dopis, který Šling napsal před válkou jednomu důstojníkovi československé tajné služby. Šlo o prosté sdělení příslušníkovi této služby Emanuelu Voskovi, datované 17. dubna 1939. Šling v něm nabízel svou pomoc bez bližších údajů o jejím druhu. Spolu se všemi dalšími obviněními proti Šlingovi to byl důkaz, v jehož světle se celá jeho dosavadní činnost jevila jinak. Zatímco se až dosud přimhuřovaly oči nad jeho chybami a ty se vysvětlovaly Šlingovou neznalostí nebo neobratností, mohla být nyní jeho politika označena za zrádcovskou.

Bojarskij trval na tom, aby proti Šlingovi byla neprodleně podniknuta opatření. Prezident Gottwald předložil dopis předsednictvu a 6. října 1950 byl Šling zatčen.*¹⁾ Pod nejtěžším mučením se Šling k špionáži přiznal. 10. a 11. listopadu vyloučil krajský výbor Šlinga ze strany na základě obvinění, které navrhl prezident Gottwald, že byl činný jako „agent nepřátelské mocnosti“.

V noci na 11. listopadu začala velká honba na čarodějnice. Šlingovi přátelé a spolupracovníci z celého kraje byli dopraveni do věznic a obviněni ze „šlingovštiny“. Všude, kde byl Šling, nacházely nyní úřady nepřátele strany. Žádný společenský úsek nezůstal ušetřen; dokonce ani bezpečnostní orgány. Přední vojenští činitelé - jako např. generál Bulander, šéf vojenské kanceláře prezidenta republiky a generál Zdeněk Novák, velitel pěchoty třetího vojenského okruhu - byli zatčeni. Ale ani s tím nebyl Bojarskij spokojen. Říkal, že lidé stojící za Šlingem jsou stále na svobodě a že je třeba je hledat s jistotou i v nejvyšších kruzích stranické hierarchie. Tím začala „čistka čističů“.

To vše bylo provázeno zcela mimořádnou propagandistickou kampaní, jakou kdy v mírových dobách stát proti svým občanům zorganizoval. České deníky věnovaly odhalení Šlinga a jeho „zrádcovské kliky“ celkem 2 971 000 řádek. Dospělí občané dostávali výtisk brožury s projevem prezidenta Gottwalda o Šlingovi a všech jeho údajných machinacích.

*¹⁾ Některé autority, mezi nimi také Artur London v knize *On Trial* zastávají názor, že Šling byl zatčen v listopadu. Přesto se domnívám, že byl zatčen 6. října a z nějakých důvodů to bylo jistou dobu utajováno. Ani z českých oficiálních pramenů přesné datum Šlingova zatčení není zřejmé.

Mezitím byla CIA plně zaměstnána Clementisem. V říjnu 1949 se Clementis zúčastnil Valného shromáždění OSN v New Yorku. Při této příležitosti se na něho naléhalo, aby požádal o politický azyl, hned ze dvou stran: CIA ho zpracovávala svými lidmi ve státním departmentu, SIS přes

britskou Foreign Office. Od vysoce postavených vládních představitelů se novináři dovídali, že Clementis je jedním z mála východoevropských politiků, kteří si zachovali vlastní názor. Prý bojuje proti „rostoucímu stalinskému tlaku na Československo“ a je odpůrcem „mužů jako Gottwald“. Rozhovory, které Clementis vedl se západními státníky, byly reprodukovány pro tisk tak zkresleně, že skoro vypadal jako vyslovený nepřítel Sovětského svazu.

Clementis, který vůbec nevěděl, proč se to děje, musel téměř denně telefonovat Gottwaldovi, aby dementoval stále nové výroky, které mu byly připisovány a omlouvat se za nanejvýš podivný dojem, jenž v New Yorku zřejmě dělal.

Komplot pokračoval. Tentokrát se ve švýcarských novinách objevila zpráva, v níž se tvrdilo, že Clementis bude při svém návratu do Prahy na místě zatčen. Tentokrát musel Gottwald, který ve skutečnosti nic podobného nezamýšlel, zavolat Clementise a zprávu dementovat. Jako důkaz své důvěry ke Clementisovi poslal do New Yorku jeho ženu Ludmilu s osobním poselstvím, v němž ujišťoval svého velkého a dobrého přítele bezmezným obdivem a podporou. Přítomnost Ludmily Clementisové v New Yorku donutila CIA navázat přímý kontakt s Clementisem. Ale ten rozhodně odmítl výzvu k dezerci a vrátil se do Prahy.

Gottwald nebyl informován, jak dalece pokročilo vyšetřování proti Clementisovi od doby, kdy ho Rákosi poprvé denuncoval jako účastníka Fieldova spiknutí. O této denunciaci se dozvěděl Clementis hned po svém příjezdu od Prahy. 13. března 1950 byl povolán do prezidentova sídla na Hrad a zbaven Gottwaldem svého úřadu. O deset měsíců později, koncem ledna 1951, byl zatčen. To už byl Dulles zpět v CIA.

V té době se slovenská záležitost rozšířila jako nebezpečný virus po celé zemi. Neuvěřitelných 169 000 členů Komunistické strany Československa bylo ze strany vyloučeno. Byla to jedna z největších politických čistek všech dob. Mnozí z nich byli Slováci. Dopustili se nového zločinu - slovenského buržoazního nacionalismu.

Mezitím přišla zpráva od Josefa Swiatla, že Hermann Field jmenoval jako spojku tajemnici ústředního výboru strany Marii Švermovou a také ta byla uvězněna. Šok, který toto zatčení vyvolalo, byl ještě větší než uvěznění Šlinga, neboť Švermová byla vdova po uctívaném národním hrdinovi Janu Švermovi, který přišel o život ve Slovenském povstání a sestrou Karla Švába, náměstka ministra vnitra a šéfa bezpečnosti. Čistka se drala až do tak vysokých sfér.

28. ledna 1951, přibližně v tutéž dobu, kdy byl zatčen Clementis, byl zatčen také Artur London. Přes počáteční hrdinný odpor nakonec přiznal všechno, co se po něm žádalo. Mnohoměsíční vazba ho zlomila. Neměl již sílu své doznání odvolat. Obvinil téměř každého - hlavně ale sebe a Clementise.

Země se pod tímto politickým tlakem ocitla v naprostém zmatku. V únoru 1951 byly znovu zavedeny potravinové lístky na chléb, pečivo a mouku a ceny zboží byly zvýšeny. Průmyslové zboží bylo nedostížitelně drahé. Při měsíčním výdělku asi 5000 korun stál obyčejný rozhlasový přijímač 15 000 korun. Koncem listopadu byly škrtnuty vánoční remunerace a příděly byly znovu sníženy.

Vedení zřejmě doufalo, že odhalení Šlinga, Clementise a Švermové odvede pozornost od hospodářských těžkostí. Klamat se ale dali jen fanatičtí funkcionáři strany.

V létě 1951 byla situace už vysoce výbušná. Revoluční situace, přesně to, k čemu směřovala akce Splinter Factor, nazrála. Vývoj se ale nyní pohyboval samovolně - agenti provokatéři již nebyli nutní. V německém Norimberku byly uvedeny do pohotovosti české ozbrojené síly, které byly součástí mezinárodní brigády vytvořené americkou armádou. Měly okamžitě pomoci spontánnímu povstání lidu, s nímž se nyní počítalo každý den, a které nevypuklo.

Nicméně bylo již na dosah ruky a proto se zdál oprávněný další tah: musil být tak šíleně odvážný, aby se pod jeho tlakem zhroutil celá struktura strany a vlády v Praze. Splinter Factor ztratil veškerý zájem na zatčeném Vladimíru Clementisovi. Allan Dulles se připravoval na svůj

bezpochyby největší úlovek.

Velký křižující metař

Rudolf Slánský byl druhý nejdůležitější muž v Československu. Lze dokonce říci, že od roku 1950, kdy se Gottwald stále více uzavíral do sebe, prakticky vedl stranu a zemi. Moc spočívala jakoby samozřejmě na bedrech muže, který na veřejnosti působil sice poněkud bezbarvě, ale vždy byl vážen a často obáván. Byl to zarytý stalinista, který vždy udělal, co řekl. Zastával názor, že opozice musí být potlačována násilím, nepřítel musí být vyhlazen. Raději ať trpí deset nevinných, než aby jediný viník unikl trestu.

Pro Allana Dullese a CIA byl Rudolf Slánský jediný, kdo byl s to udržet Československo ve východním bloku. Jen on mohl zabránit výbuchu narůstající revolty. Slánský musel zmizet. Musel být odstraněn týmiž metodami, které Dulles bez skrupulí uplatnil u tolika jiných.

Slánský byl synem zámožného obchodníka. Měl nápadně silnou tělesnou konstrukci, rudé vlasy a huňaté obočí. Stranické práci se od počátku věnoval s největší energií. Přestože komunistická strana Československa byla oficiálně povolena, měl stále tahanice s policií, protože podněcoval stávky a neklid.

I když mohl klidně zůstat váženým oficiálním funkcionářem strany, rozhodl se pro nebezpečnější a mnohem nepohodlnější cestu. V roce 1936 byl hledán policií a musel uprchnout do Sovětského svazu. Za války mnohokrát prokázal svou odvalu. Jako vedoucí stranický činitel měl v Moskvě důležité úkoly. Přesto se rozhodl seskočit padákem na Slovensko, aby bojoval se slovenskými partyzány proti Němcům. Podle měřítek druhé světové války „povstání“ nebylo velká válka. Byl to však hrdinský boj. Stovky lidí přišly v ledových zrádných horách Slovenska o život.

Ti, kdo Slánského dobře znali, v dřívějších letech to byl oblíbený kamarád, říkají, že teprve záhadný únos jeho nejmladšího dítěte v Moskvě za války ho změnil natolik, že mu dodal onen povahový rys zdrženlivosti, že ztvrdl a pravděpodobně také zhrubl.

Od těch, kdo po válce pod jeho pěstí trpěli, nebylo možno samozřejmě očekávat, že mu to prominou. Věděli, že patrně nezná žádný lidský soucit. A také Američané nepochybovali, že Slánský si zaslouží osud, který mu přikhli.

Ani nejlepší tajná operace se neobejde bez trochu štěstí. Allan Dulles tentokrát štěstí měl. Generál Gehlen mu posloužil německým agentem, českým Swiatlem, který měl pevnou pozici ve vyšších kruzích československého bezpečnostního aparátu. Přestože totožnost tohoto agenta zůstala až dodnes utajena, nemůže být o jeho existenci pochyb. Byl si svou věcí natolik jist, že v určitém stadiu operace vědomě jednal proti přímým Stalinovým pokynům.

Výhodou také bylo, že čeští Fieldovci se při výsleších velmi brzy zmiňovali o Slánském. Koneckonců je Slánský usadil na jejich místa a udílel jim pokyny. Mnoho zatčených se zmínilo o něm a Gottwaldovi, aby zdůraznilo, jak absurdní jsou obvinění, proti nim vznesená. Domnívali se, že mohou prokázat svou nevinu, jestliže dokáží, že politika, kterou sledovali nebyla jejich politikou, ale Slánského.

Až do pozdního léta 1951 měla vláda v úmyslu inscenovat monstrproces s Ottou Šlingem, českým Rájkem jako hlavním obžalovaným. V únoru 1951 podala komise bezpečnostních orgánů ústřednímu výboru dokonalý přehled o Šlingovi a jeho zločinech. Ve zprávě se pravilo, že je „špión, brutální člověk, cynik a vrah“. Dále „zločinná stvůra, zvrhlík a dobrodruh bez skrupulí“. Chtěl dát Gottwalda a Slánského usmrtit a sám na sebe strhnout vedení. Avšak když bylo jméno Rudolfa Slánského jmenováno ve výsleších Šlinga a ostatních stále častěji, považovala kontrašpionáž za nutné vzít minulost svého generálního tajemníka pod lupu. Šling poznal, že možná vyvázne životem, když se mu podaří odvést pozornost od své osoby. Začal proto zcela vědomě obviňovat Slánského. Když se prezident Gottwald dověděl, jaký obrat vyslychání podezřelých vzalo, dal

výslovný pokyn, aby Slánský nebyl nadále ve výsleších připomínán. Ale o to se lidé od kontrašpionáže málo starali.

Právě v té době se znovu zapojila akce Splinter Factor. Dva přední příslušníci kontrašpionáže, major Smola a Vladimír Kohoutek došli společně k závěru, že materiál, který měli v rukou, je příliš důležitý, než aby byl prostě ignorován, a že musí být předložen příslušným místům. Přemluvili proto v červnu 1951 své kolegy, aby zprávy o výsleších nepředkládali prezidentu Gottwaldovi, ani sovětským poradcům, nýbrž aby ji zanesli na sovětské velvyslanectví v Praze a zde sdělili své záměry. To byl neuvěřitelný akt zpronevěry vůči svrchovanému Československu. Kromě toho to byla neskrývaná výzva Stalinovi, aby sám zasáhl. Když se o tom straničtí vůdcové dozvěděli, byli zuřivostí bez sebe. Nejméně jeden příslušník kontrašpionáže, který šel na sovětské velvyslanectví, byl zatčen. Ale škoda se už nedala napravit. Smola a Kohoutek to také věděli.

Proto nepovolili. Jedna ze zpráv, pečlivě redigovaných sovětskými poradci o poznacích kontrašpionáže v souvislosti se „židovsko-buržoazním nacionalismem“, která obviňovala Slánského a jmenovala také Bedřicha Gemindra, šéfa mezinárodního oddělení ústředního výboru strany, byla předána prezidentu Gottwaldovi a ministru státní bezpečnosti Ladislavu Kopřivovi. Na Kopřivovo naléhání Gottwald souhlasil, aby se ve výsleších pokračovalo, aby skutečnosti vyšly najevo. Leč neodvolal svůj zákaz dotazovat se přímo na Slánského. Jinými slovy, jestliže se vězňové zmínili o Slánském sami, směly být jejich výpovědi zaprotokolovány. Nesměli být na něho tázáni. Vzhledem k poměrům v českých věznicích to byl zbytečný předpis.

V červenci zasáhl Stalin. Sovětský velvyslanec v Praze Stalina informoval o Gottwaldově pokynu ohledně Slánského. Stalin, který možná poprvé začal něco tušit o machinacích americké tajné služby v pozadí monstrprocesů, napsal Gottwaldovi 20. téhož měsíce šifrovaný dopis. „Obdrželi jsme obviňující materiál o soudruzích Slánském a Gemindrovi,“ napsal. „Nepovažujeme tento materiál za dostačující a jsme toho názoru, že práce v Praze se neprovádí s potřebnou vážností. Proto jsme se rozhodli povolát soudruha Bojarského (ruský šéf-poradce) do Moskvy.“

Gottwald odpověděl na dopis ještě týž den. „Plně s Vámi souhlasím, že na základě materiálů není možné vznést jakékoli obvinění proti dotčným soudruhům, nemluvě o tom, že nelze dospět k jakýmkoli závěrům. To byl můj první dojem od okamžiku, kdy jsem se o záležitosti dověděl.“

Stalin Gottwalda pozval k okamžitým rozhovorům do Moskvy. Československý prezident se však omluvil s poukazem na svůj špatný zdravotní stav a poslal na zasedání ruského politbyra, které se 23. července celou záležitostí podrobně zabývalo, svého důvěrníka, ministra národní obrany Alexeje Čepičku. Čepička informoval politbyro o postupu vyšetřování a objasnil, jak se stalo, že jména Slánského a Gemindra byla uvedena v souvislosti s celou aférou.

Stalin se znovu obou zastal. „Může to být provokace nepřítel,“ řekl a uvedl příklady, jak „čestní členové strany byli zatčenými falešně obviněni. Nemá-li být práce bezpečnostních orgánů na prospěch nepříteli, je třeba ji průběžně co nejbedlivěji kontrolovat a zabránit, aby se všeobecná nedůvěra šířila až do nejvyšších orgánů.“ Intuitivně prohlédl koncepci akce Splinter Factor, ale stále ještě nevěděl, že skutečně existuje.

Dal Čepičkovi dopis pro Gottwalda. „Stále zastáváme názor, že výpovědi usvědčených zločinců, pokud nejsou potvrzeny dalším materiálem, nemohou sloužit jako podklad pro obviňování pracovníků, kteří jsou ve straně známi svou pozitivní prací. Postupujte proto korektně, obezřetně a nepřikládejte výpovědím notorických narušovatelů zákona o soudruzích Slánském a Gemindrovi žádnou víru.“

Slánský si přesto neuchoval čistý štít. Stalin doporučil, aby byl zbaven funkce generálního tajemníka, protože se dopustil chyb, když pověřil „nepřátelské živly“ vysokými funkcemi. Také v tom měl Stalin pravdu. Slánský byl jako generální tajemník příliš autokratický a jeho četná personální rozhodnutí, která přijímal v rozporu s názory druhých, byla z hlediska strany nepochybně nesprávná. Strana ani vláda nefungovaly sladě a odpovědnost za to spadala z valné části na Slánského. Gottwald prohlásil, že je okamžitě ochoten k „organizačním opatřením, která v

případě soudruha Slánského doporučujete... Máme v úmyslu pověřit ho vládní funkcí". (Na rozdíl od stranické, kterou zastával.)

Je zajímavé, jak se dovídáme z neodeslaného návrhu odpovědi na Stalinův dopis, co Gottwald skutečně zamýšlel. Neomezeně se v něm zaručil za Slánského a učinil sebekritiku. Svědčí to o tom, jak už byl slabý a nerozhodný. Slánský byl jeho nejbližší stranický spolupracovník, a přesto Gottwald nepovažoval za vhodné se ho zastat, přestože ho Stalin k tomu téměř vyzval. O několik dní později se v celém Československu slavily Slánského padesátiny. Noviny o něm přinesly 6.8.1951 články a dopisy plné chvály. Obdržel nejvyšší československé vyznamenání. Ještě důležitější však bylo to, co se sám nedozvěděl: ministr vnitra vydal pracovníkům bezpečnosti příkaz, v němž citoval Stalina a Gottwalda a zakázal další přímé dotazy na Slánského.

V září 1951 byl Slánský zbaven funkce tajemníka strany vybavené velkými pravomocemi. Ale jako náměstek předsedy vlády zůstal členem politbyra. Ústřední výbor po přijetí Slánského sebekritiky prohlásil, že se „přiznal ke svým chybám s bolševickou otevřeností“.*)

Zpráva o sesazení Slánského byla v celé zemi přijata se zadostiučiněním. Odpůrci strany, kteří před ním měli strach, se domnívali, že odchod nejprominentnějšího československého představitele tvrdého kursu z vedoucí stranické funkce může jen znamenat, že aparát teroru, který vybudoval, bude zbaven ostří. Také soudruzi ve straně, u nichž nebyl zvláště oblíben, se netajili svým souhlasem. Dokonce i největším fanatikům bylo jasné, že komunistická vláda prokazatelně není tak blahodárná, jak očekávali. Hospodářství procházelo jednou krizí za druhou. Průměrný dělník byl sklíčený a nespokojený. Nyní tedy nejvyšší vedení přiznalo, že se udělaly chyby a ten, kdo za to byl odpovědný, byl zbaven místa. Zemí prošla vlna naděje a Gottwaldova prestiž ještě více vzrostla. Každý věděl, že Slánský byl přes dvacet let jeho přítelem a blízkým spolupracovníkem, ale osobní ohledy musely ustoupit povinnosti řádné vládní práce.

Pro Allana Dullese znamenala Stalinova netypická intervence rušivý zásah do operace, která probíhala vcelku hladce. Přesto nebyla zbrzděna, neboť příslušní lidé z kontrašpionáže, mezi nimi především německý agent Allana Dullese, zákaz ignorovali a dále se vězňů na Slánského vyptávali.

V srpnu, měsíc předtím, než byl Slánský sesazen, se domnívali, že proti němu shromáždili dost „průkazného materiálu“. Z bývalého náměstka ministra zahraničí Artura Londona a bývalého šéfa bezpečnosti a náměstka ministra vnitra Karla Švába, kteří oba byli již mnoho měsíců ve vazbě, vymačkali výpovědi, podle nichž se Slánský provinil špionáží a podvratnou činností. Prezident Gottwald vzal tuto zprávu nicméně tak vážně, že se již nestavěl proti přímým otázkám v souvislosti se Slánským.

*) Fascinující korespondence mezi Stalinem a Gottwaldem je obsažena v knize *The Czechoslovak Political Trials, 1950 - 1954*, London, MacDonald and Company, 1971. Je to Jiřím Pelikánem zpracovaný souhrn zpráv československé vládní komise z roku 1968 o čistkách a procesech, který nemohl v Praze vyjít.

I když Dulles viděl, že se jeho očekávání potvrdilo, musel přesto pochovat každou naději, když byla oznámena přestavba vlády a Slánský stále ještě zastával velmi vysoký úřad. Splinter Factor v Polsku zřejmě nepracoval zcela podle přání. Gomulka byl Swiatlem zatčen v srpnu 1951. Avšak nezdálo se nijak jisté, že bude někdy postaven před soud. Ale v Československu šlo všechno zásadně špatně. Tím, že lidé od kontrašpionáže donesli obviňující materiál proti Slánskému přímo na ruské velvyslanectví, vzbudili u Stalina jen podezření, že se má stát obětí záměrného podvodu. Slánský byl sice ponížěn, ale postavení strany v Československu se spíše upevnilo než oslabilo. Stalin dal na srozuměnou, že nemá chuť Slánského jednoduše proklít a dalo se pochybovat, zda ho další materiál podobného kalibru přiměje změnit názor. Gottwald byl nyní natolik sláb, aby povolil i sebemenšímu tlaku lidí od své kontrašpionáže a obětoval dokonce svého starého přítele. S jistotou se ale od něho nedalo očekávat, že podnikne aktivní hon na Slánského, zapojí se do něho sám anebo se pokusí Stalina přesvědčit, že Slánský musí být odstraněn. Vyhlídky byly všechny jiné než

růžové.

Akce Splinter Factor dosahovala dříve tak dobrých výsledků proto, že prosté udání bylo dostačující, aby vyřídilo muže, o jejichž věrnosti linii se pochybovalo. V Československu tvrdili lidé od kontrašpionáže, že Slánský je hlavou spiknutí, které chce svrhnout vládu. Politikové naproti tomu tvrdili, že Šling je podněcovatelem spiknutí, které si klade za cíl zavraždit Slánského.

Bylo mimo pochybnost, že pro Slánského zatčení jsou politické důvody. Mluvila pro to skutečnost, že byl Žid. Sionismus byl na Stalinův pokyn prohlášen za stejně těžký hřích jak titoismus. Žid ve vysokém postavení, známý dříve jako sionista, byl předem podezřelý. Čeští Židé byli zvláště ohroženi. Východní blok původně podporoval založení státu Izrael, avšak vzhledem k rostoucímu americkému vlivu v Izraeli se tento postoj změnil. Československo vystupovalo pro Izrael rozhodněji než každá jiná komunistická země. Politicky, vojensky i hospodářsky a změnu kursu v Kremlu zřejmě zavčas nerozpoznalo. To neplatilo pro vyšetřovatele. Nenávist k tzv. židovskoburžoaznímu nacionalismu a sionismu nabyta zvrácených rysů už ve vězení v Ruzyni. Ve své knize On Trial píše Artur London o tom, jak ho major Smola chytil za krk a řval na něj: „Vás a vaší špinavé rasy se zbavíme. Jste všichni stejní. Hitler neměl ve všem pravdu, ale ničil Židy a to bylo dobře. Příliš moc vás uniklo plynové komoře. My doděláme, co on začal. Zakopáme vás a vaši špinavou rasu deset metrů hluboko.“

Koncem září, čtrnáct dní po Slánského jmenování místopředsedou vlády, Dulles shledal, že akce je natolik pochybná, že musí být okamžitě zahájena opatření na její záchranu. Koncem října byl plán hotov a začátkem listopadu se již naplno rozjel. Od prvních dnů akce Splinter Factor, když byli z Fieldů udělání američtí agenti, nemusela již CIA zasahovat „přímo“ - fingováním obviňujícího materiálu. Nyní však, když Allan Dulles seděl pevně v sedle a usiloval o nejvyšší místo^{*)}, byla shoda v tom, že z Rudolfa Slánského je třeba udělat objekt přímého útoku, jehož podrobnosti nejsou ještě zdaleka známy, avšak jeho hlavním cílem bude naprosté zničení politické a morální důvěryhodnosti jednoho z nejpřednějších politiků východní Evropy.

*)Dulles se stal ředitelem CIA 7. ledna 1953.

Jako všechny dobré politické operace tajné služby začala i tato šířením pověstí. Mezi českými emigranty, usazenými především v Německu, se počátkem listopadu najednou začalo šeptat, že Rudolf Slánský, který je do hloubky otřesen svým sesazením, pomýšlí na odchod na Západ. Jen málokterí tomu věřili. Nicméně bylo o čem mluvit. Byl to nový důkaz o pokračujícím rozkladu země od komunistického převzetí moci.

4. listopadu informoval Sověty Otto Haupter^{*)}, kterého Rusové považovali za svého agenta v českém oddělení CIA v Mnichově, že bylo přijato opatření dopomoci Rudolfu Slánskému k útěku na Západ. Haupter, český žid, byl před dvěma roky zatčen v Praze pro špionáž. Byl to vysoce postavený americký agent. Aby zachránil život sobě a svým rodinným příslušníkům, na oko prohlásil, že bude-li propuštěn, je ochoten pracovat pro Rusy. V přesvědčení, že dodrží, co slíbil, pustili ho Rusové na svobodu a umožnili mu návrat do americké služebny v Mnichově. Rozneslo se, že uprchl z vazby. Když se vrátil do Mnichova, řekl všechno svým nadřízeným. Nyní měl být nasazen proti Rusům.

9. listopadu 1951 „se mu podařilo“ dodat Rusům zprávu o plánech CIA dostat Rudolfa Slánského z Československa. Rusové, kteří samozřejmě o předcházejících „pověstech“ slyšeli, předali zprávu okamžitě Stalinovi. Haupter řekl Rusům, že má sám tuto akci v Československu vést, přičemž použije svou starou síť agentů. V noci 9. listopadu dopraví kurýr přes hranice dopisy s pokyny.

Stalin reagoval promptně a 11. listopadu dorazil do Prahy Anastas Mikojan jako jeho osobní představitel. Sdělil Gottwaldovi, že Stalin trvá na neprodleném zatčení Slánského, neboť ten se chce uklidit na Západ. Gottwald se bránil. Řekl Mikojanovi, že zná Slánského mnoho let a je si absolutně

jist, že by nikdy nepřeběhl k nepříteli i kdyby se jinak jakkoli provinil. Mikojan se vrátil na sovětské velvyslanectví a telefonicky Stalina informoval o Gottwaldově prohlášení. Stalin znovu zaváhal. Stále ještě nevěřil, že Slánský je skutečně zrádce. Mikojan šel nakonec ještě jednou ke Gottwaldovi, u něhož byl nyní také Alexej Čepička. Řekl mu, že Stalin chce, aby Slánský byl zatčen, jen proto, že slyšel, že možná odejde ze země. Gottwald přiznal, že Stalin musí mít patrně „závažné důvody“, aby něčemu takovému věřil. Ale měl za to, že musí být získáno ještě více důkazů.

Mezitím poslal Haupter dopisy své spojce v Československu Daniele Kaňkovské a dohodl setkání na následující týden. Podle očekávání dal sovětský agent dopisy okopírovat a nakonec je řádně doručit. Kaňkovská je dostala 14. listopadu. Naštěstí tušila, že něco není v pořádku, a zničila je.

*) Otto Haupter je smyšlené jméno.

Splinter Factor měl však zase jednou štěstí. Kdyby se byli Sověti spoléhali na to, že najdou dopisy u Kaňkovské a nezachytili je, pak by byla také tato operace ztroskotala. Ale na to byli v CIA příliš chytří.

9. listopadu český rozhlasový monitor odposlouchal ze Svobodné Evropy zprávu tohoto znění: „Zlé věci přicházejí najednou. Vzkazuje Podpora.“ Když se později přece jen do rukou lidí z ruské a české kontrašpionáže dostaly další dopisy, shodovalo se to s tímto hlášením.

Dopisy byly fraškovitě adresovány „Velkému křižujícímu metaři“. Byla v nich řeč o Gomulkově osudu v Polsku a Slánskému byl příslibem bezpečný odchod za hranice, jakož i nepolitické místo na Západě. Kromě toho se v dopisech uvádělo, na které spojky se má v Československu obrátit a co znamenají šifrované zprávy od „Podpory“, z nichž první byla vysílána již 9. listopadu. Příští vysílání mělo být 17. a 24. listopadu a 1. prosince. V Mnichově se mezitím množily pověsti, které byly všechny věrně předávány do Moskvy. Aby se jim dodalo důvěryhodnosti, bylo na americkém vojenském letišti po celý týden inscenováno zvláštní divadlo. Každý večer tam byli dopravováni prominentní čeští emigranti, protože se očekával přilet „důležité osobnosti“. Zatímco noc co noc stáli spolu s americkými vysokými důstojníky na konci přistávací dráhy, nebylo jim řečeno, o jakou „důležitou osobnost“ jde. Všichni se však domnívali, že je to Rudolf Slánský. Přestože byli do jednoho zavázáni zachovávat o účelu svých marných nočních hlídek mlčení, novina se rychle roznesla. Postaral se o to Charles Katek, mnichovský šéf CIA a bývalý americký vojenský přidělenec v Praze. Od toho okamžiku byly Moskva a Praha plně zajedno v tom, co je třeba dělat.

23. listopadu 1951 prezident Gottwald povolal k sobě předsedu vlády Zápotockého, ministra státní bezpečnosti Kopřivu a sovětského bezpečnostního poradce Alexeje Besčasnova. S těžkým srdcem je Gottwald informoval o přitěžujícím materiálu proti Rudolfu Slánskému, který byl mezitím shromážděn, a nařídil, aby ho ještě téže noci zatkli.

Zápotocký byl na rozpacích. „Pozval jsem ho na dnešek k sobě na večeři,“ řekl. „To asi budu muset odříci.“

Besčasnov byl jiného názoru: „Důvodně se domníváme, že se pokusí odejít ze země. Všechno musí jít dál úplně normálně. Nemusí mít žádné podezření.“ Jistým způsobem tím udělal Rudolfu Slánskému laskavost. Velký křižující metař si ještě jednou užil opulentní večeře, přiměřené jeho hodnosti a postavení.

Pytel plný popela

Byl to hezký večer s dobrými přáteli. Hostitelem byl předseda československé vlády Antonín Zápotocký. Hosty, na jejichž počest se večeře konala, byli sovětské hospodářské poradci, kteří se den nato po okružní jízdě Československem chtěli vrátit do Moskvy. Společnost, jež se shromáždila ve

služební vile předsedy vlády, byla malá a vybraná: předseda vlády a jeho manželka, Anatolij Lavrentěv, nový sovětský velvyslanec, ministr zahraničí Viliam Široký, ministr těžkého průmyslu Gustav Kliment, ministr Státního plánovacího úřadu Jaromír Dolanský s manželkou a konečně místopředseda vlády Rudolf Slánský a jeho žena Josefa.

Byl 23. listopad 1951. Výroční den narození Klementa Gottwalda, pilo se na jeho a také na Stalínovo zdraví. Manželé Slánští, kteří by normálně s blahopřáním navštívili prezidenta, byli informováni, že je nemocen, než aby kohokoli přijal. Místo osobního blahopřání mu proto poslali obraz jeho rodné vesnice.

Krátce po půlnoci chtěla Josefa Slánská s ohledem na svého muže - měl nemocná játra - jet domů. Manželka předsedy vlády objednala telefonicky vůz a manželé Slánští jeli po srdečném rozloučení domů.

Když přijeli, nesvítilo v jejich vile ani jediné světlo. Paní Slánská klopýtla a její muž se rozkřikl na své strážce, aby se podívali, co je se světlem. Otevřel domovní dveře, vešel do úplně temné předsíně a lampy náhle vzplály. Paní Slánské byly zkrouceny paže za záda. Rudolfa Slánského chytili dva muži a drželi ho u dveří do kuchyně. Jiní stáli u stěn s automaty, připraveni stisknout spoušť při prvním náznaku pokusu o útek. Josefa vykřikla („nelidský výkřik“, jak to později popsala ve své knize Report on My Husband), a někdo jí položil ruku na ústa. Byla dopravena do osamělé chaty v lese u Prahy, kam za ní přišel také její šestnáctiletý syn Rudolf. Dcerka Marie byla dána do dětského domova. Rudolfa Slánského odvezli do vězení v Ruzyni.

Muž, který byl ještě před několika málo měsíci druhým nejmocnějším mužem Československa, jemuž Gottwald při jeho padesátých narozeninách před třemi měsíci řekl: „Naše strana, všechen náš pracující lid tě zdraví jako věrného syna a bojovníka, jehož veškerá láska patří dělnické třídě, Sovětskému svazu a velkému Stalinovi“ - byl nyní obžalován ze špionáže a zrady.

Dali ho na řetěz jako psa, strčili do svěrací kazajky a stále ho bili. Výslechy trvaly ve dne v noci. Více než měsíc Slánský odmítal přiznat cokoli kromě politických chyb, za něž již učinil sebekritiku na zářijovém zasedání ústředního výboru.

Napsal dopis předsednictvu strany:

„Jsem si vědom, že pro mé zatčení musí být, i když mně neznámé, závažné důvody. Ale pokud jde o podezření, vznesené proti mně, že jsem se dopustil zločinů vůči straně, jde o strašlivý omyl. Po celý život jsem stranu nikdy nezradil, ani jsem jí vědomě nezpůsobil škodu. Nikdy jsem se nepaktoval s nepřítelem.

Prosím vás o jedinou úlevu: nevyhlašujte nade mnou příliš rychle rozsudek, že jsem nepřítel. Nejsem nepřítel. Jsem pevně přesvědčen, že se obvinění vznesená proti mně prokáží jako falešná.“

Brzy měl poznat, že tato naděje byla marná. Nebyl to snad on sám, který dostal mnoho jiných do podobné situace?

Dál odporovat nevydržel. Mnohokrát s ním zacházeli tak, že ztratil vědomí a po celé hodiny je nenabyl. Jednou chtěl spáchat sebevraždu a požádal vyšetřujícího úředníka, aby směl jít na toaletu. Úředník opustil na okamžik místnost, aby zavolal stráž. Slánský vyskočil a zastrčil za ním dveře. V horečném chvatu hledal marně úředníkovu služební pistoli a pak se alespoň pokusil oběsit na okenním rámu na smyčce, kterou udělal ze šňůry. Když byly konečně dveře vylomeny, byl v bezvědomí. Injekce a umělé dýchání mu vrátily život. Lékař, který ho ošetřoval, byl později vyznamenán.

Výslechy se táhly do léta. Stovky lidí na vysokých i méně významných místech po celé zemi byly zatčeny, protože znaly Slánského nebo ho jmenovaly. Všichni měli přispět k otřesnému spisu, který byl proti Slánskému sestavován.

Přípravy na proces pokračovaly, ale ve věznicích bylo tolik lidí, že dlouho nebylo rozhodnuto, kdo bude vedle Slánského patřit k hlavním obžalovaným. Když byli herci vybráni, zkoušeli s nimi úředníci bezpečnosti jejich role a pomáhali jim učit se part nazpaměť. Také soudci, prokurátoři a

obhájci byli na své úlohy připravováni. Nic nebylo ponecháno náhodě. Pracovníci bezpečnosti se obávali, aby některý z obžalovaných při soudním líčení přece jen neodvolal své doznání. Vzpomínka na Kostovovu proces byla ještě velmi živá.

Konala se generální zkouška: soudci, žalobci, obhájci a obžalovaní hráli své přiřčené úlohy. Všechno bylo zaznamenáno na zvukový pásek, byl vymyšlen složitý systém dorozumívání předsedy a pracovníka bezpečnosti, který měl dát předsedovi okamžitě znamení, jakmile by se jeden z obžalovaných odchýlil od původního textu. Jednání by pak bylo okamžitě přerušeno.

Ani politické vedení se nepokoušelo zastírat, že proces je holá fraška. Velcí pánové probrali před zahájením procesu „scénář“ a udělali pozměňovací návrhy. Ministr národní obrany Alexej Čepička, který za své vysoké postavení vděčil tomu, že byl Gottwaldovým zetěm, shledal, že „body obžaloby nejsou z právního hlediska příliš pádné“ a navrhl, jak tomu odpomoci.

Ministr zahraničí Viliam Široký se domníval, že obžalovaní mají příliš často slovo a že se má klást větší váha na obžalobu. Gottwald považoval za chybu, že v popředí stálo protistranické chování obžalovaných. Pro ně byli již vyloučeni ze strany a sotva je možné pohnat je kvůli tomu před soud.

20. listopadu 1952, přesně rok po svém zatčení seděli Rudolf Slánský a jeho „spoluspiklenci“ na lavici obžalovaných před senátem státního soudu v Praze. Obžalovaní byli Rudolf Slánský, židovského původu, bývalý ústřední tajemník Komunistické strany Československa a v době svého zatčení místopředseda vlády; Bedřich Geminder, židovského původu, bývalý vedoucí mezinárodního oddělení ústředního výboru komunistické strany; Ludvík Frejka, židovského původu, bývalý přednosta národohospodářského odboru kanceláře prezidenta republiky; Josef Frank, Čech, bývalý zástupce ústředního tajemníka KSČ; Vladimír Clementis, Slovák, bývalý ministr zahraničí; Bedřich Reicin, židovského původu, bývalý náměstek ministra obrany; Karel Šváb, Čech, bývalý náměstek ministra státní bezpečnosti; Artur London, židovského původu, bývalý náměstek ministra zahraničí; Vávro Hajdů, židovského původu, bývalý náměstek ministra zahraničí; Evžen Löbl, židovského původu, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu; Rudolf Margolius, židovského původu, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu; Otto Fischl, židovského původu, bývalý náměstek ministra financí; Otto Šling, židovského původu, bývalý krajský tajemník KSČ v Brně; André Simon, židovského původu, bývalý redaktor Rudého práva. Společně s jinými osobami usilovali odstranit nezávislost republiky a ústavní zřízení lidové demokracie. Tím uvedli základy státu do velkého nebezpečí.

Žádné z vynucených doznání v celé východoevropské čistce se nevyznačovalo tak bezvýhradnou pokorou, jako doznání Rudolfa Slánského. Přiznal vinu ve všech čtyřech bodech obžaloby: špionáž, velezradu, sabotáž a prozrazení vojenského tajemství.

Žalobce vylíčil před soudem pozadí případu.

Řekl, že imperialisté, kteří znali sílu komunistické strany, připravovali tuto agenturu již v době předmnichovské republiky a přikládají jí zvláštní význam ve svých poválečných plánech, zesílali ji v předvečer druhé světové války. Od konce roku 1938 v Londýně a potom v Krakově pod záminkou pomoci československým uprchlíkům i uprchlíkům jiných zemí zahájil činnost ve službách anglického ministerstva vnitra tak zvaný Britský výbor později Trust Fund, který byl významnou organizací americko-anglických služeb. Zde byla vybírána a zpracovávána agentura z řad uprchlíků, která byla s pomocí Trust Fund odesílána z Krakova do Londýna. Tuto činnost řídil Hermann Field a později jeho bratr Noel Field, nejbližší spolupracovníci Allana Dulles, vedoucího americké špionážní organizace OSS, který prováděl svou vyzvědačskou činnost ve střední a východní Evropě.

Tvrdilo se, že Slánský dostal muže, kteří mu byli známi jako „fieldovci“ do klíčových pozic, aby tak vybudoval centrum konspirace, jehož cílem bylo svržení vlády.*¹⁾

Zpravodajství o procesu pokrývali nejskvělejší stylisté, kteří byli k dispozici: Rudé právo, oficiální orgán strany, překonávalo samo sebe! Slánský byl při své výpovědi například charakterizován takto:

Zbabělé, zrádné oči mžikají v masce z vrásek pod rudými vlasy spadajícími do čela a na zlomek vteřiny zaslídí v soudní sni. Jde pomalu a usedá na lavici obžalovaných a na okamžik by se člověk chtěl domnívat, že lituje... Přikyvuje, když odpovídá „ano“ na otázku, zda se cítí vinen... Bezcitně, s nepochopitelně a odporně klidným hlasem začíná mluvit o svých zruďných zločinech. Vychází najevo, že tento darebák nadělal více zla než stovky kriminálních dohromady... Demaskování Slánského, tohoto arcilotra, a jeho protistátní spiklenecké kliky uchránilo naši zem před zánikem, zabezpečilo, že ve štěstí a spokojenosti může náš lid kráčet dále a bez zábran svou cestou k socialismu a k míru.

Proces nabyl svůj předem stanovený tragický průběh. Rozsudky nikoho nepřekvapily. Trest smrti pro všechny obžalované kromě Artura Londona, Vávro Hajdů a Evžena Löbla, který byl ve vazbě od 24. září 1949. Ti byli odsouzeni na doživotí.

Nikdo z odsouzených se neodvolal. Žádostem o milost nebylo vyhověno a popravy se konaly 3. prosince 1952. Kandidáti smrti směli napsat dopis na rozloučenou svým rodinám. Jen Rudolf Slánský to nečinil. Věděl, že zde vládne týž cynismus, s nímž byl se svými spoluobžalovanými stále klamán a podváděn již před procesem. Byl přesvědčen, že dopisy vůbec nebudou doručeny. Měl pravdu.

Podplukovník Swiatlo předložil ještě jeden, poslední požadavek. Přemluvil prezidenta Bieruta, aby Gottwalda požádal dopisem o souhlas, aby směl Slánského a další vyslechnout o jejich kontaktech ke Gomulkovi a k Fieldovi. Gottwald byl srozuměn. Swiatlo jel do Prahy, ale vězňové mu nemohli nic říci. Gomulka - na rozdíl od těchto jedenácti kandidátů smrti - zase vyvázl životem.

*) Dokonce i v daleké Anglii neprošel proces bez povšimnutí. Poslanci levicového křídla Labour party zjišťovali, že pád jejich přátel ve východní Evropě zničil také jejich vlastní pověst. Konni Zilliacus, vysoce vzdělaný a nadmíru laskavý poslanec Dolní sněmovny, který stál daleko nalevo od oficiální linie strany, hrál při procesu dokonce velmi důležitou úlohu. Žalobce ho vylíčil jako „všemi mastmi mazaného agenta“ britské tajné služby, jako „mistra klamu a provokace... jednoho z nejzkušenějších agentů rozvědky Intelligence Service“. Ještě celé měsíce měl politováníhodný Zilliacus vepsán v obličejích nezměrný údiv. Kruhy anglické tajné služby se však málokdy tak zasmály.

Stalin neměl již dlouho panovat. Tři měsíce nato, 5. března 1953, byl mrtev. Akce Splinter Factor zemřela s ním. V celé východní Evropě zanechal za sebou krvavou stopu. Stal se však obětí mocnějších sil stejně tak jako ti, kdo skončili na šibenici, kdo zemřeli, protože mučení zašla příliš daleko, kdo si sami vzali život, nebo ti, kdo se v pracovních táborech udřeli k smrti. Stovky padly za obětí smrtící kombinaci Josefa Stalina a akce Splinter Factor. Mnohem více lidí se psychicky zhroutilo, když zjistili, že věrouka, jíž zasvětili celý svůj život, padla do rukou zločinných sadistů, kteří postavili celou budovu ze lží, aby údajně zachránili stranu. Tisíce lidí byly poslány do trestních táborů, z nichž se žádný nevrátil zdravý. Tisíce a tisíce lidí ztratily svá místa.

Intelektuálové pracovali jako pomocní dělníci na stavbách. Byli zastrašováni a šikanováni, pobírali nižší mzdu, než jim příslušela, protože předák si rozdíl přepisoval pro sebe. Nikdo přesně nevěděl, kolik lidí každá z těchto kategorií zahrnovala. Je jen známo, že bezprostředně postižených bylo nejméně 100 000, z nichž asi tisíc bylo zprovozeno ze světa.

Slánský byl posledním objektem akce Splinter Factor, ale ne poslední obětí.

V dalších procesech v souvislosti s případem Slánský byly v Československu vyneseny a vykonány ještě další rozsudky smrti. Ve východním Německu byli zatčeni prominentní členové ústředního výboru, protože znali Noela Fielda. V Maďarsku bylo zatýkání, tajné procesy a popravy na denním pořádku.

V Polsku se stále ještě pokoušeli zlomit Wladyslawa Gomulku a proto se zatýkalo den co den. V Rumunsku, Bulharsku a v Albánii pořádala tajná policie bezuzdné honičky na nepřátele státu. Nikdo nevěděl, kdo jsou vlastně vzhledem k rostoucí Stalinově nedůvěře skuteční „nepřátelé státu.“ Šílenství se nezastavilo ani před Ruskem. Protože byl nyní největším zločinem sionismus, každý

den ráno vstávali v Rusku Židé s obavami a každý večer se radovali, že ještě žijí. 13. ledna 1952 oznámila Pravda, že byla zatčena teroristická skupina kremelských lékařů židovského původu, kteří údajně od r. 1945 ve vší tichosti připravovali o život jednoho kremelského vůdce po druhém. Masová hysterie přepadla národy a celý východní blok.

V Československu byly pozůstatky jedenácti popravených zpopelněny. Bylo rozhodnuto, že nemají být pohřbeni. Popel byl nasypán do pytle od brambor a odevzdán policejnímu řidiči s příkazem, aby ho zakopal za Prahou na poli. Cesty však byly hluboce zaváty a řidič a jeho dva průvodci došli po pár kilometrech jízdy k závěru, že je nepohodlná a kromě toho nesmyslná. Zastavili proto na málo frekventované silnici na okraji města, vzali pytel s popelem z kufru auta a posypali jízdní dráhu pozůstatky mužů, kteří ještě před nedávným byli jejich váženými vůdci.

Epilog

Podplukovník Josef Swiatlo splnil své poslání a 21. prosince 1953 uprchl na Západ. Dva dny předtím, než byl v Moskvě popraven Berija, jenž dal všemu korunu. Historie jeho útěku je pozoruhodná. Jak vypověděl před kongresovým výborem ve Washingtonu, zúčastnil se spolu se svým šéfem Anatolijem Fejginem bezpečnostní konference ve východním Berlíně:

„...měli jsme trochu času, chtěli jsme si prohlédnout Berlín a zcela nedopatřením jsem zajeli podzemní dráhou do západního sektoru.

V prvním okamžiku jsme vůbec neopozorovali, že jsme v západním Berlíně. Mysleli jsme, že jsme v centru východního Berlína. Pak jsme ale viděli, že jsme v západním Berlíně... když jsme šli do obchodu a chtěli zaplatit východními markami. Majitelka obchodu nám řekla: „Pánové, tady jste v západním sektoru Berlína. Bereme jen západní marky.”

V tomto okamžiku mně bylo jasné, jak je snadné uprchnout do západního Berlína. Krom toho můj šéf našel tak velké zalíbení v hezkých věcech, které se daly na Západě koupit, že jsem se ho potřeboval jen zeptat, zda by se mnou znovu jel do západního sektoru. Skutečně jsme již druhý den na moje naléhání znovu jeli do západního Berlína... Vymyslel jsem si tento plán.

Až budeme měnit naše východní marky za západní, nevstoupíme zároveň do směnárny. Nejdřív tam půjdu já a on na mě bude čekat venku, protože ta věc... no ano, formálně viděno, nebyla tak docela legální. Pak si bude vyměňovat své peníze a já využiji těch pár minut k útěku. Vyšlo to přesně, jak jsem to předešlý den naplánoval.

V den mého útěku jsme šli do směnárny. Šel jsem tam první. Potřeboval jsem asi pět minut. Pak šel dovnitř Fejgin a já jsem šel prostě pryč...(a) hlásil jsem se u americké služebny.”

Jindy Swiatlo prohlásil, že ho na této rozhodující jízdě do západního sektoru Berlína doprovázel plukovník Mielke, šéf východoněmecké bezpečnosti. Obě verze nejsou ale příliš věrohodné. S veškerou pravděpodobností si ho „vzvedla” CIA. Byl nejvyšší čas. Stalin byl mrtev, Berija byl mrtev, v Sovětském svazu a v celé východní Evropě se aparát tajné policie rozkládal. Lidé kladli otázky. Pro muže jako Swiatlo byl nejvyšší čas dostat se do bezpečí.

V březnu 1954 byl Swiatlo náhle slyšet v Radio Free Europe. Noc co noc seděl u mikrofonu a kousek po kousku vykládal to, co se pak stalo jedním z nejúspěšnějších propagačních tažení v dějinách rozhlasu. Vyprávěl zděšeným posluchačům v Polsku, jak pracuje polská tajná policie. Jmenoval policejní špicly v továrnách a na univerzitách. Informoval, jak zatýkal Gomulku a jak byli jiní nacionální komunisté dohnáni v polských věznicích k šílenství.

Odhallil také, že mnozí Rusové spolupracovali za války s gestapem proti Arriji krajowe a že ve straně a vládě stále ještě sedí kolaboranti.*)

Účinek byl zdrcující. Přestože v Polsku bylo zakázáno poslouchat Radio Free Europe, a přestože vysílání bylo rušeno, naslouchalo celé Polsko ztrnule zděšené, co Swiatlo říkal. Vláda musela něco podniknout. Vyprávění znělo příliš pravdivě, než aby bylo prostě dementováno. Tak se stalo, že

úředníci bezpečnosti najednou odcházeli ze svých míst, že ministři byli ze dne na den zbavováni moci. Nikdo už nemohl zůstat ve skrytu. V celé zemi to vělo, až najednou došlo k poznaňskému povstání a ke Gomulkově návratu k moci.

Po Swiatlově útěku komise expertů pátrala v jeho spisech. Zjišťovala, co věděl a které informace vzal na Západ. Pozvolna dospěla k strašlivému podezření, které se pak velmi rychle potvrdilo jako nezvratná pravda. Swiatlo pracoval léta pro druhou stranu.

Swiatlo sám upozornil, jaké škody skutečně zavinil. Na tiskové konferenci, která se konala 28. září 1954 ve Washingtonu, v den, kdy americké ministerstvo spravedlnosti oznámilo, že mu USA poskytují politický azyl, sdělil světové veřejnosti, že Fieldové jsou drženi ve vazbě za železnou oponou. Udivena Swiatlovým zájmem o dávno zapomenutou aféru, probrala polská komise spisy Fieldových. Nepotřebovala mnoho času, aby dospěla ke správným závěrům. Fieldovi se stali nevinnou obětí strašlivého komplotu. Ohromena, informovala polská vláda Rusy. Musí se přece něco podniknout.

25. října 1954 bylo Hermannu Fieldovi oznámeno, že je svobodný. Po nezbytném lékařském ošetření ve Varšavě se konečně 19. listopadu dostal na Západ letadlem, které před pěti lety startovalo bez něho. V kapse měl 40 000 dolarů odškodného od polské vlády. První známý případ, kdy komunistická vláda vyplatila oběti finanční odškodné za léta nespravedlivého věznění.

17. listopadu oznámil budapešťský rozhlas, že také Noel a Herta Fieldovi byli propuštěni na svobodu. Uviděli se znovu v kanceláři strážného. Strašlivým utrpením jim zbělely vlasy. Noel Field později napsal: „Vstoupily mi slzy do očí. Vím, že je to nejšťastnější okamžik mého života, větší než všechno štěstí, větší než všechno utrpení. Po léta odloučení jsme zůstali spojeni...”

Také oni dostali každý 40 000 dolarů odškodného a proti veškerému očekávání se rozhodli zůstat v Maďarsku. Nikdo dodnes nenašel přijatelné vysvětlení pro toto rozhodnutí. Je však možné, že byli informováni o akci Splinter Factor a zapřísáhli se, že se již nikdy nevrátí do Ameriky, která je tak krutě zneužila.

Erica Wallachová, která stavěla silnice na Sibiři, musela čekat o něco déle. 27. října 1955 však konečně odletěla z Moskvy do Berlína. I ona dostala odškodné. Fieldovi, kteří nic netušíce uvedli celou aféru do pohybu, byli nakonec rehabilitováni.

*) Samozřejmě Swiatlo nepřiznal, že sám hrál dvojí úlohu nebo že za část těchto strašlivých událostí byli odpovědní Američané. Ještě dnes tvrdí, že až do svého útěku na Západ byl věrným služebníkem režimu.

Potom, co byli Fieldovi oficiálně prohlášeni za nevinné, musely být v celé východní Evropě přezkoumány tisíce dalších případů. Pomalu se otevíraly žaláře, vězňové jeden po druhém vycházeli ven, mžourali do slunečního světla a vdechovali plnými plicemi vzduch svobody.

Akce Splinter Factor, krátce před tím, než Gomulka převzal moc, zapůsobila ještě jednou. Podnítila poznaňské povstání, které způsobilo rozhodující obrat novodobých polských dějin. V červnu 1956 vyústila stávkou 30 000 poznaňských dělníků nenadále v největší demonstraci proti sovětskému panství. Od toho dne polská vláda a strana prakticky nepřetržitě zasedaly, aby zvládly krizi. V říjnu bylo většinou jasné, že národ může udržet pohromadě jen jeden muž, který měl čistý štít a díky svému statečnému odporu proti stalinským represáliím se stal polským lidovým hrdinou: přísný, nikdy se neusmívající Wladyslaw Gomulka. Potom, co byl v srpnu 1951 zatčen s úmyslem dostat ho na šibenici a v srpnu 1956 propuštěn na svobodu, dostal se opět k moci přímo z vězeňské cely. Gomulkův den nastal. Ale zdálo se, že to bude krátký den. Obrovský Tupolev 104, který kroužil přes hodinu nad městem, aby poskytl členům polského politbyra čas dostavit se k přivítání na letišti, zamířil na přistávací dráhu a s kvílejícími tryskami a hvízdajícími pneumatikami na ni usedl. Spěšně sehnaná čestná jednotka zaujala postavení a vzdala k poctě zbraň, když byly k letadlu přistaveny schůdky a dveře se otevřely.

První, kdo sestupoval po schodech, byl Nikita Sergejevič Chruščov. Psal se 19. říjen 1956. Bylo časně ráno, obloha se právě rozjasnila. Návštěva z Moskvy byla stanovena ve velmi krátkém termínu.

Chruščov pouštěl hrůzu, sotva měl pod nohama polskou půdu. Nebyl to ten žoviální, strýčkovský sedlák, poklepávající druhým na ramena, který si získával hlavní města světa svým venkovanstvím. Byl to tvrdý, brutální, špatně naladěný a neomalený vládce Kremlu. Nikita Sergejevič přišel, aby zjednal nápravu.

Poláci ještě nevěděli, že Rudá armáda se již ze svých posádek v polském vnitrozemí a na polských hranicích dala na pochod. Velké tanky rachotily k městům, aby vtiskly sovětskému mocenskému nároku dostatečný důraz. Jediným náznakem toho byl v chladném říjnovém ránu celý šik generálů ve slavnostní uniformě, které vzal Chruščov sebou. Byl mezi nimi maršál Koněv, vrchní velitel vojsk Varšavského paktu, generál Antonov, šéf generálního štábu Rudé armády a tucet dalších.

Bylo zastoupeno také prezídium Nejvyššího sovětu. Chruščov přivezl sebou své první mužstvo: Molotova, Mikojana a Kaganoviče, muže, kteří zastávali názor, že by mohli spořádat celé Polsko k snídani a přesto by ještě zvládli pořádný oběd.

„Prolévají jsme pro tuto zemi naši krev a vy (Poláci) ji nyní chcete zašantročit Američanům," křičel Chruščov, aniž přítom na někoho určitého pohlédl.

Muž zešedlé tváře, podvyživený a působící zmučeně, klidně odpověděl: „Prolili jsme více krve než vy a nikomu naši zemi nedáváme."

„Kdo je to?", ptal se Chruščov zuřivě.

„Jsem bývalý generální tajemník strany, kterého jste vy a Stalin uvrhli do vězení. Jmenuji se" - a přítom se napřímil v celé své výšce - „jmenuji se Gomulka!"

„Co ten tady chce?", ptal se Chruščov, který zřejmě nebyl ochoten sám s Gomulkou mluvit.

„Je tu proto, " odpověděl jiný Polák, „protože jsme ho dnes zvolili generálním tajemníkem strany."

„Zrada!", zvolal Chruščov rozhořčeně a nastoupil do auta, které ho mělo odvézt do Varšavy.

Po příjezdu do Varšavy si chtěl Chruščov násilím zjednat přístup na právě probíhající plénum ústředního výboru, aby si tu vynutil odvolání Gomulky a dosadil člověka, který by více odpovídal jeho představám. Avšak polští hostitelé mu zdvořile, ale rozhodně řekli, že nebyl pozván.

Pak vybuchla bomba. Během dlouhých a často rozhořčeně vedených rozhovorů ve varšavském paláci Belvedere byli vedoucí polští politikové informováni o pohybech ruských jednotek. Řezavým, avšak zvládnutým hlasem se Gomulka obrátil na Chruščova: „Nebudou-li vojska okamžitě poslána zpátky, opustíme tento sál a jednání se nebudou konat. Nebudeme jednat, dokud budou hlavně děl namířeny na Varšavu. Nebudou-li pohyby vojsk okamžitě přerušeny, promluvíím já, Wladyslaw Gomulka, v polském rozhlasu a řeknu lidu, co se tady odehrálo."

Rozhlas dostal instrukci, aby připravil vše pro Gomulkův projev. Do továren, na polytechniky, do škol a univerzit byli vysláni spolehliví poslové. Lidé klidně odložili své pracovní nářadí a čekali. Polsko bylo připraveno bojovat.

Rusové povolili. Vojska byla stažena zpět. Gomulka byl ústředním výborem potvrzen generálním tajemníkem a o 48 hodin později mu Chruščov poslal z Moskvy blahopřejný telegram. Polsko, Wladyslaw Gomulka a komunistická strana zvítězili.

Pár dní předtím, 6. října, dosáhl někdo jiný v šest set kilometrů vzdálené Budapešti rovněž vítězství. Ale byl v tom rozdíl. Lászlo Rajk byl mrtev. Tři sta tisíc Maďarů doprovázelo Rajkovu vdovu a celou maďarskou vládu na budapešťský hřbitov, aby tam slavnostním státním pohřbem uctili muže, který byl téměř přesně před sedmi lety brutálně zavražděn. Ale duch Lászla Rajka s ním nezahynul. Jeho zatčení zahnilo maďarské hnutí za svobodu do podzemí a jeho smrt živila plamen. Nyní měl vzplanout mnohem viditelněji.

V den, kdy do Maďarska dorazila zpráva o Gomulkově triumfu, byla mysl všech ještě pod dojmem Rajkova státního pohřbu: studenti, dělníci a vojáci táhli k pomníku generála Béma, polského hrdiny revoluce 1848 a zpívali - stejně jako bolševičtí revolucionáři v roce 1917 v Leningradě – Marseillaisu a Internacionálu. Brzy se shromáždilo přes 200 000 lidí. Vlajky komunistické strany byly spáleny, objevily se antikomunistické transparenty a lid uvedl k moci Imre Nagye. Mluvil o svobodných volbách, o opětném zavedení ústavy z roku 1945, o neutrálním statutu pro Maďarsko a o jeho vystoupení z Varšavského paktu. Ale nebyl tu žádný Gomulka. Všude v zemi se rozjely ruské tanky a maďarské povstání bylo poraženo.

Za dvanáct let, v roce 1968, bylo na řadě Československo. Obyvatelstvo svrhlo pouta totalitního režimu. Žádalo svobodu rozhodování a jednání, která by podle názoru Kremlu nakonec téměř s jistotou vedla k sesazení komunistické strany. Tentokrát to byli Brežněv a Kosygin, kteří s plným souhlasem Wladyslawa Gomulky přijali osudné rozhodnutí a znovu byly nasazeny ruské tanky. Po pražském jaru následovala brzy zima.

Allan Dulles měl pravdu. V Polsku, jediné východoevropské zemi, v níž byl nacionální komunismus dost silný, aby přišel k moci, seděla komunistická strana pevněji v sedle než kdy předtím.

Gomulka byl stále komunist a neuměl si nekomunistické Polsko představit. Chtěl však vytvořit komunismus, který by byl přizpůsoben poměrům v jeho vlastní zemi a nikoli naoktrojován Moskvou.

Jak Dulles předpověděl, byli nacionální komunisté na škodu zájmům západních demokracií, neboť jejich politikou bylo vysvobodit satelity z příliš pevného objetí Moskvy. Gomulka dal Polákům komunistickou vládu, s níž se mohli ztotožňovat, a která jim umožňovala do určité míry pohlížet s nadějí do budoucna. Jeho návrat komunismus v Polsku neusmrtil, ale dodal mu spíše na rozmachu.

V Maďarsku a v Československu padli všichni muži Gomulkova kalibru za obět' vlnám čistek. Na rozdíl od Poláků, kteří snad poprvé v dějinách byli ochotni spokojit se s tím, čeho mohli dosáhnout, chovali se Maďaři a lidé v Československu právě tak, jak Dulles předvídal pro případ, že stalinský teror odstraní všechny jejich významné liberální politiky. Nechtěli stranu již jen reformovat, chtěli vytvořit novou. Jestliže, jak to udělali představitelé v Československu, mluvili o „socialismu s lidskou tvář", mysleli tím roztržku se Sovětským svazem. Komunistický svět, s výjimkou tzv. komunistické Číny, je systém vlád, gigantická souhra hospodářských, vojenských a politických sil, který po skončení války převzal ve východní Evropě moc a jehož těžištěm je a musí být Sovětský svaz. Demokracie západního vzoru v jedné zemi východního bloku by tuto solidaritu zničila. Právě o to Allan Dulles usilovat a téměř svého cíle dosáhl. Splinter Factor selhal jen proto, že Rusové byli rozhodnuti chránit svou věc silou. Nevíme, zda Allan Dulles s touto možností počítal. V roce 1956 se však, jako šéf CIA, zasazoval o západní intervenci, aby se dokončilo to, co on začal - osvobození „porobených národů" východní Evropy.

Příslušníci cizinecké jednotky, vyškolené CIA a umístěné v Německu, se daly na pochod do Maďarska, aby podporovaly revolucionáře. Radio Free Europe, tehdy téměř naprosto kontrolované CIA, podněcovalo maďarské povstalce, aby nepolevovali, že pomoc je již na cestě. Nepřítelem nejsou prý Rusové, ale komunismus. 31. října vysílač hlásil: „Ministerstvo obrany a ministerstvo vnitra jsou ještě v komunistických rukou. Tak to nesmí zůstat. Bojovníci za svobodu, nevěšte své zbraně na hřebík!" Vysílač rozšiřoval návody, jak zhotovovat Molotovovy koktejly a pilně podněcoval povstání. Maďaři brali všechno za bernou minci. Nevěděli, že Svobodná Evropa mluví jen za sebe a za CIA.

Bylo totiž skutečností, že ať povstalci bojovali jakkoli hrdinně, žádný odpovědný západní politik by nemohl riskovat, aby Maďarsko nebo Československo vojensky podporoval. Znamenalo by to třetí světovou válku.

Vyhlídky do budoucna jsou však velmi příznivé. Komunismus se mění. Utlačování stále ještě existuje. Jen ti nejstatečnější se odvažují povznést hlas a spravedlnost stále ještě není samozřejmým

základním právem všech občanů. Avšak násilí, jež ve čtyřicátých a počátkem padesátých let potlačovalo lidskost, patří minulosti. Dnes lze s určitým optimismem pohlížet do budoucnosti, neboť jak Josef Stalin, tak také akce Splinter Factor a s nimi duch, který je poháněl, jsou mrtvi a pochováni.

Allan Dulles vyvolal situaci, kterou mohly vyřídit jen ruské tanky. Chce-li se v tom vidět úspěch, pak Allan Dulles skutečně triumfoval. Vidí-li se však v nasazení těchto tanků důkaz, že politika není uměním ve službách lidí, ale vědou, které lidé musí sloužit, pak akce Splinter Factor musí vejít do dějin jako zhoubný nádor, který znetvořil politickou integritu našeho poválečného světa k nepoznání.

Tato kniha jedná jen o Československu, Maďarsku, Polsku a Bulharsku a také tady jen o nejsenzáčnejších procesech. V celé východní Evropě však byly stovky jiných procesů, při nichž hráli Fieldové roli a kde byli obžalovaní odsuzováni k smrti nebo na doživotí.

Když potom vyšla pravda najevo, mohli se pozůstalí po popravených utěšovat myšlenkou, že již nemají u svých spoluobčanů pověst zrádců, špiónů nebo sabotérů. A rodiny těch, kdo zůstali naživu, mohly slepovat střepy a začínat znovu.

Hermann Field a jeho žena, jakož i Erica Wallachová a její muž, žijí dnes jako normální občané ve Spojených státech, právě tak jako Josef Swiatlo. Noel Field zemřel před dvěma roky. Jeho žena Herta žije v Budapešti. Josef Stalin je mrtev a Klement Gottwald, který se na Stalinově pohřbu nachladil, zemřel o několik dnů později. Trajčo Kostov, László Rajk a Rudolf Slánský byli rehabilitováni, stejně tak jako muži, kteří s nimi sdíleli lavici obžalovaných, potupu a jejich osud. Wladyslaw Gomulka, jehož politické tepny pro vysoký věk zkornatěly, byl v r. 1971 sesazen. Allan Dulles opustil CIA v r. 1961 po debaklu v Zátocce sviní a zemřel v roce 1969.

Všichni však byli představiteli minulé epochy. Budoucnost patří jiné generaci.

POSTSKRIPTUM

Akce Splinter Factor byla absolutně nejtmašším bodem americké zahraniční politiky v chmurných letech studené války. Škodila věci, které původně chtěla sloužit. Odsunula možnost uvolnění mezi Východem a Západem o jednu generaci.

Ještě více šokující je snad to, že operace musí být i z vlastního hlediska považována za nezdar a že je tedy třeba pohlížet na všechny její oběti na lidských životech jako na nesmyslné a marné. Je nabíledni, že akce Splinter Factor nedosáhla svého cíle, že žádným způsobem neposloužila blahu národů západního světa, jimž se její iniciátoři cítili zavázáni. Ještě horší je, že nemohla fungovat od samého začátku, protože spočívala na ignoranci a na politicky i filozoficky neodůvodněném strachu.

Na první pohled se zdá, že něco mluví pro akci, jejímž cílem bylo zbavit liberálně zaměřené východoevropské komunisty jejich úřadů, aby se lidu otevřely oči a viděli realitu. Avšak i kdybychom chtěli ospravedlňovat takové zásahy do vnitřních záležitostí svrchovaných států, neobstál by takový plán ani na okamžik kritickému zkoumání.

Je samozřejmě pravda, že „polský říjen“, jak se označují události roku 1956, které nakonec vedly ke Gomulkově návratu k moci, a maďarské povstání, potvrzují do určitého stupně tezi, že obyvatelstvo země, jež byla oloupena o všechny své schopné politické vůdce, musí jednoho dne povstat, aby dosáhlo svých politických cílů. Přitom však nelze pustit ze zřetele dvě věci. Za prvé se povstání v Polsku a Maďarsku konala v době, kdy liberalizace již nastala. To je okolnost, která již sama o sobě mluví proti Dullesově teorii, že lidé se vzbouří teprve tehdy, jsou-li bezezbytku dohnáni k zoufalství. Naopak. Naděje může vyrůstat jedině z naděje. Stalinismus a stalinská mašinérie teroru vytvářely stav politické apatie. Národy východní Evropy se probudily k životu teprve tehdy, když Chruščov zahájil proces destalinizace. Tehdy a možná dnes ještě více stáli Rusové před tímto dilematem: lidu se povolí určité svobody a bude žádat další; splní se jeho požadavky a vznese nové.

Akce Splinter Factor je vinna, že tento proces byl po léta zabrzděn. A to je snad nejvíce zničující rozsudek, který lze nad touto operací vynést. Za druhé, a to je moment, o němž iniciátorům plánu nebylo zpočátku zřejmě jasno, sovětská vláda nikdy nepovažovala své východoevropské satelity za pouhé územní državy. Tyto státy byly vždy spíše pevnými součástmi ruského obranného plánu a nebylo je možno z bezpečnostních představ Sovětů odmyslit.

Prezident Roosevelt měl porozumění pro Stalinovu utkvělou představu, že nedotknutelnost ruských hranic musí být zaručena na věčné časy. Snad by si Stalin, kdyby tak brzy nezemřel, zvykl na myšlenku, že Československo a Maďarsko nemusejí být bezpodmínečně ruské kolonie, ale jen spojenci.

Jestliže satelitní státy byly považovány za nepostradatelná kolečka v soustrojí Varšavského paktu, muselo se Rusko nutně zaměřit na to, že bude v případě potřeby intervenovat také vojenskými prostředky, aby je udrželo v řadě. Místo podpory tohoto vývoje mělo být nejvyšším cílem západních politiků podporovat vznik prokomunistických, proruských, ale přesto nezávislých, svrchovaných vlád ve všech východoevropských zemích (například podporou komunisty ovládané koaliční vlády, která po relativně svobodných volbách v listopadu 1945 přišla k moci v Maďarsku). Nikoli, jak to dělal Dulles, přispívat k jejich odstranění. Porážka maďarského povstání v roce 1956 ruskou armádou a její vstup do Československa v roce 1968 byly dvě tragické události evropských poválečných dějin. V obou případech však Rusko muselo počítat nejen se zmenšením svého vlivu, což samo o sobě bylo už dost špatné, ale také s úplným odbouráním svého celkového postavení na geopolitickovojské mapě Evropy.

To byla vlastní tragédie, nikoli fakt invaze. Kontrarevoluce v obou zemích musela být poražena spíše z vojenských než z politických důvodů, neboť v době, kdy tyto země revoltovaly, nebyly už žádnými státy, ale pouhými vojenskými křídly.

Odpovědnost za tento stav, který učinil pozdější brutální intervenci Rusů nevyhnutelnou, nesmí být svalována jen na sovětskou vládu. Spočívá zčásti také na iniciátorech akce Splinter Factor, kteří přispěli místo k omezení k posílení ruského vlivu v těchto zemích. Posílili pozice stalinistů, podněcovali strach a nedůvěru Sovětů vůči západním mocnostem a tím vším přispěli k tomu, že na národy východní Evropy byl uvalen koloniální status, čemuž za jiných okolností snad mohlo být zabráněno.

Takto však Stalin, který slepě upadl do pastí, kterou mu nastražila akce Splinter Factor, udělal z východní Evropy pouhý přívěsek Sovětského svazu vydaný bezohledné moci tajné policie. Vyhlídky na dosažení dialogu přes železnou oponu dosáhly absolutně nejhlubšího bodu a oba velké mocenské bloky ustrnuly ve smrtícím rozhodnutí jednoho dne se navzájem zničit.

Bylo by pošetilé tvrdit, že akce Splinter Factor způsobila studenou válku. Přispěla však k tomu, že nabyla charakteru bezuzdné zlovolnosti, tak příznačné pro tuto dobu. Splinter Factor bral studenou válku jako danou věc a jen o vlásek ji nezměnil v horkou válku. Zničil sny jedné generace a změnil svět v rejdiště tajných policistů.

Akce Splinter Factor na celá léta zmařila každou naději na opravdový politický dialog mezi vládci a ovládanými ve východní Evropě a otrávil vztahy těchto zemí k Rusku a k sobě navzájem.

A pokud jde o Západ, kde žili lidé, jimiž se Dulles domníval být pověřen a v jejichž zájmu to bylo všechno zinscenováno, pak také Západ byl zaveden do slepé uličky, z níž se teprve nyní pomalu dostává. Také my jsme byli, ačkoli to většina z nás nepozorovala, obětí dobře promyšlené propagandy, která spoutala náš politický vývoj a v nedávné době vedla k tragédiím, jako byla vietnamská válka.

Teprve Vietnam přivedl Američany k názoru, že nebyli oprávněni milostí boží vměšovat se do vnitřních záležitostí jiných zemí, že nebyli povoláni k tomu, aby měnili společenská zřízení, která se odchyľují od jejich vlastního, a že dokonce mohou žít v míru se zemí, která má jinou formu vlády než oni sami. Teprve Vietnam nám ukázal, že ze dvou možností - učit se žít s komunismem nebo s komunisty bojovat - je třeba dávat první zdaleka přednost. Když teď dokonce americký prezident

navštívil komunistickou Čínu, není těžké poznat, jak neplodná byla americká a britská zahraniční politika na počátku studené války.

To neznamená, že bychom měli co dělat se slabým protivníkem nebo že by snad Stalin byl nepochopeným vzorným příkladem mezinárodních vztahů po druhé světové válce. Ale člověk se musí divit, v jak velkém rozsahu byla americká politika charakterizována strachem a nejistotou. Amerika byla nejbohatším státem, který měl veškeré talenty a všechny vynikající vlastnosti, který měl po válce moc i prestiž. A přesto reagovala na výzvu, aby hrála vedoucí úlohu ve světě, jako ustrašený hošík v první školní den. Američané se chovali tak, jakoby na ně zaútočil přemocný nepřítel a oni museli bojovat o pouhé přežití. Studená válka vypukla a trvala tak dlouho proto, že do druhé poloviny dvacátého století vstoupily dvě mocné země, zatížené těžkým komplexem méněcennosti. U Rusů byl částečně odůvodněn, u Američanů nikoli.

Politicky škodlivá, zbytečně barbarská a nepochybně nezdařená akce Splinter Factor byla částí oné temné doby. Jako ošklivá skvrna lpí na cti a integritě Spojených států a nelze jinak, než ji považovat za jednu z nejtemnějších kapitol v dějinách americké diplomacie a špionáže.

Při rešerších pro takovouto knihu je třeba si položit otázku, zda také dnes neprobíhají akce s podobným cílem a podobného rozsahu. Bohužel nemáme možnost to zjistit. Jestliže bylo ve čtyřicátých letech možné udělat z černého bílé, pak by se také dnes mohlo bílé stát černým. S lidmi od tajné služby nelze také mluvit o tématu, jakým je akce Splinter Factor, aniž by si člověk dříve nebo později nepřipadal jako ve fantastickém románu. Nelze prostě pochopit, že se lidé skutečně tak mohou chovat.

Není hodno naší demokracie přesouvat veškerou odpovědnost na tajné služby jako CIA nebo SIS. Vedoucí pracovníci a spolupracovníci těchto organizací jsou služebníky lidu. Operují v rámci směrnic, které jim dáváme prostřednictvím našich zvolených zástupců. Zdá-li se, že se od těchto směrnic stále znovu vzdalují, pak bychom my nebo naši volení zástupci měli trvat na tom, aby zato byli potrestáni. Je však špatné, že naši volení zástupci jsou příliš flegmatictí, jde-li o vykonávání přiměřené kontroly. V Americe, Anglii, Francii a Německu se tajné služby staly státem ve státě, prakticky autonomními organizacemi, kde je vyloučena každá bezprostřední kontrola jejich činnosti výkonnou mocí. Nejsou však vinny, nejsou-li volány k odpovědnosti. Chyba je na nás samých. Nepožadovali jsme dosti často a energicky, aby stávající kontroly byly průběžně zpracovány a tam, kde nejsou, byly neprodleně zaváděny.

Právě tak je nespravedlivé činit tajným službám výtky kvůli zbraním, jichž používají. My jsme je vyzbrojili. A jestliže se z obav, že by naše morální city mohly doznat úhony, neptáme zcela přesně, jak jsou tyto zbraně používány, paksi nemůžeme stěžovat, když dodatečně zjistíme, jak strašlivým způsobem jich bylo zneužito. Necháváme se příliš rychle odradit od takového pátrání údajnými státními zájmy. Otázka, co má být v určitém období našich dějin v zájmu našeho státu, musí být předmětem politického rozhodování, o němž se všichni musíme informovat, a jež jsme podle možností, žijeme-li v demokratickém státě, povinni také ovlivňovat. Národní zájem nesmí být záminkou, za níž se výkonná moc může zabarikádovat, ale základnou, na níž je volena.

Národní zájem velkých demokracií Západu není obtížné definovat. Musí zajisté spočívat v tom, aby se jak v komunistickým tak nekomunistickým zemím stejnou měrou jasně ukazovalo, že naše západní demokracie jsou nadřazenou formou vlády, která je vybudována na univerzálních základních právech jako jsou svoboda, lidskost, spravedlnost a rovnost.

Přirozeně není lehké používat těchto principů, musíme-li bojovat proti bezohlednému nepříteli. Jedno je však mimo pochybnost: kdyby se demokracie chtěla bránit zbraněmi totalitarismu, byla by bitva ztracena dříve, než by padl první výstřel. Akce Splinter Factor ukázala, nakolik může být zahraniční politika jedné země zkorumpována zásadou, že za spravedlivou věcí se často musí jít nespravedlivými prostředky. Naši političtí vůdcové a my sami nemáme dnes vznešenější povinnost než pečovat o to, aby filozofie zoufalství již u nás neměla šanci. Naše demokratická forma života je citlivější, než aby mohla podobnou zátěž ještě dlouho vydržet.

Obsah

Poděkování.....	6
Prolog.....	7
Schůzka na lavičce v parku.....	16
Polská noční můra.....	20
Britové vyklízejí pole.....	25
Muž z Wall Streetu.....	30
Nastrčená figura.....	39
Krycí jméno: Splinter Factor.....	51
Celá rodina zmizela.....	58
„Od Petra k Wagnerovi".....	63
Lidový soud zasedá.....	72
Muži, kteří se bránili.....	79
Hořká sklizeň.....	87
Objekt Československo.....	93
Velký křížující metař.....	102
Pytel plný popele.....	109
Epilog.....	114
Postskriptum.....	120

Stewart Steven ©

VÝBUŠNINA

Operation Splinter Factor

(Hedder and Stoughton London, Sydney, Auckland, Toronto, 1974)

Překlad Jan Šilhán

Obálka K Design

Vydalo nakladatelství SAKKO, Praha 1991, jako svou pátou publikaci

Vytiskla Imprima, a.s., Praha

Vydání první

Cena 28,- Kčs

"Fascinující a úděsné. Stewart Steven vydoloval historii, která nahání hrůzu."

John le Carré

"Dobrá kniha. Přechetné nitky událostí jsou skvěle spředeny v jednoduší celek... Stewart Steven odkryl nejtajnější fakta."

The Sunday Times

"Senzační kniha, která vzbudí ve veřejnosti velké rozpaky."

New Statesman

Stewart Steven po dvouletém vyhledávání materiálů zachycuje událost nejpodstatnějšího významu, jejíž jednotlivosti podává v tak naléhavě objektivních a psychologických souvislostech, že nabývají hodnotu důkazu.

